

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU

AİLE EĞİTİMİ KİTAP SETİ

0-3 YAŞ GRUBU

- Prof. Dr. Yasemin ERGENEKON
- Dr. Öğr. Üyesi Ersin Ufuk TİMUÇİN
- Dr. Öğr. Üyesi Esin PEKTAŞ KARABEKİR
- Dr. Öğr. Üyesi Özgöl ALDEMİR FIRAT
- Dr. Öğr. Üyesi Tahir Mete ARTAR

ÖZEL EĞİTİM VE REHBERLİK HİZMETLERİ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

2024

1.
Kitap

Genel Yayın Yönetmeni	Doç. Dr. Mustafa OTRAR
Yayın Koordinatörü	Gökçağrı GÜREL
Proje Koordinatörü	Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR
Editör	Prof. Dr. Yasemin ERGENEKON Dr. Öğr. Üyesi Ersin Ufuk TIMUÇİN
Yazı İşleri	Dr. Mehmet Akif CİHAN
Yayına Hazırlayan	Sevil CANPOLAT Gülhan ERSOY Merve LAÇİN
Katkıda Bulunanlar	Oğuz BURCU
Tashih	Ömür YALÇIN
Görsel Betimleme	Hafize DOĞAN
Görsel Tasarım	Sude Ajans Reklam Org. Tan. Ltd. Şti.
ISBN	978-975-11-8200-5

Aile Eğitimi Kitap Seti'nin her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne aittir. Setin içerikleri kaynak gösterilmeden hiçbir suretle alınıp yayınlanamaz.

Değerli Aileler,

Eğitimde tüm paydaşların bir araya gelerek ortak bir amaç uğruna çaba sarf etmesi, başarı için en önemli kriterlerdendir. Paydaşların en mühimlerinden birisi de muhakkak ki sizlersiniz. Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin ebeveyni veya vasisi olmak, sizleri de bizim nazarımda özel kılmaktadır. Bizler Millî Eğitim Bakanlığı mensupları olarak çocuğunuzun doğumundan mezuniyetine kadar geçireceğiniz süreçte sizlere destek vermek amacıyla gece gündüz çalışmaktayız. "Aile Eğitimi Kitap Seti'de" bu amaçla hazırlanmıştır. Setimiz, özel eğitim ihtiyacı olan çocukların eğitiminde, sizlere yol gösteren bir başucu kitabı görevi görecektir mahiyette hazırlanmıştır.

Sevgili Aileler, Kıymetli Öğretmenler,

Aile Eğitimi Kitap Seti; alanında uzman seksenden fazla akademisyen ve eğitimcinin uzun uğraşlar sonucunda ortaya çıkardığı, toplam 53 kitaptan oluşan bir yardımcı kaynak kitap setidir. Tüm yetersizlik türleri için kendi içerisinde ayrı kitap setleri barındıran ve her bir kitap setinin içerisinde de farklı yaş gruplarına veya alt yetersizlik türlerine hitap eden bir anlatım tarzı benimsemiştir. Eğitim sürecinde ve sonrasında ihtiyaç duyacağınız teorik bilgiler, etkililiği bilimsel olarak kanıtlanmış uygulama örnekleriyle harmanlanmış ve uzun yıllar kullanılacak harika bir çalışma ortaya çıkmıştır.

Günümüz bilgi toplumunun ihtiyaçları ve teknolojik gelişmeler düşünüldüğünde video içeriklerin öğrenmede ne kadar etkili bir yöntem olduğu herkesin malumudur. Bu çalışmada kitaplarda yer alan teori ve uygulama içerikleri kısa videolar ile desteklemeye çalışılmıştır. Ayrıca bu videolar işitme ve görme yetersizliği olan aileler için erişilebilir formatta hazırlanmıştır. Bununla birlikte kitaplardaki görsel betimleme metinleri de düşünüldüğünde özel eğitim alanında her ögesiyle erişilebilir bir eser ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Takdimimi noktalarken "Aile Eğitimi Kitap Seti"nin sizlere özel eğitim ihtiyacı olan bireyler yetiştirirken yol gösterici olmasını ve her bir evladımızın eğitim hayatının sonunda, bağımsız bir yurttaş olarak yaşamlarına devam edecek seviyeye gelmelerinde katkı sağlamasını temenni ederim. "Özel Eğitim" alanında bir mihenk taşı görevi görecektir bu eserin hazırlanmasında emeği geçen tüm akademisyen, eğitimci ve Genel Müdürlüğümüzün kıymetli personellerini canı gönülden kutlar, setimizin memleketimize hayırlı olmasını umut ederim.

Doç. Dr. Mustafa OTRAR
Genel Müdür

SUNUŞ

Değerli Aileler,

Sizler, en değerli varlıklarınız olan biricik çocuklarınızın yaşam içinde kendi ayakları üzerinde durabilmelerini sağlayacak becerileri kazanabilmeleri için büyük bir mücadele vermektесiniz. Bu mücadelede sizlere yardımcı olabilmek için sağlık, eğitim, sosyal destek, güvenlik gibi alanlarda pek çok eğitimci ve uzman görev yapmaktadır. Tüm görevlilerin amacı, siz ailelerin çocuklarınızın gelişimi ve eğitimine katkıda bulunarak onları bağımsız bireyler hâline getirme sürecinde yanınızda olmaktır.

Gelişim özellikleri her ne olursa olsun her çocuğun ailesiyle mutlu, huzurlu ve geleceğe güvenle bakan bireyler olmaya hakkı vardır. Çocuklarınızın bu hakları elde edebilmesi, onlara verilecek nitelikli eğitim ve destek hizmetlerin sunulması ile mümkün olacaktır. Tüm çocukların bu nitelikli eğitim ve destek alma yönündeki anayasal haklarını, en verimli şekilde kullanabilmeleri için doktorların, öğretmenlerin, uzmanların yanı sıra siz ailelerin de önemli sorumlulukları yerine getirmeleri gerekir. Her anne baba mutlaka çocuğu için en iyisini ister. Sizler için önemli olan; en iyi bakıma, en iyi eğitime, en iyi destek hizmetlerine kolaylıkla erişebilmektir. Biz hizmet verenlerin de sizin çok önem verdiğiniz bu hizmetlerin geliştirilmesinde iş birliğimize ihtiyacımız vardır. İnanıyoruz ki uzmanlar ve eğitimciler ile aileler, el ele vererek çocukların toplum yaşamına katılımlarını sağlamak için en iyisini yapacaklardır.

Çocuklarınızın, uzmanlar ve eğitimcilerin sunduğu pek çok hizmetten en iyi şekilde yararlanabilmesi için siz ailelerin de bu sürece etkin katılmanız beklenmektedir. Şu bir gerçektir ki aileler çocuklarının gelişim ve eğitimlerinde katılımcı olduklarında çocuklarının okul başarıları artacağı gibi bağımsız yaşama hazırlanmaları da kolaylaşacaktır. Sizlere sunulan bu Aile Eğitimi Kitap Seti, tüm özel eğitim kategorileri ve tüm yaş grupları için alanında uzman akademisyenler tarafından titizlikle hazırlanmıştır. Sizler çocuğunuzun durumuna ve yaşına uygun olan kitapları, bu kitap setinden seçerek çocuğunuzun gelişim ve eğitimine katkıda bulunabileceksiniz.

Sevgili Öğretmenler, Değerli Aileler,

Kitap setlerimiz otizm spektrum bozukluğu, zihin yetersizliği, işitme yetersizliği, görme yetersizliği, fiziksel yetersizlik, öğrenme güçlüğü, dil ve konuşma bozukluğu, duyu ve davranış bozukluğu, çoklu yetersizlikler ve ailelerle çalışma konularını kapsamaktadır. Her bir kitap seti ise 0-3 yaş, 4-6 yaş, birinci kademe olan ilkokul, ikinci kademe olan ortaokul, üçüncü kademe olan ortaöğretim öğrencilerinin aileleri için ayrı ayrı hazırlanmıştır. Aynı zamanda tüm grupları ilgilendiren konular, ortak aile eğitimi kitap seti olan Özel Eğitimde Ailelerle Çalışma Seti'nde toplanmıştır. Tüm kitap setlerinde açıklanan konular, uzmanların ve öğretmenlerin hazırladığı videolarla zenginleştirilmiştir. Böylece sizler çocuğunuzun gelişimi ve eğitimiyle ilgili bilgileri edinirken aynı zamanda konuların videolarını izleyebileceksiniz. Özel eğitim ihtiyacı olan tüm bireylerin ailelerine yararlı olması dileğiyle...

Çocuk yetiştirmek bir sanattır, aileler sanatçılardır, çocuklar ailelerin eserleridir.

Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR
Proje Koordinatörü

EDİTÖR/KOORDİNATÖR

Prof. Dr. Yasemin ERGENEKON

Dr. Öğr. Üyesi Ersin Ufuk TİMUÇİN

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU AİLE EĞİTİMİ KİTAP SETİ YAZAR LİSTESİ

Prof. Dr. Yasemin ERGENEKON

Dr. Öğr. Üyesi Ersin Ufuk TİMUÇİN

Dr. Öğr. Üyesi Esin PEKTAŞ KARABEKİR

Dr. Öğr. Üyesi Esra ORUM ÇATTIK

Dr. Öğr. Üyesi Özgül ALDEMİR FIRAT

Dr. Öğr. Üyesi Serap DOĞAN ASLAN

Dr. Öğr. Üyesi Tahir Mete ARTAR

GENEL AMAÇ

Sevgili Ailelerimiz, Kıymetli Öğretmenler,

0-18 yaş aralığında otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocukların ailelerine yönelik olarak hazırlanan bu rehber kitap serisi ile OSB'yi daha iyi anlamamız, çocuğunuzun içinde bulunduğu gelişim alanlarında sahip olması gereken becerileri öğrenerek onu beceri alanlarında en iyi şekilde nasıl destekleyebileceğiniz konusunda yapmanız gerekenleri bilmeniz yanısıra ve anne-baba olarak doğru rolleri kazanmanız amaçlanmıştır.

KAZANIMLAR

Bu kitap seti ile aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Çocuklarının içerisinde bulunduğu gelişim aşamalarında yer alan beceriler hakkında bilgi edinir.
- OSB'nin çocukları üzerindeki etkilerini söyler.
- Evde ve okulda günlük rutinleri planlar.
- İletişim, sosyal etkileşim, oyun, öz bakım, bedensel ve bilişsel beceriler, akademik beceriler, günlük yaşam becerileri, güvenlik becerileri, bağımsız yaşam becerileri, öz belirleme becerileri ile iş çalışmaya hazırlık becerilerini desteklemede ebeveyn olarak işlevsel bir rol sergileyebilir.

İÇERİK

Otizm Spektrum Bozukluğu Aile Eğitimi Kitap Seti 5 kitaptan oluşmaktadırdır. Bu kitaplar:

1. Kitap: *Otizm Spektrum Bozukluğu Aile Eğitimi Kitap Seti 0-3 Yaş Grubu*
2. Kitap: *Otizm Spektrum Bozukluğu Aile Eğitimi Kitap Seti 4-6 Yaş Grubu*
3. Kitap: *Otizm Spektrum Bozukluğu Aile Eğitimi Kitap Seti I. Kademe*
4. Kitap: *Otizm Spektrum Bozukluğu Aile Eğitimi Kitap Seti II. Kademe*
5. Kitap: *Otizm Spektrum Bozukluğu Aile Eğitimi Kitap Seti III. kademe*

AÇIKLAMALAR

Sevgili Aileler,

Kitap seti 0-3 yaş, 4-6 yaş, 7-10 yaş (I. kademe), 11-14 yaş (II. kademe) ve 15-18 yaş (III. kademe) olmak üzere beş aile eğitim kitabından oluşmaktadır. Bu kitapların her birinde çocuklarınızın yaş gruplarına uygun olarak dil, sosyal etkileşim, öz bakım, oyun, bedensel, duygusal ve bilişsel gelişim alanlarını destekleyici bilgiler ve uygulama örneklerine yer verilmektedir.

Çocuğunuzun yaş grubuna uygun olarak verilen etkinlik örnek ve önerilerinin çocuğunuzun gelişim düzeyinin üzerinde veya altında olduğunu düşünüyorsanız çocuğunuzun yaşını ya da okul kademesini dikkate almadan serinin bir önceki veya bir sonraki ilgili bölümünü inceleyerek çocuğunuza uygun bilgiler edinebilir ve bunları uygulayabilirsiniz. Her bölümün özetine ve uygulamaların bazılarına video kaydı olarak da ulaşmanız mümkündür. Kitabı kullanmaya kendinize en uygun gördüğünüz bölümden başlayabilirsiniz.

BÖLÜM 1: GELİŞİM AŞAMALARI VE ÖZELLİKLERİ

Genel Amaç	8
Kazanımlar	8
İçerik	8
Açıklama	8
Giriş	9
Gelişimin Tanımı ve Gelişimle İlgili Temel Kavramlar	9
Doğum Öncesi Dönem	12
Doğum Sonrası Dönem	12
Alıcı ve İfade Edici Dil Gelişim Alanı ve Özellikleri	14
Alıcı Dil ve İfade Edici Dil Alanına İlişkin Genel Bilgi	14
Otizm Spektrum Bozukluğunun Dil Gelişimi Alanına Etkileri	16
Alıcı ve İfade Edici Dil Gelişimini Destekleme	17

Bilişsel Gelişim Alanı ve Özellikleri **18**

Gelişim Alanına Yönelik Genel Bilgi **18**

Otizm Spektrum Bozukluğunun Bilişsel Gelişim Alanına Etkileri **21**

Bilişsel Gelişim Alanını Destekleme **21**

Kaba ve İnce Motor Gelişim Alanı ve Özellikleri **23**

Gelişim Alanına Yönelik Genel Bilgi **23**

Otizm Spektrum Bozukluğunun Motor Gelişim Alanına Etkileri **25**

Kaba ve İnce Motor Becerileri Destekleme **26**

Sosyal-Duygusal Gelişim Alanı ve Özellikleri **27**

Gelişim Alanına Yönelik Genel Bilgi **27**

Otizm Spektrum Bozukluğunun Sosyal-Duygusal Gelişim Alanına Etkileri	29
Sosyal-Duygusal Gelişim Alanını Destekleme	30
Uyumsal Beceriler Gelişim Alanı ve Özellikleri	31
Gelişim Alanına Yönelik Genel Bilgi	32
Otizm Spektrum Bozukluğunun Uyumsal Beceri Gelişim Alanına Etkileri	33
Uyumsal Becerileri Destekleme	33
Neler Öğrendik?	35
Yararlanılan Kaynaklar	36

BÖLÜM 2: OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNU ANLAMAK

Genel Amaç 40

Kazanımlar 40

İçerik 40

Açıklamalar 40

Giriş 41

Temel Kavramlar: Otizm Spektrum Bozukluğu Nedir? 41

Otizm Spektrum Bozukluğunun Erken Belirtileri Nelerdir? 43

Otizm Spektrum Bozukluğunun Özellikleri Nelerdir? 52

Otizm Spektrum Bozukluğuna Eşlik Eden Durumlar Nelerdir? 50

Otizm Spektrum Bozukluğuna İlişkin Doğru Bilinen Yanlışlar Nelerdir? 56

Özel Eğitim Hizmetlerine Geçiş Sürecinde Neler Yapmalısınız?	56
Çocuğunuza Destek Olmak İçin Neler Yapabilirsiniz?	58
Neler Öğrendik?	60
Yararlanılan Kaynaklar	62

BÖLÜM 3: EVDE GÜNLÜK RUTİNLERİN DÜZENLENMESİ

Genel Amaç 66

Kazanımlar 66

İçerik 66

Açıklamalar 66

Giriş 67

Rutin Nedir? 67

Rutinler Neden Önemlidir? 70

Rutinlerin Nitelikli Hâle
Getirilmesi 75

Rutin Süresini Değiştirme 76

Rutin Sırasını Değiştirme 76

Rutinlere Yeni Etkinlikler Ekleme 77

Yeni Alışkanlıklar Kazandırma 78

Etkinlik Çizelgeleri Kullanma 80

Günlük Yaşam İçerisinde Doğal
Etkinlikler Düzenleme 81

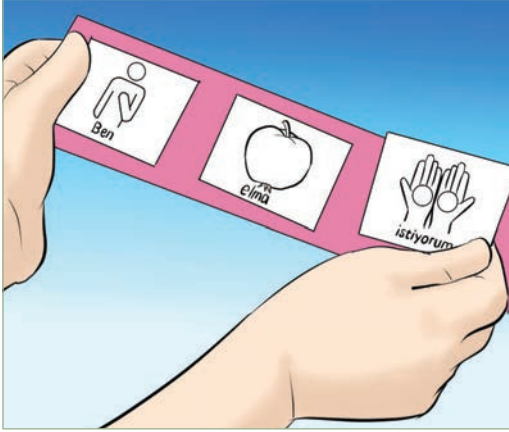
Neler Öğrendik? 84

Yararlanılan Kaynaklar 85

BÖLÜM 4 : İLETİŞİM BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Genel Amaç	88
Kazanımlar	88
İçerik	88
Açıklamalar	89
Giriş	89
İletişim	90
İletişim Biçimleri	91
İletişim Becerileri	91
OSB Olan Çocuklarda Sık Rastlanan Dil ve İletişim Özellikleri	93
İletişim Becerilerini Kazandırmaya Yönelik Uygulamalar	95
Fırsat Öğretimi	96
Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemleri (ADİ)	98
Resim Değiş Tokuşuna Dayalı İletişim Sistemi (PECS)	101
İletişim Becerilerinin Desteklenmesinde Çevrenin ve Ailenin Rolü	102

0-3 Yaş Arasındaki Çocukların İletişim Becerilerinin Desteklenmesi	107
İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi	107
İletişim Becerisinin Kazandırılması	108
Öğrenmenin Gerçekleşmesi İçin Gerekli Koşullar	109
Çevre Düzenlemesi Yapma	110
Uygulama Zamanına Karar Verme	111
Uygulama Yapma	111
İpucu Kullanımı	112
Pekiştirmenin Kullanımı	114
Değerlendirme	116
Becerileri Sürdürme, Genelleme	117
Neler Öğrendik?	117
Yararlanılan Kaynaklar	118

BÖLÜM 5 : SOSYAL ETKİLEŞİM VE OYUN BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Genel Amaç	122
Kazanımlar	122
İçerik	122
Açıklamalar	123
Giriş	124
Sosyal Gelişim	124
Sosyal Beceri	125
Sosyal Beceri Yetersizlikleri	126
OSB Olan Çocukların Sosyal Davranış Özellikleri	126
Sosyal Becerilerin Desteklenmesinin Önemi	129
Sosyal Becerilerinin Desteklenmesinde Çevrenin ve Ailenin Rolü	131
Sosyal Becerilerin Desteklenmesinde Dikkat Edilecek Noktalar	132
0-3 Yaş Arasındaki OSB Olan Çocukların Sosyal Becerilerinin Desteklenmesi	133
Sosyal Becerilerin Değerlendirilmesi	134
Sosyal Becerilerin Kazandırılması	136

Öğrenmenin Gerçekleşmesi İçin
Gerekli Koşullar 136

Çevre Düzenlemesi Yapma 136

Uygulama Zamanına Karar
Verme 137

Model Olma 137

Rol Oynama/Prova Etme 138

Şekil Verme 138

İpucu Kullanımı 139

Pekiştirmenin Kullanımı 141

Değerlendirme 142

Becerileri Sürdürme, Genelleme 142

OSB olan Çocuklar ve Oyun 143

OSB Olan Çocukların Oyun
Davranışlarındaki Yetersizlikler 145

OSB Olan Çocuk ve Ailesi
Arasında Oyunun Önemi 146

Oyun Türleri 148

0-3 Yaş Arasındaki OSB Olan
Çocukların Oyun Becerilerinin
Desteklenmesi 149

Neler Öğrendik? 154

Yararlanılan Kaynaklar 155

BÖLÜM 6 : ÖZ BAKIM, BEDENSEL VE BİLİŞSEL BECERİLERİ DESTEKLEME

Genel Amaç	160
Kazanımlar	160
İçerik	160
Açıklamalar	161
ÖZ BAKIM BECERİLERİ VE KAZANDIRILMASI	161
Öz Bakım Becerileri Nelerdir?	161
Bebeğim Ne Öğrenecek? Amacım Ne?	162
Çocuğumun Öğrenmesi İçin Koşullar	163
Ortam Düzenleme	163
Araç Gereç Düzenleme	164
Çalışma Zamanını, Süresini ve Sıklığını Düzenleme	165
Etkinlik/Uygulama Yapma	166
Amacı Kazandırmak İçin Hangi İpuçlarını Vermeliyim?	166
Fiziksel İpucu	166
Model İpucu	167
Sözel İpucu	167

Jest/işaret İpucu	168
Görsel İpucu	169
Dokunsal İpucu	169
Becerileri Sürdürme, Genelleme	174
Değerlendirme	174
Beslenme Becerileri	175
0-3 Yaş Beslenme Becerileri	175
AMAÇ: Memeden-Biberondan Emme	175
Çocuğumun Öğrenmesi İçin Koşullar	175
Ortam Özellikleri	175
Araç Gereç Özellikleri	176
Zamanı Ayarlama	176
Uygulama	176
Becerileri Sürdürme, Genelleme	177
Bebeğinizin Davranışlarının Yönetilmesi/Pekiştireç ve Kullanımı	177
Değerlendirme	177
GIYİNME BECERİLERİ	177
0-3 Yaş Giyinme Becerileri:	177

AMAÇ: Pijama Giyme	178
Çocuğumun Öğrenmesi İçin Koşullar	178
Ortam Özellikleri	178
Araç Gereç Özellikleri	178
Zamanı Ayarlama	178
Uygulama	178
Becerileri Sürdürme, Genelleme	179
Çocuğun Davranışlarının Yönetilmesi/ Pekiştireç ve Kullanımı	179
Değerlendirme	179
0–3 Yaş Tuvalet Becerileri	180
KİŞİSEL BAKIM BECERİLERİ	180
BEDENSEL BECERİLERİN KAZANDIRILMASI	180
Bedensel Beceriler Nelerdir?	180
Çocuğum Ne Öğrenecek? Amacım Ne?	183
Çocuğumun Öğrenmesi İçin Koşullar	183
Ortam Düzenleme	184
Araç Gereç Düzenleme	184
Zamanı Ayarlama	184
Etkinlik/Uygulama Yapma	184

Becerileri Sürdürme, Genelleme	184
Değerlendirme	184
BİLİŞSEL BECERİLERİN DESTEKLENMESİ	185
Bilişsel Beceriler Nelerdir?	185
Bilişsel Becerilerin Kazandırılması	189
Çocuğum Ne Öğrenecek? Amacım Ne?	190
Çocuğumun Öğrenmesi İçin Koşullar	190
Ortam Düzenleme	190
Araç Gereç Düzenleme	190
Zamanı Ayarlama	190
Etkinlik/Uygulama Yapma	190
Becerileri Sürdürme, Genelleme	191
Değerlendirme	191
Neler Öğrendik?	192
BEBEĞİMİ DESTEKLEMeye HAZIR MIYIM?	193
Yararlanılan Kaynaklar	193

BÖLÜM 1: GELİŞİM AŞAMALARI VE ÖZELLİKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi **Özgül ALDEMİR FIRAT**

BÖLÜM 2: OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNU ANLAMAK

Prof. Dr. **Yasemin ERGENEKON**

BÖLÜM 3: EVDE GÜNLÜK RUTİNLERİN DÜZENLENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi **Tahir Mete ARTAR**

BÖLÜM 4: İLETİŞİM BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi **Esin PEKTAŞ KARABEKİR**

BÖLÜM 5: SOSYAL ETKİLEŞİM VE OYUN BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi **Esin PEKTAŞ KARABEKİR**

BÖLÜM 6: ÖZ BAKIM, BEDENSEL VE BİLİŞSEL BECERİLERİ DESTEKLEME

Dr. Öğr. Üyesi **Ersin Ufuk TİMUÇIN**

Genel Amaç

Bu kitabın amacı; 0-3 yaş dilimindeki riskli veya OSB tanılı çocukların gelişim alanlarında destekleyecek düzenlemeleri ve çalışmalarını hakkında bilgi vermektir.

Kazanımlar

Bu kitapla aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Gelişimi ve gelişimle ilgili temel kavramları tanımlar.
- Gelişimin temel ilkelerini, gelişimin görevlerini, dönemleri ve özelliklerini açıklar.
- Her bir gelişim alanına ilişkin genel özellikleri ifade eder.
- Otizm spektrum bozukluğunun her bir gelişim alanını nasıl etkileyebileceğini belirler.
- Çocuğunun gelişim alanlarını nasıl destekleyebileceğini açıklar.
- OSB ile ilgili temel kavramları açıklar.
- OSB'nin erken belirtilerini söyler.
- Ebeveynin, çocuğunda OSB'nin erken belirtilerini fark ettiğinde neler yapması gerektiğini açıklar.
- OSB'nin özelliklerini söyler.
- OSB'ye eşlik eden durumları açıklar.
- OSB olan çocuğuna destek olmak için neler yapabileceğini açıklar.
- Rutin kavramını açıklar.
- Rutinlerin çocuğunun gelişimi için önemini açıklar.
- Çocuğunun günlük rutinlerini sıralar.
- Çocuğunun rutinlerini değerlendirir.
- Çocuğunun rutinlerini nitelikli hâle getirmek için gerekli uygulamaları sıralar.
- "İletişim" kavramını ve iletişim biçimlerini tanımlar.
- İletişim becerilerinin neler olduğunu söyler.

- OSB olan çocuklarda sık rastlanan dil ve iletişim özelliklerinin neler olduğunu söyler.
- Sözel iletişim becerilerini desteklemeye yönelik uygulamalara ilişkin bilgi ve becerileri edinir.
- Sözel olmayan iletişim becerilerini desteklemeye yönelik uygulamalara ilişkin bilgi ve becerileri edinir.
- İletişim becerilerinin desteklenmesinde çevrenin ve ailenin rolünü açıklar.
- İletişim becerilerinin desteklenmesinde dikkat edilecek noktaları söyler.
- Çocuğuyla iletişim kurarken kullanabileceği basit iletişim stratejilerini açıklar.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunun iletişim becerileri içerisinde yapabildiği ve yapamadığı becerileri değerlendirme çizelgesi üzerinde işaretler.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunun gerçekleştirmesi gereken iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için koşulları (ortam düzenlemesi, araç gereç uyarlaması, zamanı, süreyi) düzenler. (ör. ortam düzenlemesi, araç gereç uyarlaması, zaman, süre vb.) düzenler.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunun gerçekleştirmesi gereken sözel iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunun gerçekleştirmesi gereken sözel olmayan iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.
- Sosyal gelişim ve sosyal beceri kavramlarını tanımlar.
- Sosyal becerilerin neler olduğunu söyler.
- Sosyal beceri yetersizliklerinin neler olduğunu söyler.
- OSB olan çocukların sosyal davranış özelliklerinin neler olduğunu söyler.
- Sosyal becerilerin desteklenmesinin/öğretilmesinin neden önemli olduğunu ve bu süreçte çevrenin ve ailenin rolünü açıklar.
- Sosyal becerilerin desteklenmesinde dikkat edilecek noktaları söyler.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunun gerçekleştirmesi gereken sosyal becerileri desteklemek/öğretmek için koşulları düzenler.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunun gerçekleştirmesi gereken sosyal becerileri desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.
- OSB olan çocukların oyun davranışlarındaki yetersizliklerin neler olduğunu söyler.

- Oyun türlerinin neler olduğunu söyler ve bunlara örnekler verir.
- Oyun becerilerinin desteklenmesinin önemini ve bu süreçte çevrenin ve ailenin rolünü açıklar.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunun gerçekleştirmesi gereken oyun becerilerini desteklemek/öğretmek için koşulları düzenler.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunun gerçekleştirmesi gereken oyun becerilerini desteklemek için planladığı bir oyunu çocuğuyla oynar.
- 0-3 yaş öz bakım, bedensel ve zihinsel gelişim alanlarında yer alan becerileri söyler.
- 0-3 yaş öz bakım, bedensel ve zihinsel becerilerin aşama sırasını söyler.
- Çocuğunun öz bakım, bedensel ve zihinsel beceri alanlarında yapabildiği ve yapamadığı becerileri değerlendirme çizelgesi üzerinde işaretler.
- Çocuğunun gerçekleştirmesi gereken becerileri desteklemek/öğretmek için koşulları (ör. ortam düzenlemesi, araç gereç uyarlaması, zaman, süre vb.) düzenler.
- Çocuğunun gerçekleştirmesi gereken becerileri desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.

İçerik

1. Gelişim Aşamaları ve Özellikleri
2. OSB'yi Anlamak
3. Evde Günlük Rutinleri Planlama
4. İletişim Becerilerini Destekleme
5. Sosyal Etkileşim ve Oyun Becerilerini Destekleme
6. Öz Bakım, Bedensel ve Bilişsel Becerileri Destekleme

Bölümler Hakkında

Birinci bölümde 0-3 yaş gelişim döneminde tipik gelişen çocukların gelişim alanlarında hangi becerileri edindiğine ve her bir gelişim alanının genel özelliklerine yer verilmiştir. Bu yolla çocuklarınızı tipik gelişen çocuklarla kıyaslamanızdan çok, çocuğunuzun kendi içerisinde gerçekleştirmesi gereken becerilerin neler olduğunu anlamanız amaçlanmaktadır.

İkinci bölümde OSB'nin ne olduğuna ve erken dönem belirtilerine, bu belirtiler fark edildiğinde yapılması gerekenlere, OSB'ye eşlik eden özelliklere ve genel olarak riskli ya da OSB olan çocuğu desteklemek için yapılması gerekenlere genel olarak yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde evde günlük rutinleri ne şekilde düzenleyeceğinize değindik. Bu yolla henüz 0-3 yaş aralığındaki çocuğunuzun hangi nitelikte rutinlerde yer alması gerektiğine yönelik açıklamalarla evdeki bir günlük rutini en verimli ne şekilde geçirebileceğinizi açıklamaya çalıştık. Bu bölümde çocuğunuzun rutinlerinin düzenlenmesinin nasıl olması gerektiğini bulabileceksiniz.

Dördüncü bölümde OSB'de en fazla etkilenen gelişim alanlarından biri olan iletişim becerilerinin nasıl desteklenmesi gerektiğine yer verdik. Bu bölümde sözel, destekleyici ve alternatif iletişim gibi farklı iletişim sistemlerine ve bunların genel özelliklerine değindik. Diğer alanlarda da çok önemli rolünüz olduğunu söylemeliyiz ama çocuğunuzun iletişim becerilerini desteklemedeki rolünüzün çok daha önemli olduğunun altını çizmeliyiz.

Beşinci bölüm riskli ya da OSB olan çocuğunuzun tipik gelişim gösteren akranlarına göre en fazla etkilendiği sosyal etkileşim becerilerinin yer aldığı alanı içeriyor. Bu nedenle bu bölüme özellikle dikkatinizi çekmek istiyoruz. Elbette ailesi olarak her bir gelişim alanında çocuğunuzun desteklenmesi gereken önemli destek çevresi bileşenlerinden birisiniz ancak şunu biliniz ki en önemli desteklenmesi gereken alan, en fazla etkilenmişliğin de ortaya çıktığı sosyal etkileşim alanı. Bu bölümde sosyal etkileşime ve henüz çok küçük olan çocuğunuzla oyun bağlamında sosyal etkileşimi nasıl destekleyeceğinize yer verdik.

Son olarak da altıncı bölümde çocuğunuzun öz bakım, bedensel ve zihinsel beceri alanlarında nasıl değerlendirilebileceği ve nasıl desteklenebileceğine yönelik içeriğe yer verdik.

Genel olarak ele aldığımız bölümlerde çocuğunuza bir beceriyi kazandırmaya çalışırken düzenlemeniz gereken koşulları; ortam, materyal, zaman, süre gibi düzenlemelerin örneklerini bulabileceğiniz ve farklı becerileri kazandırırken nasıl düzenlemeler yapmanız gerektiğine yönelik fikirler edinebileceksiniz. En önemlisi, çocuğunuza bir beceriyi kazandırırken ne tür ipuçlarından ve nasıl yararlanabileceğinizi bulabileceksiniz. Biz sizin için belli başlı bazı becerilerde örnekler verdik. Sizin çocuğunuzun gereksinim duyduğu farklı becerilerde bu becerileri kullanmanızı umuyoruz.

Çocuğunuzun bağımsız beceriler sergilemesinde sunacağınız katkının eşsiz değerinde olduğunu belirterek çocuğunuzun gelişimindeki öneminizin farkında olmanızdan dolayı sizleri takdir ediyor, sizlere başarılar diliyoruz.

BÖLÜM 1

Dr. Öğr. Üyesi Özgül ALDEMİR FIRAT

GELİŞİM
AŞAMALARI VE
ÖZELLİKLERİ

Genel Amaç

Bu bölüm sonunda aileler, özel gereksinimli çocukların gelişim döneminin özelliklerini açıklayabileceklerdir. Ayrıca aileler çocuklarının temel gelişim alanlarını desteklemeye yönelik yapabileceklerini ifade edebileceklerdir.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Gelişimi ve gelişimle ilgili temel kavramları tanımlar.
- Gelişimin temel ilkelerini, gelişimin görevlerini, dönemlerini ve özelliklerini açıklar.
- Her bir gelişim alanına ilişkin genel özellikleri ifade eder.
- Otizm spektrum bozukluğunun (OSB) her bir gelişim alanını nasıl etkileyebileceğini söyler.
- Çocuğun gelişim alanlarını nasıl destekleyebileceğini açıklar.

İçerik

1. Gelişim ve Gelişimle İlgili Temel Kavramlar
2. Gelişimin Temel İlkeleri, Görevleri, Dönemleri ve Özellikleri
3. Gelişim Alanlarının Temel Özellikleri
4. OSB'nin Gelişim Alanlarına Etkisi
5. OSB Olan Çocuğun Gelişim Alanlarını Destekleme

Açıklamalar

Bu bölümde gelişimin tanımı, gelişimle ilgili temel kavramların neler olduğu ile ilgili bilgi verilmektedir. Ayrıca gelişimin temel ilkeleri ve gelişim dönemleri ile ilgili bilgiler sunulmaktadır. Gelişimin ilkelerinin ve çocuklarının içinde bulunduğu gelişim döneminin özelliklerinin aileler tarafından bilinmesinin önemi üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte (a) alıcı ve ifade edici dil, (b) bilişsel, (c) kaba ve ince motor, (d) sosyal-duygusal ve (e) uyumsal gelişim alanı ve özelliklerine yönelik bilgi edinebilirsiniz.

Giriş

Sevgili Aileler,

Bu bölümde gelişime ve gelişim dönemlerinin özelliklerine ilişkin bilgilerin sunulması amaçlanmıştır. Böylece çocuklarınızın gelişim alanlarına yönelik bilgi sahibi olacak, Otizm spektrum bozukluğunun bu gelişim alanlarını nasıl etkileyebileceğini bilecek ve bu alanlarda çocuklarınızı nasıl destekleyebileceğinizi öğrenebileceksiniz.

Gelişimin Tanımı ve Gelişimle İlgili Temel Kavramlar

Bu başlık altında ve izleyen kısımda gelişimin tanımına ve gelişimle ilgili temel kavramlara yönelik bilgilere yer verilmektedir (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7).

- ✓ **Gelişim** döllenmeden ölüme kadar devam etmektedir. Gelişim, yaşam boyunca organizmada gözlenen düzenli ve sürekli değişiklikleri ifade etmektedir. Gelişim; "büyüme", "olgunlaşma" ve "öğrenme süreçleri" açısından gözlenen değişiklikleri ifade eder.
- ✓ **Büyüme;** bireyin boy, kilo ve hacimsel olarak artmasıdır. Büyüme vücudun farklı organlarında farklı hızlarda gerçekleşebilir.
- ✓ **Olgunlaşma,** büyüyen organizmanın kendisinden beklenen işlevleri yerine getirebilecek fizyolojik güce ulaşmasıdır. Çocukların iki ayak üzerinde durmaya başladıktan sonra adım atıp yürümesi olgunlaşmaya örnek olarak verilebilir.
- ✓ **Öğrenme,** tekrar ve yaşantı sonucu davranışta gözlenen kalıcı değişikliklerdir.
- ✓ "Hazırbulunuşluk" ve "kritik dönem" de gelişimle ilgili diğer temel kavramlardandır.
- ✓ **Hazırbulunuşluk,** yeni bir öğrenme durumunda bireyin önceden sahip olduğu özelliklerin tamamını kapsar. Bireyin yaşı, olgunluk düzeyi, gelişimi, motivasyonu, tutumu ve sağlık durumu yeni öğrenme ortamında oldukça etkili olan unsurlardır.
- ✓ **Kritik dönem** ise bireylerin yaş değişkenine göre belirli becerileri öğrenme konusunda avantajlı olduğu bir dönem olarak belirtilmektedir. Bir başka ifadeyle kritik dönem, belirli bir zaman diliminde belirgin bazı özelliklerin ön planda olduğu ve bu özelliklerin uyarılmasının önemli olduğu bir dönemdir.
- ✓ Yaşa ve kazanılacak beceriye göre farklı öğrenme durumları için farklı kritik dönemler vardır. Örneğin okul öncesi yıllar psiko-sosyal gelişim için olduğu kadar zihinsel gelişim ve dil gelişimi için de oldukça kritik zamanlardır.
- ✓ Gelişim tüm bireyler için belli temel ilkeler kapsamında gerçekleşmektedir.

! DİKKAT

Çocuğa kritik dönemlerde gereken desteğin sunulması çok önemlidir.

Gelişimin Temel İlkeleri

Gelişimle ilgili bazı evrensel ilkeler bulunmaktadır. Her bireyin gelişimi bu ilkeler doğrultusunda gerçekleşmektedir.

Bu ilkeler (2, 6, 7):

- 1. Gelişim, kalıtım ve çevre etkileşiminin bir ürünüdür.** Saç rengi, göz rengi gibi bazı özellikler katılım yoluyla geçen doğrudan gözlenebilen özelliklerdir.
- 2. Gelişim süreklidir ve belli aşamalar hâlinde gerçekleşir.** Her aşama kendinden önceki aşamaya dayalı ve kendinden sonraki aşamaya hazırlayıcıdır. Bu alanlar birbiriyle iç içe geçmiş alanlardır. Bu alanlar kesin çizgilerle birbirinden ayrılmamıştır.
- 3. Çeşitli dönemlerde gelişim alanları nöbetleşe ön plana geçebilir.** Bir gelişim alanı hızlandığında diğeri duraklayabilir.
- 4. Gelişim baştan ayağa, içten dışadır.** Önce baş hareketi kontrol edilir; sonra göğüs, karın, bacaklar ve ayaklar kontrol edilir. Önce iç organlar ardından dışa doğru olan kollar gelişir.
- 5. Gelişim genelden özele doğru olur.** Çocuklar önce tüm bedenleriyle hareket eder, büyük kaslarını kullanır. Zamanla etkinlikle ilgili organını kullanır hâle gelir. Çocuk top oynarken önceleri tüm bedenini kullanarak topu tutar. Daha sonra sinir sistemi ve küçük kasları geliştikçe topu elleriyle tutar.
- 6. Gelişimde kritik dönemler vardır.** Bireyin bazı gelişim alanlarında öğrenmeye ve gelişmeye daha eğilimli olduğu dönemler vardır. Bu dönemde birey çevrenin etkilerine daha duyarlıdır, daha çabuk öğrenir. Örneğin okul öncesi dönem zihinsel gelişim ve dil gelişimi için kritik bir dönemdir.
- 7. Gelişim bir bütündür.** Tüm gelişim alanları birbiriyle ilişkilidir. Bir gelişim alanındaki olumlu ya da olumsuz durum diğeri gelişim alanlarını da etkiler. Örneğin dil gelişimi iyi olan bir öğrencinin bu durumu, sosyal ve bilişsel gelişim alanlarını da olumlu olarak etkiler. Buna ilişkin Şekil 1.1'e bakabilirsiniz.

! DİKKAT

Dikkat! Tüm gelişim alanları birbirini etkilemektedir.

Görsel 1.1. Betimleme: Bilişsel gelişim, Alıcı ve İfade Edici Gelişim, Kaba ve İnce Motor Gelişim Alanı Sosyal-Duygusal Gelişim Alanı, Uyumsal Beceriler Gelişim Alanı yazılı 5 farklı renkte daire ve bu alanların birbiriyle ilişkisini göstermek amacıyla çizilmiş, her elipsi diğerine bağlayan ok işaretlerinden oluşan bir şema

SORU

Sizce gelişimin alanları birbirini nasıl etkilemektedir?

8. Gelişimde bireysel farklılıklar vardır. Gelişme, olgunlaşmanın ve öğrenmenin etkileşiminin bir ürünüdür. Olgunlaşmayı büyük oranda kalıtsal faktörler, öğrenmeyi de çevresel etkileşimler sonucu edinilen yaşantılar belirlemektedir. Her bireyin kalıtsal ve çevresel özellikleri farklı olduğundan gelişimleri de farklıdır.

İnsan gelişimini iyi bir şekilde anlamak ve gözlemek için gelişim psikologları insanı belirli yaşlarda ve belirli becerilerin odaklaştığı dönemler içinde ele almaktadırlar. İzleyen kısımda gelişimin görevleri ve dönemlerine ilişkin bilgi sunulmaktadır.

Gelişimin Görevleri ve Dönemleri

- ✓ Gelişim yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Bu süreçte belli dönemlerde bireylerin kazanmaları beklenen davranışlar, beceriler ve özellikler bulunmaktadır. Bu davranışlar, beceriler ve özellikler gelişim görevleri olarak adlandırılmaktadır.
- ✓ Gelişim görevleri yaşamın her döneminde başarılması önemli olan, bireyi çevreyle olumlu etkileşime ve mutluluğa götüren davranışlar olarak tanımlanmaktadır.

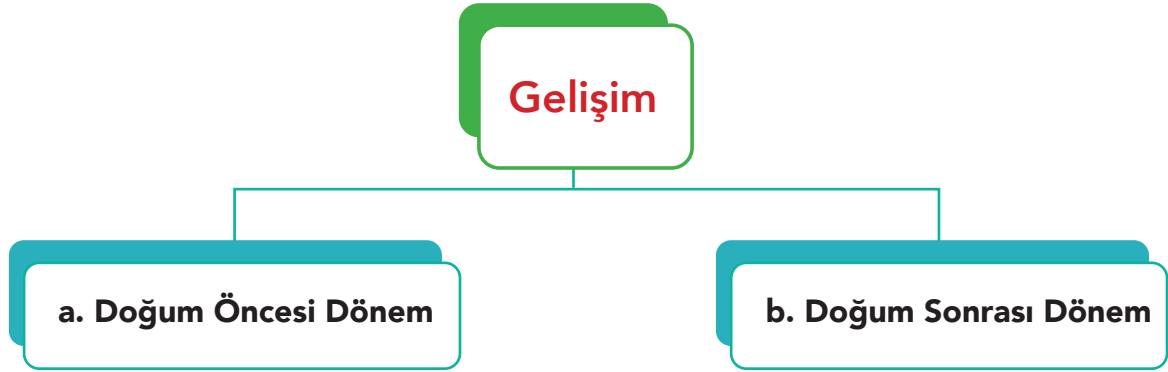
- ✓ Büyüme, olgunlaşma, çevre, çevrenin ve bireyin beklentileri gelişimin görevlerini etkilemektedir.
- ✓ Bazı durumlarda kronolojik yaş ile o yaştan beklenen gelişimsel görevler eş güdümlü olarak gerçekleşmeyebilir.
- ✓ Gelişim görevleri dönemlere ayrılarak ele alınmaktadır (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7).

! DİKKAT

Kronolojik yaş ile o yaştan beklenen görevler birbiriyle uyumlu olmayabilir.

Gelişim Dönemleri ve Özellikleri

Gelişim, **doğum öncesi dönem** ve **doğum sonrası dönem** olarak iki dönem hâlinde ele alınmaktadır. Gelişim dönemlerine ilişkin Şekil 1.2'ye bakabilirsiniz.

Görsel 1.2 Betimleme: Gelişim başlığını, Doğum Öncesi Dönem ve Doğum Sonrası dönem olmak üzere iki alt başlığa ayıran bir şema.

a. Doğum Öncesi Dönem

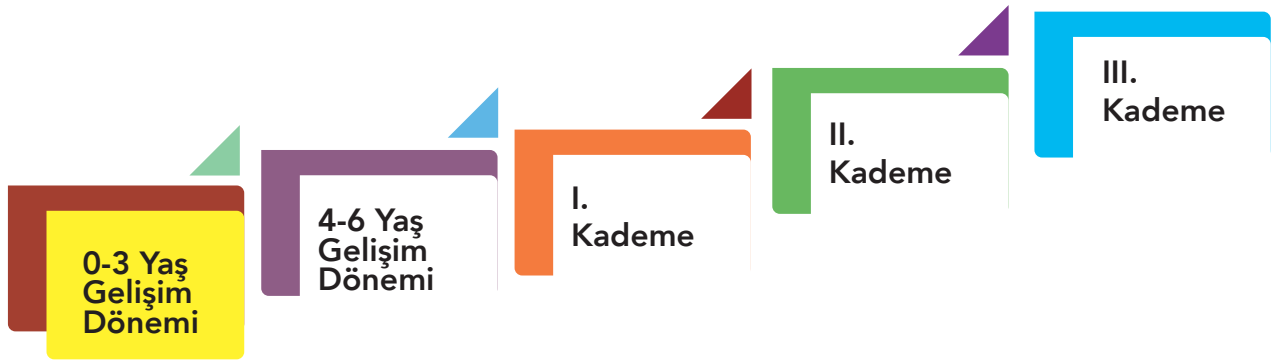
Döllenmeden doğuma kadarki zaman içerisinde gerçekleşen değişiklikleri kapsamaktadır. Fiziksel gelişimin oldukça yoğun olduğu dokuz ay, on günlük bu süreç döllenmiş yumurta ile başlar, embriyo ve fetüs dönemleri olarak devam ederek doğumla sonuçlanır (7).

b. Doğum Sonrası Dönem

Doğum sonrası dönem (a) bebeklik dönemi, (b) ilk çocukluk dönemi, (c) son çocukluk dönemi, (d) ergenlik dönemi, (e) genç yetişkinlik dönemi, (f) orta yetişkinlik dönemi ve (g) ileri

yetişkinlik olarak yedi dönemde incelenmektedir. Bu bölüm kapsamında bebeklik ve ilk çocukluk dönemine ilişkin gelişim görevlerine yönelik bilgiler bulunmaktadır (7).

- ✓ Çocukların gelişim dönemleri bu aile eğitim seti kapsamında (a) 0-3 yaş gelişim dönemi, (b) 4-6 yaş gelişim dönemi, (c) I. kademe, (d) II. kademe ve (e) III. kademe şeklinde ele alınmaktadır. Bu bölüm kapsamında 0-3 yaş arası gelişim dönemine yönelik bilgiler sunulmaktadır. Buna ilişkin Şekil 1.3'e bakabilirsiniz.

Şekil 1.3 Gelişim Dönemleri

Görsel 1.3 Betimleme: Üzerlerinde 0-3 Yaş Gelişim Dönemi, 4-6 Yaş Gelişim Dönemi, I.Kademe, II.Kademe ve III.Kademe yazılı 5 gelişim dönemini ifade eden renkli ve aynı sırayla alçaktan yükseğe doğru kademeli olarak sıralanmış 5 dörtgenden oluşan şema.

Bebeklik Dönemi Gelişim Görevleri

Doğumdan başlayarak iki yaşın sonuna kadar devam eden süreci ifade etmektedir. Bu dönemin gelişim görevleri aşağıdaki gibidir:

- ✓ Doğumla birlikte bebek çevre koşullarına uyum sağlar. Fiziki çevredeki değişime göre vücut ısısını korur.
- ✓ Nabızı ve solunum sistemi düzene girer.
- ✓ Katı gıdaları çiğnemeyi ve yutmayı gerçekleştirir.
- ✓ Gece ve gündüz uykuları düzene girer.
- ✓ Dönemin sonuna doğru dışkı kontrolü gerçekleşir.
- ✓ Dönemin sonuna doğru yürümeyi öğrenir (7).

İlk Çocukluk Dönemi Gelişim Görevleri

Bu dönem iki yaş civarından başlayarak okul yıllarına kadar sürer. Bu dönemin gelişim görevleri aşağıdaki gibidir:

- ✓ El ve göz koordinasyonu gelişir. Algıladıkları nesneye uzanma, yakalama, tutma gibi becerileri gelişir.
- ✓ Konuşması daha anlaşılır hâle gelir.
- ✓ Kendi kendine yemek yiyebilir, giyinebilir.
- ✓ Aile bireyleriyle, akranlarıyla ilişkiler kurar (7).

SORU

Sizce çocuğunuzun yaşına ilişkin gelişim görevlerini bilmek neden önemlidir?

Alıcı ve İfade Edici Dil Gelişim Alanı ve Özellikleri

Görsel Betimleme: Sırt üstü yatırılmış ağzını açarak ellerinden tutup üstüne doğru eğilen annesine bakan bir bebek

a. Alıcı Dil ve İfade Edici Dil Alanına İlişkin Genel Bilgi

- ✓ Dil, bireylerin istek ve gereksinimlerini ifade edebilmek ve düşüncelerini başkalarına iletebilmek amacıyla kullanılan bir kurallar sistemidir.
- ✓ **Alıcı dil**, çocukların kendilerine yöneltilen dili anlaması olarak tanımlanır. Diğer bir de-

yişle kullandığınız dili çocuğun anlaması alıcı dil olarak ifade edilmektedir. Sözlü ya da yazılı olarak ifade edilen mesajları anlayabilmek alıcı dil becerileriyle açıklanır.

- ✓ **İfade edici dil** ise çocukların dili üretmesi olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle çocuğun kendini ifade etmek için verdiği tepkilere ifade edici dil denilmektedir. Konuşma ve yazmayla kendini ifade etmesi ifade edici dil becerileri ile açıklanır.
- ✓ Çocuklar dili üretmeye başlamadan önce dili anlamaya başlarlar.
- ✓ Dil gelişimi dönemleri **(a) konuşma öncesi dönem** ve **(b) konuşma dönemi** olarak iki başlıkta ele alınır.
- ✓ 12. ayın sonuna kadar olan dönemde çocuklar sesleri tekrar ederler ve taklit ederler. Bebekler gerçek konuşmaya benzer sesler çıkartmaya başlarlar.
- ✓ Çocuklar yaklaşık 12. ayda ilk tek kelimelerini üretmeye başlarlar.
- ✓ 0-2 yaş dil gelişimine ilişkin çocukların en çok gelişme gösterdikleri dönem olarak ifade edilir.
- ✓ Bilişsel gelişim, dil gelişimine zemin hazırlar (2, 5, 7, 8).

✓ *0-3 yaş arası dönemdeki çocuklar dönemin sonu itibarıyla alıcı dil bağlamında aşağıdaki yeterliliklere ulaşabilir:*

Alıcı dil bağlamında

- Sözcükler arasındaki anlam farklılıklarını anlar.
- Sıralı yönergeleri anlayabilir.
- Öykü dinlemekten hoşlanmaya başlayabilir.

✓ *0-3 yaş arası dönemdeki çocuklar dönemin sonu itibarıyla ifade edici dil bağlamında aşağıdaki yeterliliklere ulaşabilir:*

İfade edici dil bağlamında

- Elli ila birkaç yüz kelime arasında kelime kullanabilir.
- İki kelimeyi birleştirerek basit cümleler kurabilir.
- Sözcüklerin sonuna "-yor", "-dı" eki getirebilir.
- İki üç kelimelik birleşimler yapabilir.
- Dil bilgisi yapıları gelişir.
- Soru sorma ve konuşma isteği artar.
- Nesnelere adlandırmaya başlar.
- Çocukların konuşmaları yakınları tarafından daha anlaşılır bir hâle gelir (2, 7, 9).

ÖNERİ

Ayrıntılı bilgi için “T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü 0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı”ndaki dil gelişimi alanını inceleyebilirsiniz.

Link:

<http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/0-36program.pdf>

b. Otizm Spektrum Bozukluğunun Dil Gelişimi Alanına Etkileri

- ✓ Uygun şekilde göz kontağı kurmada sorun yaşayabilirler. Sıra dışı göz kontağı kurabilirler.
- ✓ Ortak dikkat kurmada, belli nesnelere işaret etmede yetersizlik ve isteksizlik gösterebilirler.
- ✓ Jest ve mimikleri kullanmada yetersizlik gösterebilirler.
- ✓ İki yaşından büyük olmasına rağmen bir sözcük bile söylemezler.
- ✓ Üç yaşından büyük olmasına rağmen iki sözcüklü basit ifadeler kullanmazlar.
- ✓ Konuşmaya başladıktan sonra basit bir dil bilgisi yapısı kullanırlar ya da belli yanlışları tekrarlamaya devam edebilirler.
- ✓ Karşılıklı konuşma başlatmada, sürdürmede ve sonlandırmada sorunlar yaşayabilirler.
- ✓ Karşılıklı konuşmaya yönelik motivasyonları yetersiz olabilir.
- ✓ Başkalarının yorumlarına tepkisiz kalabilirler.
- ✓ Konuşma konularında seçici olabilirler. Sadece kendi hoşlandıkları konulara ilişkin konuşabilirler.
- ✓ Başkalarının kendisine söylediklerini yineleyebilirler.
- ✓ Duyduklarını ilişkisiz zamanlarda ve bağlam dışı olarak yineleyebilirler.
- ✓ Kendisinin uydurduğu ya da yalnızca kendisine anlam ifade eden sözleri tekrarlayabilirler.
- ✓ Aşırı resmî ve didaktik konuşma özellikleri gösterebilirler.
- ✓ Kendini ve isteklerini ifade etmede yetersizlik gösterdiği için bazı uygun olmayan davranışlar sergileyebilirler (5, 8, 9, 10). İstedikleri nesneye ulaşmak için ağlayabilirler ya da kendilerini yere atabilirler, gibi...

! DİKKAT

Çocuğun kendini ifade etmede yaşadığı zorluklar uygun olarak kabul edilmeyen bazı davranışların ortaya çıkmasına sebep olabilir.

Otizm Spektrum Bozukluğu ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bölüm 2'yi inceleyebilirsiniz. Çocukların iletişim becerilerini destekleme konusu ile ilgili olarak Bölüm 4'ü inceleyebilirsiniz.

c. Alıcı ve İfade Edici Dil Gelişimini Destekleme

- ✓ Konuşmasını desteklemek üzere planlayacağınız etkinliklerde çocuğunuzla yüz yüze olacak ve göz kontağı kurabilecek bir biçimde durun.
- ✓ Çocuğun konuşma becerilerini geliştirme sürecinde konuşmayan çocuk için sizinle göz kontağı kurmasını, sesler çıkarmaya çalışmasını iletişim girişimi olarak kabul edin.
- ✓ Çocukla bir nesneye ilişkin konuşurken o nesneyi de çocuğun göz hizasında tutarak gösterin. Böylece üzerine konuşulan nesne ile ona ait sözel ifadeyi eşleştirebilir.
- ✓ Konuşma sürecinde çocuğunuza ilginç gelen nesnelere ve etkinlikleri kullanın.
- ✓ Çocuğunuzla konuşurken onun dil ve bilgi düzeyine uygun olarak konuşun.
- ✓ Başlarda çocuğunuzun üzerinde konuşulan nesneye bakma, sizinle göz kontağı kurma, ses çıkarma gibi tepkilerini iletişimsel bir yanıt olarak kabul ederek pekiştirin.
- ✓ Çocuğunuzla konuşurken çocuğu rahatsız edecek derecede ısrarcı olmaktan kaçınin.
- ✓ Çocuğunuzun yaptıklarıyla ilgili yorumlarda bulunun.
- ✓ İletişim sürecinde siz konuştuktan sonra çocuğunuzdan da karşılık beklediğinizi belirtecek biçimde bir süre bekleyin ve ondan da karşılık beklediğinizi hissettirin.
- ✓ Çocuğunuz sohbet katıldığında (sesler çıkararak, sözcükler kullanarak, gülümseyerek) ona övgü dolu sözler söyleyin.
- ✓ Çocuğunuzla konuşurken ses tonu, jest ve mimiklerinizi abartılı bir şekilde kullanın. Böylece çocuğu sohbetin içine çekme olasılığınızı arttırmış olursunuz.
- ✓ Çocuğunuza sözcüklerin doğru söylenişine ilişkin model olun. Bu süreçte çocuğunuzun söylediklerine ilişkin aşırı düzeltici olmaktan kaçınin. Onun söylediği ifadeyi kabul edin ve doğru söylenişine ilişkin model olun.
- ✓ Konuşmanızı çocuğunuzun dil düzeyine uygun olacak biçimde düzenleyin.
- ✓ Çocuğa iletişim kurması için fırsatlar (gerekli durumlar) yaratın. Bu süreçte sohbeti eğlenceli bir hâle getirmeye çalışın.

- ✓ Örneğin çocuğun oynamaktan çok zevk aldığı oyuncacı görebileceği fakat uzanamayacağı bir yere koyun ve çocuğun oyuncacı almak için iletişim girişiminde bulunmasına fırsat verin.
- ✓ Çocuğunuzla konuşurken ortamda dikkati dağıtabilecek ses, eşya ve kişilerin olmamasına özen gösterin.
- ✓ Çocuğunuza iletişim kurması için verdiğiniz fırsatları farklı ortamlarda ve farklı kişilerle de sunun. Böylece çocuğunuz farklı ortamlarda, kişilerle de bu fırsatları kullanmayı öğrenir.
- ✓ Çocuklar alıcı ve ifade edici dil gelişim alanına yönelik bazı davranışlara ilişkin performans eksikliği de yaşayabilirler. Çocuk davranışı biliyor fakat uygun zamanda, yerde ve biçimde sergilemiyor olabilir. Bu durumda çocuğun öğrenmiş olduğu davranışı uygun zamanda, yerde ve biçimde sergilemesine yönelik çocuğunuzu destekleyebilirsiniz.
- ✓ Örneğin çocuğunuz işaret ederek istediği favori yiyeceği olan "ceviz"i söyleyebiliyor olsun. Fakat pazarda ya da markette cevizi gördüğünde istemede sorun yaşıyorsa ona model olup (cevizleri göstererek "ceviz" deyip) onun da cevizi göstererek "ceviz" demesi için ona zaman verebilirsiniz. Çocuk davranışı gerçekleştirmeye çalışıldığında ya da gerçekleştirdiğinde ona övgü dolu sözler (Süpersin, çok güzel ceviz dedin. Hadi sana ceviz alalım, vb.) söyleyin (5, 8, 9).

! DİKKAT

Çocuğunuzun bir davranışı biliyor olması o davranışı uygun yerde ve zamanda, uygun biçimde gerçekleştireceği anlamına gelmeyebilir.

Bilişsel Gelişim Alanı ve Özellikleri

a. Gelişim Alanına Yönelik Genel Bilgi

- ✓ "**Biliş**"; düşünme, öğrenme ve hatırlama süreçlerine verilen bir isimdir.
- ✓ "**Bilişsel**" sözcüğü akıl ve bilgi, akıl yürütme, bellek, hatırlama, unutma, düşünce, sorun çözme ve kavramlar gibi zihinsel işlevleri tanımlamada kullanılmaktadır.
- ✓ "**Bilişsel gelişim**" ise yaşla birlikte düşünme, öğrenme ve hatırlama süreçlerinde olan değişimler şeklinde belirtilmektedir.
- ✓ Bilişsel gelişim, bireyin çevresindeki dünyayı anlama ve öğrenmesini sağlayan, aktif zihinsel faaliyetlerdeki gelişimi ifade etmektedir.

- ✓ Bilişsel gelişimi anlayabilmek üzere bazı kavramları bilmek gerekir. Bu kavramlar “**algı**”, “**dikkat**”, “**taklit**”, “**bellek ve hatırlama**”, “**yaratıcılık**”, “**kavram**”, “**düşünme ve akıl yürütme**”, “**problem çözme**”, “**motivasyon**” gibi kavramlardır.
- ✓ Algının amacı duyularla elde edilen bilgileri bazı bilişsel ögelerle eşleştirme ve evrendeki olguları anlayabilmedir. **Algı**, anlama ve kavram gelişimi üzerinde çok etkilidir.
- ✓ **Dikkat**, uyarıcılar üzerinde bilinçli bir odaklaşma süreci olarak tanımlanmaktadır. Öğrenme süreci dikkatle başlamaktadır.
- ✓ Bir davranışın örneğini ya da modelini takip etme ve kopya etme yeteneğine **taklit** denilmektedir. Taklit becerisi pek çok becerinin öğrenilmesinde ön koşuldur.
- ✓ Bireyin deneyimlerinden elde ettiği, öğrendiği bilgileri güvenilir ve doğru olarak depolamaya ve gerektiğinde yeniden kullanmaya olanak sunan bilişsel yeteneğe **bellek** denilmektedir.
- ✓ **Hatırlama** uygun bir uyarıcı ile zihindeki bilgilerin güvenilir biçimde ve değişmeden bilinçli hâle gelebilmesidir.
- ✓ **Yaratıcılık**, alışılmadık yeni ve benzersiz yollardan giderek bilinen şeylerden yeni bir şeyler oluşturmaktır.
- ✓ **Kavram**, nesne ya da olayların ortak özelliklerini simgelemektedir. Bu simgeleme genellikle bir sözcükle yapılır. Bu nedenle çocukta algısal uyarıcıları düzenleme yeteneği geliştikçe kavramlar da öğrenilmeye başlamaktadır. Sayılar, renkler, şekiller kavramlara örnek olarak verilebilir.
- ✓ **Düşünme**; gözlem, deneyim, akıl yürütme ve diğer kanallarla elde edilen bilginin şekillendirilmesidir.
- ✓ **Akıl yürütme**, daha önce öğrenilmiş bilgilerin yeni karşılaşılan soruna çözüm bulmak amacıyla birleştirilip düzenlenmesidir.
- ✓ **Problem çözme**, bir amaca erişmekte karşılaşılan güçlükleri yenme sürecidir. Problem çözme, öğrenilmesi gereken bir yetenektir ve sürekli olarak geliştirilmesi gerekir.
- ✓ **Motivasyon**, davranışları yönlendirerek davranışların artmasını veya kalıcı hâle gelmesini sağlayan içsel bir durumdur. Motivasyon, dikkat becerilerini de etkilemektedir (2, 4, 6, 7).

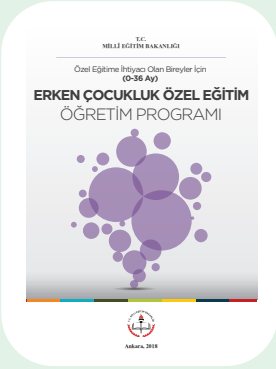
0-3 yaş arası dönemdeki çocuklar:

- ✓ Çevrelerinde bulunan nesnelere dokunarak, onları hareket ettirerek, onlarla etkileşerek yaşantı kazanırlar.
- ✓ Dikkat, ortak dikkat, taklit, oyun, neden-sonuç ilişkisi kurma, eşleme, sınıflama, prob-

- lem çözmeye ilişkin becerilerini geliştirirler.
- ✓ Sözcükleri onlarla ilişkili eylemlerle öğrenirler.
  - ✓ Sorunları aktif bir şekilde çözmeye, sorun çözmeye becerilerine yönelik amaçlı davranışlar gösterirler.
  - ✓ Nesneleri tanımlayan sembolleri kullanarak sorun çözmeye becerilerini geliştirirler.
  - ✓ Nesne devamlılığını tamamen kazanırlar (2, 6, 7, 11).

Bebeklerin daha üst bilişsel becerilere sahip yetişkinler ve akranları ile sosyal etkileşim kurmaları bilişsel becerilerinin gelişimi için çok önemlidir.

ÖNERİ

Ayrıntılı bilgi için “T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler İçin (0-36 ay) Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı”ndaki öğretim programındaki bilişsel beceri alanını inceleyebilirsiniz.

Link:

https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_10/09145213_Erkencocukluk.pdf

Görsel Betimleme: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler İçin (0-36 ay) Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı kapak görseli

b. Otizm Spektrum Bozukluğunun Bilişsel Gelişim Alanına Etkileri

- ✓ Sıra dışı göz kontağı görülebilmektedir.
- ✓ "Cee-ee" oyununa ilgi göstermeyebilirler.
- ✓ Çevreyi keşfetmeye yönelik girişimde bulunmada yetersiz kalabilmektedirler.
- ✓ Konuşurken jest ve mimik kullanmada yetersiz olabilmektedirler.
- ✓ Kendisinin uydurduğu ya da yalnızca kendisine anlam ifade eden sözleri yineleyebilmektedirler.
- ✓ Oyunlarda yetersiz kalabilmekte ya da oyunlara karşı ilgisiz olabilmektedirler.
- ✓ Problem çözme stratejileri, motivasyon, dikkat ve hafıza gibi özelliklerde yetersizlik sergileyebilmektedirler.
- ✓ Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların zihinsel yetersizlikten etkilenme dereceleri sergiledikleri davranışların özelliklerini de etkilemektedir. Örneğin zihinsel yetersizlikten daha az etkilenmiş bir çocuk problem çözme stratejileri, motivasyon, dikkat ve hafıza gibi özelliklerde zihinsel yetersizlikten daha çok etkilenmiş bir öğrenciye göre daha iyi bir performans sergileyebilir (5, 10, 11, 12).

c. Bilişsel Gelişim Alanını Destekleme

- ✓ Çocukların bilişsel becerilerini geliştirmede evdeki günlük rutinler kullanılmalıdır.
- ✓ Günlük rutinler çocukların bilişsel becerilerini geliştirmeye yönelik çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Örneğin anne akşam yemeği için salata hazırlayacağı zaman çocuktan içinde limonların olduğu poşetten kendisine bir tane limon vermesini isteyerek "bir tane" kavramına ilişkin çocuğa bir öğretim fırsatı sunabilir.
- ✓ Anne "büyük olanı gösterme" becerisi için çocuktan bulaşık makinesinden çıkardığı tatlı kaşığı ile çorba kaşığı arasından büyük olanı göstermesini isteyerek öğretim fırsatı sunabilir.
- ✓ Çocukların öğrendikleri davranışları farklı ortamlarda, farklı kişilerle ve farklı araç gereçlerle de sergilemeleri yani çocukların öğrendikleri davranışları genellemeleri gerekmektedir.
- ✓ Bu nedenle çocukların öğrendikleri becerileri genelleyebilmeleri için de planlama yapılmalıdır.

- ✓ Örneğin çocuğunuza birbirinin aynısı olan nesnelere arasında "bir tane" vermeyi öğretmek için (mutfakta gerçek sebze-meyvelerle çalıştıysanız genelleyebilmesi için) çocuğun odasındaki oyuncak meyveleri kullanabilirsiniz. Böylece çocuğunuza öğrendiği davranışı farklı bir ortamda ve farklı araç gereçlerle de gerçekleştirme fırsatını sunmuş olursunuz.
- ✓ Çocuğunuzun bilişsel becerilerini desteklemek üzere çalışırken bazı uyarlamalar yapmanız gerekebilir.
- ✓ Çocuklara günlük rutinler bağlamında öğretim fırsatları sunma sürecinde çalışma ortamının da düzenlenmesi gerekmektedir. Örneğin çalışılan ortamda televizyondan, tablettan, telefondan gelen ses ya da müzik çocuğun dikkatini dağıtabilir. Bu nedenle çocukla çalışılan ortamın sessiz olmasına özen göstermeniz gerekir.
- ✓ Etkinlik için kullanmayacağınız ve çocuğun etkinliğe odaklanmasını engelleyebilecek nesnelere ortamdaki kaldırırsınız.
- ✓ Kullandığınız araç gereçlerde de bazı uyarlamalar yapmanız gerekebilir. Örneğin kullanacağınız çay kaşığının sapı çocuğunuzun rahatça tutması için elverişli değilse çocuğunuzun tutmasına daha elverişli, daha geniş bir sapı olan bir çay kaşığı tercih edebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun davranışsal özellikleri onun bilişsel becerilerini destekleme sürecinizi etkileyebilir. Çocuğunuzun sergilediği takıntılı davranışlar, yineleyici (kendini uyarıcı) davranışlar, nesnelere ilgili sıra dışı ilgiler (takıntılar) gibi davranışlar çocuğunuzun öğrenmesini olumsuz etkileyebilir.
- ✓ Bu durumda çocuğunuzun uygun olmayan davranışına yönelik bir planlama yapılması gerekmektedir. Çocuğunuzun uygun olmayan davranışlarının azalması veya ortadan kalkması, öğrenmesini desteklemenize de olumlu yansıtacaktır.
- ✓ Çocuklar bilişsel gelişim alanına yönelik bazı davranışlara ilişkin performans eksikliği de yaşayabilirler. Çocuk davranışı biliyor fakat uygun zamanda, yerde ve biçimde sergilemiyor olabilir. Bu durumda çocuğun öğrenmiş olduğu davranışı uygun zamanda, yerde ve biçimde sergilemesine yönelik çocuğunuzun destekleyebilirsiniz.
- ✓ Örneğin çocuk iki oyuncak pelüş arasında "kedi"yi bilebilir ve gösterebilir fakat oyun sırasında bunu yapmıyorsa onu söylemesi için teşvik edebilirsiniz. Ona model olup (kedi göstererek "kedi" deyip) onun da kedi göstermesi için ona zaman verebilirsiniz. Çocuk oyuncak göstermeye çalıştığında ya da gösterdiğinde ona övgü dolu sözler söyleyiniz.

Çocukların bilişsel gelişim alanını desteklemek konusunda ilgili Bölüm 6'yı inceleyebilirsiniz.

SORU

Çocuğunuzla karşılıklı konuşmalarınızda aynı anda konuşmadan, birbirinizin sözünü kesmeden ne kadar sıra alarak konuşabiliyorsunuz?

Kaba ve İnce Motor Gelişim Alanı ve Özellikleri

Görsel Betimleme: Yerde bloklarla oynayan çocuk

a. Gelişim Alanına Yönelik Genel Bilgi

- ✓ "Motor" sözcüğü hareket anlamına gelmektedir. "Motor gelişim" ise merkezi sinir sisteminin gelişmesine ve fiziksel büyümeye paralel bir şekilde bireyin istemli olarak hareket kazanması olarak ifade edilmektedir.
- ✓ Motor gelişim (a) baştan ayağa doğru, (b) merkezden dışa doğru, (c) genelden özele doğru gerçekleşmektedir.
- ✓ "Motor beceri" öğrenilmiş ve hedefe yönelik bir şekilde bir ya da birkaç vücut parçasının hareketidir.
- ✓ Hareketin boyutu ve kapsamına göre motor beceriler "**kaba motor beceriler**" ve "**ince motor beceriler**" olmak üzere iki sınıfta ele alınır.

- ✓ **Kaba motor beceriler**, genel kuvvet ve dayanıklılık gösterecek biçimde bacaklarda ve kollarda büyük kasların kullanımını gerektiren becerilerdir.
- ✓ Vücudun genel hareketlerini ve dengesini kapsamaktadır. Oturma, yürüme, koşma, zıplama gibi hareketler kaba motor becerilere örnek olarak verilebilir.
- ✓ **İnce motor beceriler**; kollar, eller ve parmaklarda daha küçük kasları koordine etme yeterliliği olarak ifade edilmektedir.
- ✓ Şekil çizme, kule yapma, çivi takma gibi beceriler ince motor becerilerine örnek olarak verilebilir.
- ✓ Motor gelişim belli bir sırayla gerçekleşse de gelişimin hızı bireysel olarak farklılık göstermektedir.
  - Bir yaşa kadar çocuklar refleksif hareketler sergilerler.
  - İki yaşa kadar ilkel hareketler dönemi gerçekleşir. Bu dönemde istemli hareketler başlar.
  - İki yaştan itibaren de ilkel hareketler gelişir ve çocuklar çevrelerini keşfetmek için hareketleri kullanmaya başlarlar. Baş ve boyun kontrolü, gövde kontrolü, oturma, ayakta durma, sürünme, emekleme, yürüme, uzanma, tutma, bırakma gibi hareketleri gerçekleştirirler.
  - İki yaştan sonra ise temel hareketler dönemine geçilmektedir. Çocuklar bu dönemde koşma, atlama, sekme, zıplama, tırmanma, atma, yakalama, ayakla vurma gibi hareketleri yapmaya başlarlar (2, 5, 10, 13).
  - Çocukların iki ve üç yaşlarında gerçekleştirdikleri büyük ve küçük kas becerilerine ilişkin tabloyu inceleyebilirsiniz.

👍 ÖNERİ

Ayrıntılı bilgi için “T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü 0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı”ndaki motor gelişim alanı inceleyebilirsiniz.

Link:

<http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/0-36program.pdf>

Görsel Betimleme: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü 0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı kapak görseli

Neaum'a Göre (2010) Temel Hareketler Döneminde Motor Gelişim Süreci:

Yaş	Büyük Kas Becerileri	Küçük Kas Becerileri
2	<ul style="list-style-type: none"> Düşmeden koşabilir. Duraksayarak merdiven inip çıkabilir (genelde iki ayak aynı basamakta). Üç tekerlekli bisiklete binip ayağıyla iterek gidebilir. 	<ul style="list-style-type: none"> Kalem tutma çabaları gösterir. Daireye benzer şekiller ile çizgi ve noktalar oluşturabilir. Karmaşık işleri başarmak için iki eliyle de kerpeten tutuşunu gerçekleştirebilir. Bloklardan kule yapabilir. Tek eliyle kitap sayfalarını çevirebilir.
3	<ul style="list-style-type: none"> Parmak uçlarına basarak ayakta durabilir, yürüyebilir, koşabilir. Geriye ve yanlara doğru yürüyebilir. Her basamağa tek ayak gelecek şekilde merdiven çıkabilir. Üç tekerlekli bisikleti pedallar ile kullanabilir. 	<ul style="list-style-type: none"> İpe büyük delikli boncuk dizebilir. İsteddiği eliyle kalem kullanabilir. Makasla kâğıt kesebilir. Daire gibi basit şekilleri kâğıda kopyalayabilir. Dokuz blok ile bir kule yapabilir.

Tablo, Can Yaşar ve Kaya'dan (2018) alınmıştır.

b. Otizm Spektrum Bozukluğunun Motor Gelişim Alanına Etkileri

- ✓ Başkalarının büyük kas ve küçük kas hareketlerini taklit etmede güçlük yaşayabilirler.
- ✓ Nesne kullanarak ve nesne kullanmaksızın yapılan büyük kas ve küçük kas taklit becerilerinde zorlanabilirler.
- ✓ Sıra dışı beden ve el hareketleri sergileyebilirler.
- ✓ Yineleyici motor eylemler (ör. ileri geri sallanma ya da ellerini sallama gibi) sergileyebilirler.
- ✓ Motor becerileri bağlama, amacına uygun ve işlevsel olarak sergilemede sınırlılık gösterebilirler.
- ✓ Sosyal oyunlara karşı ilgisizlik ve oyunların gerektirdiği motor hareketleri sergilemede sınırlılık gösterebilirler.

- ✓ Motor becerilerdeki gelişimde yaşanan sınırlılıklar çocukların yeme, el yıkama, diş fırçalama gibi öz bakım becerilerini kazanmalarında da sıkıntılar yaşamalarına neden olabilir.
- ✓ Nesnelere sıra dışı amaçlarla kullanabilirler. Nesnelere duyusal özellikleriyle aşırı ilgilenirler.
- ✓ Vücut ve vücut bölümlerine ilişkin farkındalık düzeyleri yetersiz olabilir.
- ✓ Uygun vücut duruşu sergilemede zorluk gösterebilirler.
- ✓ Yürüme ve denge sorunları yaşayabilirler (2, 5, 10, 13).

c. Kaba ve İnce Motor Becerileri Destekleme

- ✓ Çocuğunuzun televizyon, tablet ve akıllı telefon gibi araçlarla etkileşim kurduğu zamanları sınırlandırabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun farklı motor becerilerini desteklemek üzere ev içinde veya oyun parkında oynanabilecek oyunlar planlayabilirsiniz. Örneğin evde çocuğunuzun eliyle tutabileceği içinde çingirak olan bez bir topu atma, sonra da gidip alma oyunu oynayabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun ince motor becerilerini geliştirmek üzere oyun hamurlarıyla ve oyun hamuru kalıplarıyla oynamaya yönlendirebilirsiniz.
- ✓ Ayrıca çocuğunuz için uygun olacak kalınlıktaki ipe uygun büyüklükteki boncukları dizmesini isteyebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuza tutabileceği kalınlıkta olan renkli kalemleri kullanarak boyama yaptırabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzla kâğıt ya da peçete yırtma oyunu oynayabilirsiniz.
- ✓ Çamaşır toplama rutininizde çamaşır askısındaki mandalsız olarak takılmış çorapları elini kullanarak çekerek almasını sağlayabilirsiniz.
- ✓ Etrafa saçılmış plastik mandalları mandal kutusuna koymasını söyleyebilirsiniz.
- ✓ İçi temiz olan bulaşık makinesinden tatlı kaşıklarını alarak size vermesine yönelik bir etkinlik yapabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun sevdiği bir müziği açarak onunla el çırpabilirsiniz, dans edebilirsiniz, zıplayabilirsiniz.
- ✓ Oyun parkında topa tekme atma oyunu oynayabilirsiniz.
- ✓ Evde ya da dışarıda gerekli güvenlik önlemlerine dikkate ederek koşma-yakalama oyunu oynayabilirsiniz.

SORU

Çocuğunuzun motor becerilerini desteklemek üzere hangi etkinlikleri yapıyorsunuz?

Çocukların bedensel becerilerini desteklemek konusunda ilgili Bölüm 6'yı inceleyebilirsiniz.

Sosyal-Duygusal Gelişim Alanı ve Özellikleri

Görsel 3 Betimleme: Birlikte kahvaltı eden aile

a. Gelişim Alanına Yönelik Genel Bilgi

- ✓ Sosyal gelişim ve duygusal gelişim birbirinden ayrılmaz iki gelişim alanıdır. Bu iki gelişim alanı birbiriyle ilişkilidir.
- ✓ Sosyal-duygusal gelişime ilişkin beceriler büyüme, olgunlaşma ve öğrenme süreçlerinde kazanılmaktadır.
- ✓ Bu gelişim alanı dil ve bilişsel gelişim alanını etkilemekte ve onlardan da etkilenmektedir.
- ✓ Sosyal ve duygusal gelişim alanı bireyin akademik becerilerini ve toplumsal becerilerini etkilemektedir.
- ✓ Sosyal ve duygusal gelişim bireyin içinde bulunduğu toplumsal uyarılara, toplumsal yaşamın kurallarına duyarlı olarak toplumdaki diğer bireylerle uyum içinde yaşama olarak ifade edilmektedir.
- ✓ Sosyal gelişim çocuğun düzeyine uygun sorumlulukları alması, akranlarıyla ve diğer bireylerle sağlıklı ilişkiler kurması, toplumsal kurallara uygun yer ve zamanda uygun biçimde davranmasıdır.

- ✓ Sosyal-duygusal gelişim çocuğun duygularını kontrol edebilmesi, kendini ifade edebilmesi, kendisiyle ve çevresiyle uyum içinde olması şeklinde açıklanmaktadır.

SORU

Sizce çocuğunuzun duygularını kontrol edebilmesi neden önemli bir beceridir?

- ✓ Sosyal-duygusal gelişim çocuğun doğumdan itibaren ilk altı yıl boyunca olgunlaşma yeteneğidir.
- ✓ 1-2 yaşındaki çocuklar etraflarını sürekli gözlemlemektedirler. Ailedeki bireylerin davranışlarını gözleyerek taklit ederler.
- ✓ Tek başlarına oynarlar. Kitaplara ilgi duymaya başlarlar. Bu süreçte anneye bağımlılıkları devam eder.
- ✓ 2 yaşın sonunda çocuklar otoriteyi kabul ederler.
- ✓ 2 yaşın sonuna doğru çocuklarda utanma, ilgi çekme, sosyal iş birliği davranışları gelişmeye başlar.
- ✓ "Ben kimim?" sorusuyla birlikte cinsiyet kavramı gelişmeye başlar.
- ✓ 2-3 yaş arası çocuklar inatçı, dengesiz olabilirler ve yardımdan hoşlanmazlar. Her şeyi kendi başına yapmak isterler. Çocuk bağımsızlığını kanıtlamak ister. Bu süreçte yetişkin ile çocuk arasında çekişme başlar.
- ✓ 2-3 yaş arası çocuk ya tek başına ya da yetişkinle oynar. Diğer çocukların oynamasını uzaktan seyreder.
- ✓ 2 yaşın sonuna doğru çocukta utanma, ilgi çekme isteği, otorite kabulü ve sosyal iş birliği gibi tepkiler gelişmeye başlar.
- ✓ 3 yaş çocukları akranlarıyla ilişki kurmada zorlanmamalarına rağmen ilişkiyi sürdürmede zorlanırlar.
- ✓ 3 yaşında çocuklar arkadaşlarıyla birlikte olmak isterler fakat arkadaşlarından bağımsız oynarlar.
- ✓ Neden-sonuç ilişkilerini kavrarlar.
- ✓ 3 yaşında çocuklar kendilerine seçim fırsatı sunulduğunda iki seçenekten birini seçer. Karar verme ve problem çözme becerileri gelişmeye başlar.
- ✓ 2-3 yaşında çocuklar sözel dili kullanmaya başladıkça öfke gibi duygu durumları fiziksel öfke durumundan (vurma, kendine ya da başkasına zarar verme, nesnelere atma gibi...) sözel öfke durumuna (yetişkinine "hayır" demek gibi...) geçmeye başlar.

- ✓ Çocukların kelime dağarcıkları geliştikçe hem kendi hem de diğer bireylerin duygularını anlamada daha başarılı olurlar.
- ✓ "Benlik kavramı" çocuğun kendini tanıması, kendini nasıl gördüğü ve kendini nasıl değerlendirdiği ile ilgili bir kavramdır. Çocukta 3 yaşından sonra "ben" duygusu ve "mülkiyet" kavramı gelişmeye başlar (1, 2, 7, 9, 14).

ÖNERİ

Ayrıntılı bilgi için "T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü 0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı"ndaki sosyal-duygusal gelişim alanını inceleyebilirsiniz.

Link:

<http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/0-36program.pdf>

Şekil 1.7.

Şekil 1.7. Betimleme: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü 0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı kapak görseli

b. Otizm Spektrum Bozukluğunun Sosyal-Duygusal Gelişim Alanına Etkileri

- ✓ Sıra dışı göz kontağı kurabilirler.
- ✓ Ortak dikkat kurmada, diğer bireylerin hareketlerini ya da seslerini/sözcüklerini taklit etmede sıkıntılar yaşayabilirler.
- ✓ Sosyal gülümseme ve sosyal etkileşim başlatmada sınırlılık gösterebilirler.
- ✓ "Cee-ee" oyunu oynamada yetersizlik gösterebilirler.
- ✓ "Ben" kavramını edinmede sınırlılıklar yaşayabilirler.
- ✓ İsimlerine tepkide bulunmada zorlanabilirler.
- ✓ Duygularını belirten uygun yüz ifadelerinin (mutlu olduğunda gülümseme gibi...) gelişiminde sıkıntılar yaşayabilirler.
- ✓ Konuşurken jest ve mimiklerini kullanmada yetersizlik gösterebilirler.
- ✓ Duyusal olarak uyaranlara aşırı tepki, az tepki ya da tepkisizlik gösterebilirler. Örneğin ortamdaki bir parfüm kokusuna aşırı tepki verebilirler ya da acı veren durumlara az tepkide bulunabilirler.
- ✓ Diğer bireylerin duygularını, düşüncelerini, vücut dillerini ve yüz ifadelerini anlamada güçlük yaşayabilirler.

- ✓ Oyun becerilerinde ciddi sıkıntılar yaşarlar. Genel olarak yineleyici, sürekli tekrarlardan oluşan bir oyunu oynayabilirler. Örneğin oyuncak helikopterin pervanesini sürekli döndürmek gibi.
- ✓ Davranışsal özellikler açısından çocuklar nesnelere sıra dışı biçimlerde etkileşime girme, nesne takıntıları, nesnelere aşırı bağlanma, el çırpma, sallanma, dönme gibi yinelenen davranışlar sergileyebilirler.
- ✓ Akranlarıyla arkadaşlık kurmada zorlanırlar. Sadece özel ilgilere dayalı ilişkiler geliştirebilirler.
- ✓ Grup içinde etkileşimde bulunmada sıkıntılar yaşayabilirler. Yalnız olmayı yeğleyebilirler.
- ✓ Başkasının ilgisini çekmeye yönelik çabaları olmayabilir. Sözel övgüye tepkide bulunmayabilirler.
- ✓ Diğer bireylere ve yaptıklarına karşı ilgisiz olabilirler. Diğer bireyleri ve çevreyi gözlemleyebilirler.
- ✓ Diğer bireylerin duygularını anlamada yetersizlik gösterebilirler.
- ✓ Yabancıları ayırt etmede sorunlar yaşayabilirler.
- ✓ Kendilerine seçim fırsatı sunulduğunda iki seçenektan birini seçmede zorluklar yaşayabilirler.
- ✓ Karar verme ve problem çözme becerilerinde sınırlılıklar yaşayabilirler (5, 10, 14).

c. Sosyal-Duygusal Gelişim Alanını Destekleme

- ✓ Çocuğunuzun sizinle güvenli bir bağ kurmasını sağlayınız.
- ✓ Çocuğunuzla ilişkilerinizde olumlu, kabul edici ve yanıtlayıcı bir tavır sergileyiniz.
- ✓ Çocuğunuzla etkileşim kurarken göz kontağı kurabileceğiniz bir pozisyonda durunuz.
- ✓ Çocuğunuzun ilgi duyduğu nesnelere ya da etkinliklerle ilgili konuşunuz.
- ✓ Çocuğunuzun duygularını anlamasına ve düzeyine uygun biçimde ifade etmesine yönelik çalışınız.
- ✓ Örneğin çocuğunuz en sevdiği oyuncağını eline aldığıında onunla ilgili konuşun. "Kediciği çok mu seviyorsun? Mutlu mu oldun?" gibi ifadelerle çocuğunuzun duygularını anlamasına yardım edebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun sosyal ortamlara girmesi, diğer bireylerle ve çocuklarla etkileşim kurması için cesaretlendirmeye çalışın. Bunun için çocuğunuza model olun. "Nasıl" yapılacağını çocuğunuza gösterin. Örneğin oyun parkından ayrılırken çocuğunuza "Hadi, arka-

daşlarına 'bay bay' diyelim." diyerek elinizle de "bay bay" hareketi yapabilirsiniz.

- ✓ Çocuğunuza yönelik kitap, oyuncak ve araç gereç seçiminde çocuğunuzun düzeyini ve ilgilerini dikkate alın.
- ✓ Etkinlik ve araç gereçleri alırken farklı rutinlerde uygun fırsatlar yaratarak çocuğunuza seçim fırsatları sunun. Örneğin çocuğunuz oyun sepetine doğru yöneldiğinde sevdiği iki oyuncacı göstererek "Topla mı oynayalım, balonla mı oynayalım?" diye sorun. Sorarken her iki oyuncacı da çocuğun görebileceği biçimde tutun.
- ✓ Çocuğunuzla düzeyine uygun oyunlar oynarken onunla konuşun.

! DİKKAT

Çocuğunuzun sizinle güvenli bir bağ kurabilmesi çok kıymetlidir.

- ✓ Çocuğunuzun farklı becerilerini desteklemek üzere oyun planlayabilirsiniz. Örneğin çocuğunuzla birlikte oyuncak bebeği uyuturken "Eeeee" diyebilirsiniz. Böylece çocuğunuzun anlamlı ses taklitleri yapmasına model olabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzla oyun oynarken ortamda çocuğunuzun dikkatini dağıtabilecek uyaranları ortadan kaldırmaya özen gösteriniz (örneğin televizyonu ve tableti kapatmak, telefonun sesini kısarak ortadan kaldırmak gibi).

Çocukların sosyal etkileşim ve oyun becerilerini desteklemek konusunda ilgili Bölüm 5'i inceleyebilirsiniz.

Uyumsal Beceriler Gelişim Alanı ve Özellikleri

Görsel 4 Betimleme: Kaşıkla meyve püresi yiyen çocuk ve dişlerini fırçalayan çocuk

a. Gelişim Alanına Yönelik Genel Bilgi

- ✓ Uyum becerileri **(a) kavram becerilerinden, (b) sosyal becerilerden** ve **(c) pratik becerilerden** oluşmaktadır.
- ✓ Bireyler bu becerileri günlük yaşamlarında sıklıkla kullanmaktadırlar.
- ✓ Kavram becerileri dil, okuryazarlık, sayı, para, zaman ve kişinin kendini yönetme becerilerini kapsamaktadır.
- ✓ Sosyal beceriler kişiler arası ilişkiler, öz güven, sosyal sorumluluk, kurallara uyma gibi becerileri kapsamaktadır.
- ✓ Pratik beceriler günlük yaşamla ilgili etkinlikler, seyahat edebilme, sağlık hizmetlerinden yararlanma, iş becerileri, güvenlik becerileri gibi becerileri kapsamaktadır.
- ✓ 0-3 yaş arası dönem çocukları için en önemli uyumsal beceriler yeme-içme becerileri, giyinme-soyunma becerileri, kişisel bakım becerileri ve tuvalet becerileri olmaktadır.
- ✓ Birey yaşına uygun uyumsal davranışları gerektiği ortam ve koşullarda uygun biçimde sergilediğinde çevresiyle ve toplumla uyum hâlinde olur.
- ✓ Uyumsal becerilerin edinilmesi bireyin bağımsızlık düzeyini ve yaşam kalitesini artırır.
- ✓ Uyumsal beceriler her yaş grubu için farklılaşmaktadır (10, 15, 16, 17).
- ✓ Yaş büyüdükçe bireyden beklenen uyumsal davranışlar farklı becerileri kapsamaktadır. Örneğin üç yaşında bir çocuktan kaşıkla yeme becerisini gerçekleştirmesi beklenirken bıçak kullanarak yeme becerisini gerçekleştirmesi beklenmez.

Çocuklar iki-üç yaşlarındayken izleyen şekilde davranışlar sergileyebilir:

- ✓ Basit ev işlerine yardım ederler. Örneğin annesi söylediğinde çocuk, elindeki kirli peçeteyi çöpe atabilir.
- ✓ "Hayır" ifadesini anlarlar.
- ✓ Kaşık ve çatal kullanarak yemek yerler.
- ✓ Bardaktan sıvı içerler, pipet kullanarak bardaktan sıvı içerler.
- ✓ Bol giysilerini ve ayakkabılarını çıkarırlar.
- ✓ Tuvaletlerinin geldiğini belli ederler.
- ✓ Kişisel bakımlarını gerçekleştiren yetişkine yardım ederler (2, 15, 17).

b. Otizm Spektrum Bozukluğunun Uyumsal Beceri Gelişim Alanına Etkileri

- ✓ Çocuklar soyunma ve giyinme becerilerini gerçekleştirmede yetersizlik gösterebilirler.
- ✓ Çocukların sergileyebildikleri sıra dışı beden ve el hareketleri de soyunma ve giyinme becerilerini gerçekleştirmede zorluk yaşanmasına neden olabilir.
- ✓ Çocuklar parmakla yeme, bardaktan sıvı içme, çatal-kaşık kullanımında sınırlılık gösterebilmektedir.
- ✓ Yiyecekte ve içcekte aşırı seçici (ör. sadece makarna yemekte ısrarcı olması vb.) olabilirler.
- ✓ Yiyecekleri ve içecekleri reddedebilirler.
- ✓ Gıda olarak değerlendirilmeyen şeyleri (ör. toprak, kâğıt, ip, saç, çakıl vb.) bir başka deyişle yenilmeyen şeyleri ağızlarına sokabilirler ya da yutabilirler.
- ✓ Tuvalet ihtiyacının geldiğini belli etmede zorlanabilirler.
- ✓ Yetişkin çocuğun öz bakım gereksinimlerini yerine getirirken çocuklar yetişkinle iş birliği içinde olmayabilirler.
- ✓ Çocuklarda uykuya dalamama ve uyku sırasında sık sık uyanma durumları görülebilir.
- ✓ Kurallara uymada ve "Hayır" ifadesini anlamada sıkıntılar yaşayabilirler (2, 10, 15, 16, 17).

c. Uyumsal Becerileri Destekleme

- ✓ Öz bakım becerileri kişisel bakım, güvenliği sağlama ve sağlığını koruma becerilerini içerir. Temel öz bakım becerileri yemek yeme, giyinme ve tuvalet becerileridir.
- ✓ Çocuklar öz bakım becerilerini sergilemek için ön koşul olan oturma, ayağa kalkma, çekme, itme, parmaklarıyla küçük nesnelere tutma, ellerini ve gözlerini eş güdümlü kullanarak nesnelere hareket ettirme gibi becerilerde yetersizlik gösterebilirler. Örneğin çocuğun parmaklarıyla tutarak bir parça elmayı yiyebilmesi için önce parmaklarıyla bir parça elmayı tutabiliyor olması gerekir.
- ✓ Bu nedenle çocuk çalışılacak beceriye ilişkin ön koşul olan becerileri sergileyemiyorsa çalışılacak beceriyi de sergileyemez. Böyle bir durumda önce çocuğunuzun destekleyeceğiniz beceri için ön koşul olan beceriyi gerçekleştirip gerçekleştiremediğini gözlemleyiniz.
- ✓ Ön koşul olan beceriyi gerçekleştiremiyorsa önce çocuğunuzun o ön koşul beceriyi sergilemesine yönelik destek sunmanız gerekmektedir.

- ✓ Günlük rutinleri çocuğunuzun uyumsal becerilerini desteklemek için kullanabilirsiniz. Örneğin beslenme saati çocuğunuzun parmaklarını kullanarak bir dilim salatalığı yemesini desteklemeniz için en uygun zamandır. Yemek zamanı sonrası da temizlenme (elini-ağzını peçeteye silme, elini yıkama) için en uygun zamandır.
- ✓ Günlük rutinler bağlamında çocuğunuzun becerileri edinme süreçlerini desteklerken ortamın onlar için uygun ve rahat olup olmadığını kontrol edin.
- ✓ Çocuğun dikkatini dağıtabilecek uyaranları ortadan kaldırın.
- ✓ Çocuğa yeme-içme ve giyinme-soyunma gibi becerilerin öğretiminde kolaydan zora bir yol takip edin. Örneğin önce çocukla soyunma becerilerine ilişkin çalışın, sonra giyinmeye ilişkin çalışın. Çünkü soyunmak giyinmekten daha kolaydır. Önce çocuğun çorabını çıkartmasını destekleyin. Çocuk bunu yapar hâle gelince çocuğun bol bir çorap giymesini destekleyin.
- ✓ Çocuğa becerileri gerçekleştirmeye çalışırken yardım ediniz. Ettiğiniz yardımı çocuğunuz beceriyi gerçekleştirmeye başladıkça azaltın. Örneğin beslenme saati sonunda çocuğunuz peçeteye ağzını silmeye çalışırken başlarda elinizle çocuğun peçeteyi tutan elinden tutarak ağzını sildiriyor olabilirsiniz. Çocuğunuz peçeteye ağzını silmeye başladıkça sadece çocuğun dirseğine dokunarak peçeteyi ağzına doğru yöneltmesine yardımcı olabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuza o becerinin nasıl gerçekleştiğine ilişkin görseller gösterebilirsiniz.
- ✓ Ardından çocuğunuza o becerinin nasıl sergilendiğini gösterebilirsiniz. Örneğin hava soğukken evden dışarı çıkarken şapkayı nasıl giydiğinizi çocuğunuza yaparak gösterebilirsiniz. Ardından da çocuğunuza şapkasını giydirebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzla çalışırken bazı araç gereçlerde uyarılama yapmanız gerekebilir. Örneğin kaşıkla kâsedeki püreyi yiyen bir çocuk yerken sürekli kâseyi kaydırıyorsa kâsenin altına kaydırmaz bir altlık koyabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun tercih etmediği ama yemesi gereken yiyecekleri az miktarlarda tercih ettiği yiyeceklerle birlikte sunarak alıştırmaya çalışabilirsiniz. Örneğin çocuğunuz makarnayı çok seviyor ve sürekli tüketmek istiyor fakat peyniri hiç tercih etmiyorsa az miktarda peyniri makarnasına koyarak çocuğunuza sunabilirsiniz. Çocuğunuz makarnasını yemeye başladığında ise ona övgü dolu sözcükler (Makarnanı çok güzel yiyorsun, harika.) söyleyiniz.
- ✓ Bilişsel gelişim, motor gelişim ve dil gelişimi alanlarında yaşanan yetersizlikler çocukların öz bakım becerilerinin gelişimini de olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle çocuğunuzun bilişsel gelişim, motor gelişim ve dil becerilerini desteklemeniz çocuğunuzun uyumsal becerileri öğrenme sürecine katkı sağlayacaktır.

SORU

Siz çocuğunuzun uyumsal becerilerini desteklemek için neler yapıyorsunuz?

Çocukların öz bakım becerilerini desteklemek konusuyla ilgili Bölüm 6'yı inceleyebilirsiniz.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde gelişime ve gelişim alanlarına yönelik bilgiler verilmiştir. Unutulmamalıdır ki her gelişim alanı birbirini etkilemektedir. Bir gelişim alanındaki ilerlemeler diğer gelişim alanlarını da olumlu etkilerken bir gelişim alanında yaşanan yetersizlik ise diğer gelişim alanlarını da olumsuz etkileyebilmektedir. Her dönemde her gelişim alanına ilişkin çocukların gerçekleştirmeleri beklenen bazı görevler bulunmaktadır. Bununla birlikte her çocuğun gelişim hızı ve öğrenme özellikleri kendine has özellikler içermektedir. Çocukların öğrenme sürecinde pek çok çevresel faktör etkili olmaktadır. Bireyin öğrenme çevresine ilişkin şekil 1.8'i inceleyebilirsiniz.

Çocukta farklı gelişim alanlarına ilişkin öğrenmelerin sağlanabilmesi için ev ve aile ortamı çok önemlidir. Günlük rutinlerin tahmin edilebilir bir sırada gerçekleşmesi çocuklara çeşitli öğrenme fırsatları sunmaktadır. Çocuğa sağlıklı bir öğrenme ortamı sunmada dikkat edilmesi gereken noktalardan biri uygun bir ortam oluşturmaktır. Çocukla çalıştığınız ortamlarda dikkati dağıtabilecek nesnelere varsa onları ortadan kaldırmanız gerekmektedir. Ayrıca ortamdaki çocuğun dikkatini dağıtabilecek televizyon, tablet, telefon gibi araçları kaldırmanız da çocuğun öğrenme sürecini olumlu yönde etkileyecektir.

Çocuğun öğrenmesini desteklemek için günlük rutinlerde kullanılacak araç gereçlerin çocuğa ve üzerinde çalışılacak beceriye uygun olması önemlidir. Gerektiğinde araç gereçlerde uyarlamalar yapılmalıdır. Çocukla gerçekleştirilen etkinliklerde gerektiğinde çocuğa anne-baba tarafından ipucu sunulmalıdır. Çocuk beceriyi gerçekleştirdikçe çocuğa ödül verilmeli ve ona övgü dolu sözler söylenmelidir. Çocukla anne-babanın iletişim şekli de süreçteki önemli unsurlardan biridir. Çocukla iletişim sürecinde çocuğunuzun sevdiği, ilgili olduğu etkinlikleri bilmeniz gerekmektedir. Çocuğunuzu iletişim kurmaya daha istekli kılmak için çocuğa karşı kabul edici olmak ve ona duygusal destek sunmak gerekmektedir. Ayrıca ev dışındaki farklı ortamlarda, farklı kişilerle bulunmak da çocuğun iletişim alanı dâhil olmak üzere diğer gelişim alanlarını da geliştirmesinde oldukça kıymetlidir.

Çocukların farklı gelişim alanlarında öğrenmeye gereksinim duydukları becerileri öğrenmeleri onları geçiş yapacakları ortamlara da hazırlamaktadır. Çocuklar 3 yaşından sonra **okul öncesi kurumlara geçiş** yapmaktadırlar. Çocukların geçiş öncesinde öğrenmeleri gereken becerileri öğrenmiş olmaları, geçiş yapacakları okul öncesi kurumdan sağlayacakları faydayı artıracaktır (18, 19). Geçiş sürecine ilişkin ayrıntılı bilgi için ortak kitaptan “Geçiş ve geçiş düzenlemeleri” kısmını okuyabilirsiniz.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Aral, N. (Ed.). (2018). *Çocuk Gelişimi*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3267, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2130.
2. Baysal Metin, E. N. (2016). (Ed.). *Doğum Öncesinden Ergenliğe: Çocuk Gelişimi*. Pegem Akademi.
3. Berk, L. E. (2013). *Çocuk Gelişimi [Child Development]*. (A. Dönmez, Çev.; 1. baskı). İmge Kitabevi Yayınları. (Orijinal kitabın yayın tarihi 2009)
4. Can, G. (Ed.). (2013). *Eğitim Psikolojisi* (3. Baskı). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2241, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1240.
5. Cavkaytar, A. (Ed.). (2019). *Çocuk Gelişiminde Normal ve Atipik Gelişim*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3201, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2076.
6. Senemoğlu, N. (2020). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya* (27. Baskı). Anı Yayıncılık.
7. Yeşilyaprak, B. (Ed.). (2020). *Eğitim Psikolojisi: Gelişim-Öğrenme-Öğretim* (23. Baskı). Pegem Akademi.
8. Tohum Otizm Portalı (2021). İletişim kurma ve sohbet etme becerileri modülü. <https://>

tohumotizmportali.org/

9. Ceyhan, E. (Ed.). (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim-II* (2. Baskı). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2247, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1246.
10. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statisticak Manual of Mental Disorders* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.
11. Ceyhan, E. (Ed.). (2011). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim-I*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2196, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1205.
12. Diken, İ. H., Bakkaloğlu, H. (2017). (Eds.). *Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu*. Pegem Akademi.
13. Can Yaşar, M., ve Kaya, Ü. (2018). Motor Gelişim. N. Aral (Ed.), *Çocuk Gelişimi* (ss. 58-94) içinde. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3267, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2130.
14. Çolak, A. (2019). Sosyal ve Duygusal Gelişim. A. Cavkaytar (Ed.), *Çocuk Gelişiminde Normal ve Atipik Gelişim* (ss. 104-136) içinde. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3201, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2076.
15. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler İçin (0-36 ay) Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı (2018). <http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/0-36program.pdf>
16. Demir, Ş. (2018). Sosyal Uyum Becerilerine Genel Bakış. E. Sazak (Ed.), *Özel Eğitimde Sosyal Uyum Becerilerinin Öğretimi* (ss. 219-242) içinde. Pegem Akademi.
17. Öncül, N., ve Çiftçi Tekinarslan, İ. (2018). (Eds.). *Özel Eğitimde Sosyal Uyum Becerilerinin Öğretimi 1: Özbakım ve Güvenlik Becerilerinin Öğretimi*. Vize Akademik.
18. Ergenekon, Y. (2016). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireyler İçin Geçiş Süreci Ve Hizmetleri Planlama. A. Cavkaytar (Ed.), *Otizm Spektrum Bozuklukları Aile Bilgilendirme Rehberi* (ss. 103-118) içinde. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları. <https://www.aile.gov.tr/media/5617/otizm-spektrum-bozukluklari-aile-bilgilendirme-rehberi-2016-indirmek-icin-tiklayiniz.pdf>
19. Ergenekon, Y. (2019). Kaynaştırma Ortamlarında Geçiş. E. S. Batu (Ed.), *Kaynaştırma Ortamında Uygulamalar* (ss. 249-270) içinde. Vize Akademik.

BÖLÜM 2

Prof. Dr. Yasemin ERGENEKON

OTİZM SPEKTRUM
BOZUKLUĞUNU
ANLAMAK

Genel Amaç

Bu bölümün sonunda aileler otizm spektrum bozukluğunu (OSB), özelliklerini ve bu duruma ilişkin neler yapabileceklerini açıklayabileceklerdir.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- OSB ile ilgili temel kavramları açıklar.
- OSB'nin erken belirtilerini söyler.
- Çocuğunda OSB'nin erken belirtilerini fark ettiğinde neler yapması gerektiğini açıklar.
- OSB'nin özelliklerini söyler.
- OSB'ye eşlik eden durumları açıklar.
- OSB olan çocuğa destek olmak için neler yapabileceğini açıklar.

İçerik

1. Giriş
2. Yaşamdan Bir Kesit
3. OSB ile İlgili Temel Kavramlar
4. OSB'nin Erken Belirtileri
5. OSB'nin Erken Belirtileri Fark Edildiğinde Yapılması Gerekenler
6. OSB'nin Özellikleri
7. OSB'ye Eşlik Eden Durumlar
8. OSB Olan Çocuğa Destek Olmak İçin Yapılması Gerekenler

Açıklamalar

Kitabınızın ikinci bölümü "Otizm Spektrum Bozukluğunu Anlamak" başlığını taşımaktadır. İlgili bölüm bir ailenin yaşam öyküsünün anlatıldığı yaşamdan bir kesit ile başlamıştır. Ardından ilgili bölümde OSB ile ilgili temel kavramlar, OSB'nin erken belirtileri, OSB'nin erken belirtileri fark edildiğinde yapılması gerekenler, OSB'nin özellikleri, OSB'ye eşlik eden durumlar ve OSB olan çocuğa destek olmak için yapılması gerekenler başlıklarına yer verilmiştir.

Giriş

Sevgili Aileler,

Bu bölümde size OSB'yi tanıtmaya ve doğasını anlamaya yönelik temel düzeyde bilgilerin sunulması amaçlanmıştır. Öğreneceğiniz bilgiler hem çocuklarınızı ve özelliklerini daha iyi anlamanıza ve onlara destek olmanıza hem de çevrenizdeki kişileri OSB hakkında doğru şekilde bilgilendirmenize hizmet edecektir.

YAŞAMDAN BİR KESİT

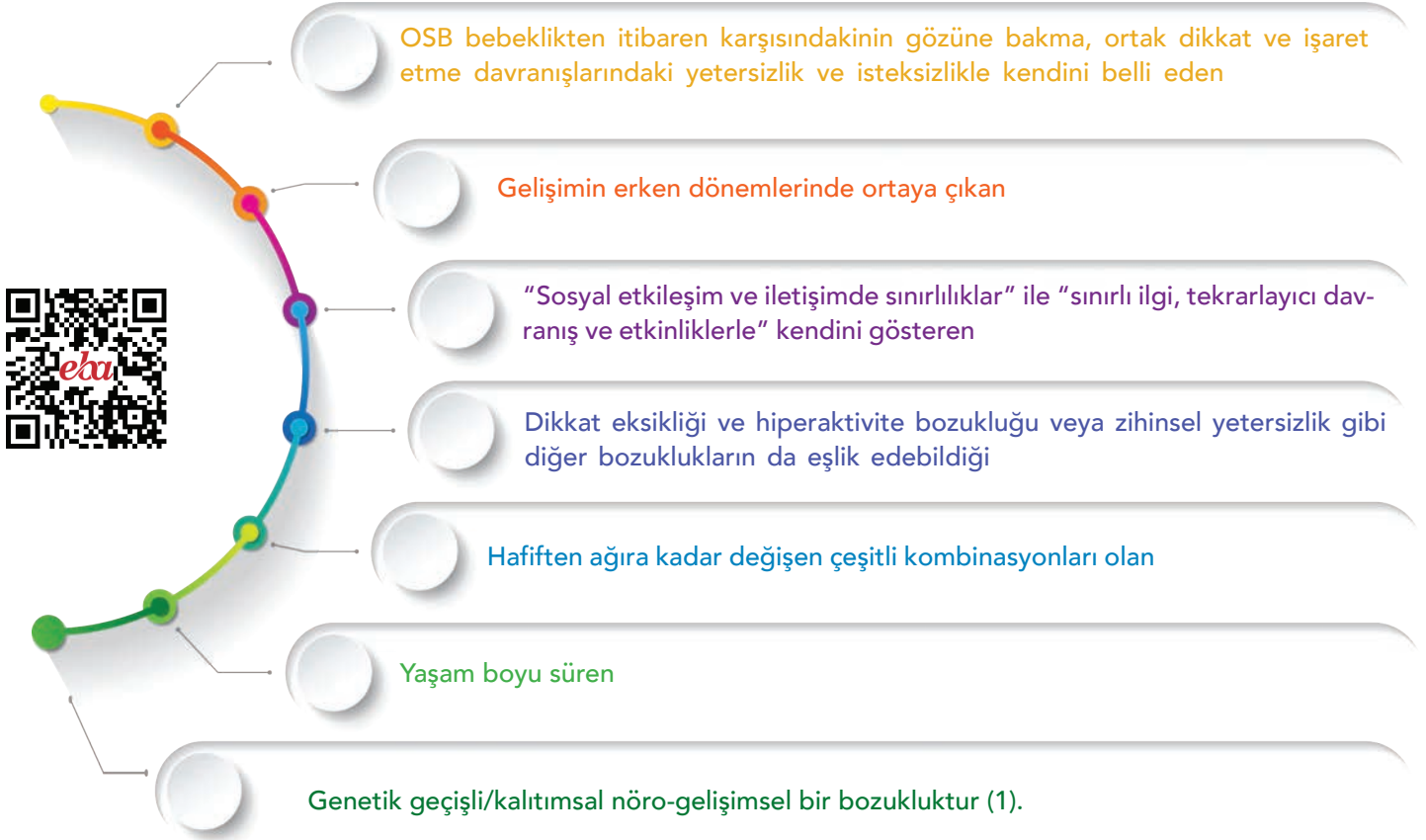
Ayşe ve Rıza uzun yıllardır evli olmalarına rağmen kariyerlerine öncelik verdikleri için çocuk sahibi olmayı hep ertelemişlerdi. İlk çocukları Batu doğduğunda her ikisi de 40'lı yaşlarına gelmişlerdi. Batu bir yaşına geldiğinde Ayşe Hanım Batu'da akranlarına göre birtakım farklılıklar olduğunu düşünmeye başladı. Batu'da gözlemediği bazı davranışlar Ayşe Hanım'ın bu şekilde düşünmesine neden olmuştu. Ayşe Hanım Batu'nun göz temasında ve sosyal ilgilerinde azalma olduğunu, yüzlere, seslere, ismine daha az tepki verdiğini, sıra dışı nesnelere ilgi duyduğunu, tekrarlayıcı davranışlar (ör. parmak uçlarında yürüme, gözlerinin önünde parmaklarını hızlıca sallama vb.) gösterdiğini, yeterince jest ve mimik kullanmadığını fark etmeye başladı. Her ne kadar aklına gelen kötü düşünceleri zihninden uzaklaştırmaya çalışsa da Batu'nun davranışları bir şeylerin ters gittiği konusundaki kanısını giderek güçlendirmeye başlamıştı. Arkadaşı Sermin Hanım'ın Batu'nun davranışlarına ilişkin gözlemlerini kendisiyle paylaşmasıyla içindeki huzursuzluk giderek daha da arttı. Sonunda Batu için bir çocuk ve ergen psikiyatristinden randevu almaya karar verdi.

Temel Kavramlar: Otizm Spektrum Bozukluğu Nedir?

Görsel Betimleme: Çeşitli renklere boyanmış içlerine gülen yüz çizilmiş 7 çocuk eli

OSB tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de özellikle son yıllarda adı sıklıkla duyulan özel eğitim kategorilerinden birisidir. OSB konusundaki ilk bilimsel çalışma 1943 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) çocuk psikiyatristi Leo Kanner tarafından yayımlanmıştır. O zamandan günümüze OSB konusundaki bilgilerimiz yıllardır yürütülen çok sayıda araştırma sayesinde büyük ölçüde artmış olsa da OSB hâlen gizemini büyük ölçüde korumaya devam eden bir yetersizlik kategorisidir. OSB'nin tanımı görselde yer almaktadır.

Görsel Betimleme: Sayfanın sol tarafında 7 farklı renk ile bölümlere ayrılmış yarım daire, her bir rengin bitiş noktasından sağa doğru uzanan ok işaretlerinin karşısında sırayla şunlar yazmaktadır:

- OSB bebeklikten itibaren karşısındakinin gözüne bakma, ortak dikkat ve işaret etme davranışlarındaki yetersizlik ve isteksizlikle kendini belli eden
- Gelişimin erken dönemlerinde ortaya çıkan
- "Sosyal etkileşim ve iletişimde sınırlılıklar" ile "sınırlı ilgi, tekrarlayıcı davranış ve etkinliklerle" kendini gösteren
- Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu veya zihinsel yetersizlik gibi diğer bozuklukların da eşlik edebildiği
- Hafiften ağıra kadar değişen çeşitli kombinasyonları olan
- Yaşam boyu süren
- Genetik geçişli/kalıtımsal nöro-gelişimsel bir bozukluktur.

Otizm spektrum bozukluğunun belirtileri ve şiddeti çocuktan çocuğa değişebilmekte ve belirtiler bazı çocuklarda hafif bazılarında ise daha ağır görülebilmektedir. Spektrum şemsiyesinin iki temel belirtisi, “sosyal etkileşim ve iletişimde sınırlılıklar” ile “sınırlı ilgi, tekrarlayıcı davranış ya da etkinlikler”dir. Bu iki belirti OSB tanılı her bireyi farklı şekilde etkileyen temel belirtilerdir. OSB olan bireyler bu temel belirtilerin yanı sıra çeşitli duyuşsal ve davranışsal özelliklere sahiptirler. OSB kategorisine ilişkin özellikler görselde yer almaktadır.

OSB Kategorisine İlişkin Özellikler	
Farklı bağlamlarda gözlenen sürekli bir “sosyal iletişim” ve “sosyal etkileşim” yetersizliği	Sınırlı ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranış, ilgi ve etkinlik örüntüleri
Günlük yaşam işlevlerinde aksama olması	Belirtilerin erken çocuklukta ortaya çıkması

Otizm Spektrum Bozukluğunun Erken Belirtileri Nelerdir?

Anne-baba olmak çiftlerin yaşamındaki eşsiz deneyimlerden birisidir. Bir bebeğin katılmasıyla birlikte ailede yeni bir dönem başlar. Anne-babalar bir taraftan bebekle birlikte yaşamaya uyum sağlamaya çalışırken bir yandan da bu süreçte sıklıkla neşe, mutluluk, yorgunluk, endişe gibi karmaşık duygu durumları yaşarlar. 0-3 yaş dönemi gelişimin en hızlı olduğu dönemdir. Bu dönemde günbegün çocuğunu ve onun yaşama ilişkin keşiflerini, yapabildiklerini, başarabildiklerini izlemek, bundan mutlu olmak ve bu gelişmeleri yakın çevresiyle paylaşmak anne-babalar için yaşamın keyif dolu anlarıdır. Bu noktada aileler olarak çocuğunuzun doğumundan itibaren tüm gelişimlerini adım adım takip etme şansına sahip olduğunuz için onu en iyi tanıyan kişiler sizlersiniz (2). Ayrıca gün içinde çeşitli ortamlarda sadece kendi çocuğunuzu değil çevrenizdeki çocukları da gözlemleme şansına sahipsiniz. Dolayısıyla gelişim açısından başkalarının çocuklarıyla kendi çocuğunuz arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları rahatlıkla değerlendirebilme şansına sahipsiniz. Bu dönemde gelişimi açısından çocuğunuzu dikkatlice gözlemlemeniz son derece önemlidir. Bu noktada çocuğunuzda gelişim açısından herhangi bir farklılık olup olmadığını fark edebilmeniz için hem tipik gelişimi

hem de OSB'nin erken belirtilerini bilmenizde büyük yarar vardır. Tipik gelişim konusuna kitabınızda Bölüm 1'de ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bölüm 1'i okuyarak çocuk gelişimi konusunda hem yeni bilgiler edinebilir hem de var olan bilgilerinizi güncelleyebilirsiniz. Aşağıda Tablo 2.1'de ise 0-3 yaş dönemindeki çocuklarda OSB'den şüphe duymanıza neden olabilecek erken belirtiler sıralanmıştır. OSB'nin erken belirtilerini bilmeniz OSB'ye ilişkin yeni bilgiler edinmenizi sağlarken aynı zamanda hem tipik gelişimden farklılaşan noktaları daha kolay ayırt etmenizi hem de çocuğunuzu gözlemlerken dikkat edeceğiniz noktalara daha kolay odaklanmanızı sağlayabilir. Özetle tipik gelişimi ve OSB'nin erken belirtilerini bilmek, çocuğunuzdaki farklılıkları daha hızlı ve kolay şekilde fark etmenizi ve bir an önce ilgili uzmanlara başvurmak için harekete geçmenizi kolaylaştırabilir.

! DİKKAT

Çocuk gelişimini ve OSB'nin erken belirtilerini bilmek, çocuğunuzdaki farklılıkları kısa sürede fark etmenizi ve ilgili uzmanlara hızlıca başvurmanızı sağlayacaktır.

Tablo 2.1 Yaşlara Göre OSB Belirtileri

Dönem	Belirtiler
Yaşamın ilk 6 ayı	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Göz temasında ve sosyal gülümsemede azalma ✓ Kendini uyarıcı davranış sıklığında artış
6-12 ay arası	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Göz temasında azalma ✓ Sosyal ilgide azalma ✓ Yüzlere, seslere, ismine daha az tepki verme ✓ Sıra dışı (atipik) nesnelere ilgi duyma ✓ Tekrarlayıcı davranışlar (ör. parmak uçlarında yürüme, gözlerinin önünde parmaklarını hızlıca sallama vb.) gösterme ✓ Yeterince jest ve mimik kullanmama ✓ İlgi duyduğu şeyleri işaret etmeme ✓ Dil sorunları (ör. ses üretmede gecikme, daha az basit ve karmaşık agulama vb.) yaşama ✓ Sözel olmayan iletişimde bozulma ✓ Karşılıklı iletişime yetersiz yanıt verme ✓ Oyun sırasında karşısındaki kişinin iletişim ve etkileşim çabasına karşı azalmış tepkide bulunma ✓ Çevresinin daha az farkında olma ✓ İnsanlara daha az gülümseme ve seslenme ✓ Sosyal dokunmaya karşı yetersiz duygusal yanıt gösterme

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Yeterince taklit etmeme ✓ Olumlu duyguları daha az gösterme ✓ Sosyal dikkat ve sosyal keyif alma davranışlarında bozulma ✓ Anormal kas tonusu, olağandışı postür ya da hareket örüntüleri ✓ Değişen duyuşsal yanıtlar (ör. seslere karşı aşırı duyarlılık, görsel uyarınlara normalin altında tepki verme vb.) gösterme ✓ Görsel dikkatte sıra dışı (atipik) şekilde uzamış gözün belirli bir saniyede aynı noktada kalabilmesi (fiksasyon) ya da yavaşlamış yönelim
2-3 yaş arası	<ul style="list-style-type: none"> ✓ İfade edici dilde anlamlı şekilde gecikme ✓ Dili anlayabilme ve yanıtlayabilmede eksiklik olması ✓ Sözel olan ve sözel olmayan işlevsellik arasında farklılık olması ✓ İşaret etme, gösterme, ilgilerini paylaşma amaçlı nesnelere uzatma, istek bildirme gibi hareketlerin olmaması ya da oldukça az olması ✓ Yüz yüze etkileşime karşı ilgisiz kalma ✓ Ailesi tarafından fiziksel şekilde rahatlatılmayı nadiren arama ✓ Nadiren bir sosyal ilişki başlatma ✓ Başkalarından gelen sosyal etkileşim isteğine az yanıt verme ✓ Sosyal gülümsemelerde yetersizlik ✓ İsmiyle seslenildiğinde yeterince bakmama ✓ Başkalarının yüzlerine yeterince bakmama ✓ Göz teması kurmama ✓ Kısıtlı ilgi alanı ve tekrarlayıcı davranışlar ✓ Olağan dışı duyuşsal uğraşlar ✓ Nesnelere farklı şekillerde (ör. yalama, yüzüne sürme, koklama vb.) keşfetmeye çalışma ✓ Nesnelere dizme ✓ Rutine bağlılık ✓ Yeterince jest ve mimik kullanmama ✓ Duygusal ipuçlarını yeterince okuyamama ✓ Duygulanım ifadesinde yetersizlik ✓ Karşılıklı etkileşimden kaçınma ✓ Sıra dışı (atipik) konuşma tonu, (Ses, sözcük veya cümleleri tekrar etmek.) ekolali, basmakalıp konuşma ✓ Oyun becerilerinde yetersizlik (ör. sembolik/hayali, yaratıcı oyun alanında, motor taklitte ve oyuncakları işlevsel kullanmada zorluk vb.)

Kaynak: (3, 4)

OSB'nin temel tanı ölçütleri "sosyal etkileşim ve iletişimde görülen sınırlılıklar" ile "sınırlı ilgi ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranışlar" olarak ortaya çıkmaktadır. Tablo 2.1'i dikkatle incelediğinizde erken belirtiler arasında "sosyal etkileşim ve iletişimde görülen sınırlılıklar" ile "sınırlı ilgi ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranışlar"a ilişkin çok sayıda davranışın yer aldığını göreceksiniz. Dolayısıyla 0-3 yaş döneminde çocuğunuzda yukarıda sıralanan birden fazla belirtiyi fark ettiyseniz ve bu belirtiler özellikle OSB'nin temel tanı ölçütlerinde yoğunlaşıyorsa daha dikkatli bir gözlem sürecine yer vermeniz yararlıdır. Bu gözlem sürecinde kuşaklarınızı doğrulayan gözlemlerde bulduysanız bir an önce bir uzmana başvurmanız son derece önemlidir.

! DİKKAT

0-3 yaş döneminde çocuğunuzda "sosyal etkileşim ve iletişimde sınırlılıklara" ve "sınırlı ilgi ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranışlara" ilişkin birden fazla belirti gözlemlediğinizde OSB'ye ilişkin şüphe duymanız ve acilen bir uzmana başvurmanız gerektiğini unutmayınız.

! DÜŞÜNÜN

OSB'ye ilişkin belirtileri çocuğunuzda gözlemlediniz mi? Çocuğunuzda bu belirtilerin yoğunluğu nedir? Çocuğunuzda bu belirtilerin ne kadarı bir arada görülmektedir?

SORU

Çocuğunuzda OSB'nin erken belirtilerini fark ettiğinizde ve tanılama sürecinde ne/ler yapmalısınız?

Görsel Betimleme: Gülümseyerek kendisine bakan kız çocuğunu muayene eden kadın doktor ve çocuğunu izleyen anne

Çocuğunuzda gelişimsel açıdan bir farklılık olduğuna ilişkin “şüphe duyduğunuzda” ya da OSB’nin erken belirtilerine ilişkin “bazı işaretleri birden fazla kez gözlemlediğinizde” vakit kaybetmeden bir uzmana başvurmalısınız. OSB tanısı uzman hekimler tarafından konmaktadır. Bu amaçla (a) Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı/Bölümü bulunan üniversite hastanelerine, (b) çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı veya çocuk nöroloğu bulunan Sağlık Bakanlığına bağlı devlet hastanelerine başvurabilirsiniz. Tanılama süreci hastanelerde çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı olan doktorlar veya çocuk nörologları tarafından DSM-5 tanı sistemi kullanılarak yapılmaktadır (5). Yaşadığınız yerde tam teşekküllü bir hastane yoksa bulunduğunuz yere en yakın hastanenin çocuk psikiyatrisi veya çocuk nörolojisi bölümlerine bir an önce başvurmanızda yarar vardır.

! DİKKAT

Çocuğunuzun gelişiminde bir farklılık olduğundan “şüphe duyduğunuzda” ya da çocuğunuzda OSB’nin erken belirtilerine ilişkin “bazı işaretleri birden fazla kez gözlemlediğinizde” bir an önce bir çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanına ya da çocuk nörolojisi uzmanına başvurmalısınız.

Uzmanların bir çocukta OSB’nin belirtilerinden hangilerinin var olduğuna karar vermesi oldukça karmaşık ve deneyim gerektiren bir süreçtir. Çocuğunuz her zaman, çok farklı ortamlarda ve sürekli olarak gözleme şansına sahip olduğunuz için tanı koyan sağlık personelinin ve tanı sonrasında çocuğunuza eğitim verecek öğretmenlerin sağlıklı bilgi elde edebileceği en önemli “anahtar kişiler” sizlersiniz. Bu nedenle bu süreçte olabildiğince objektif olmaya çalışmanız ve çocuğunuzda gelişimsel açıdan bir “farklılık” olduğuna ilişkin düşünce sizi huzursuz etse bile çocuğunuza ilişkin gözlemlerinizi uzmanlara açık, net ve doğru bir şekilde aktarmanız çok önemlidir (2). Bu süreçte göz önünde bulundurmanız gereken bir başka önemli nokta da çocuğunuzda gözlemlediğiniz ya da şüphe duyduğunuz bu belirtilerin yoğunluğu ve çocuğunuzda bu belirtilerin ne kadarının bir arada görüldüğüdür. Belirtilerin yoğunluğu ve ne kadarının çocuğunuzda görüldüğü konusunda da uzmanlara doğru ve güvenilir bilgi/bilgiler sunmanız çok önemlidir ve aile olarak temel sorumluluklarınız arasındadır.

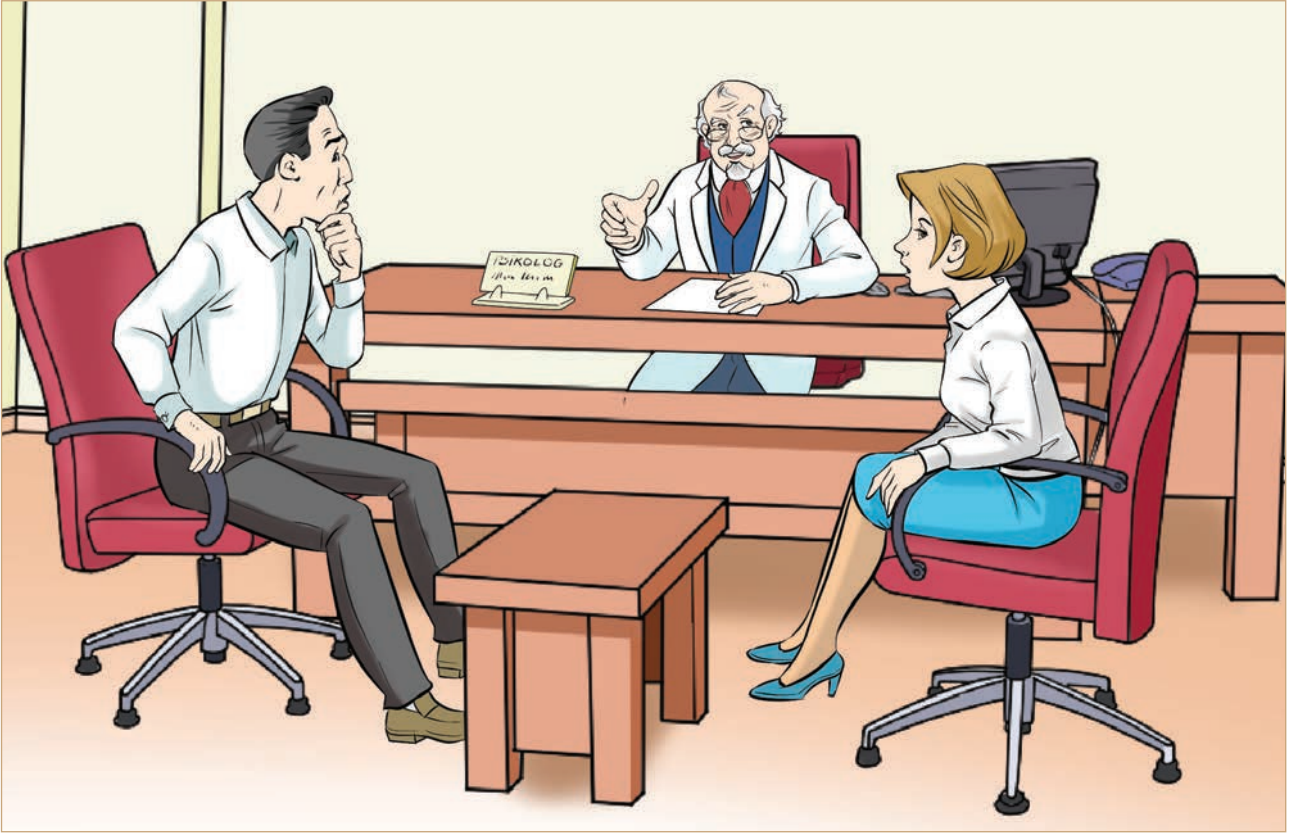
OSB’de tanı koyma süreci karmaşık, zorlu ve zaman alıcı bir süreç olduğu için bu süreçte uzmanlarla iş birliği içinde çalışmanız çok önemlidir. Örneğin OSB olan bireyler öğrendikleri bir davranışı başka bir duruma genellemekte, bir başka deyişle bu davranışı farklı ortamlarda, durumlarda, araç gereçlerle ve kişilerle yapmakta zorlanırlar. Bu nedenle farklı ortamlarda, alışkanlıkları değiştiğinde kendilerini huzursuz hissedebilirler. Aileler olarak çocuklarınızın değerlendirme sırasında yapamadığı ancak evde, okulda ya da başka bir ortamda yaptığını

gözlemlediğiniz beceriler ya da tam tersi durumlar hakkında uzmanlara bilgi vererek tanılanmanın doğru yapılmasına katkıda bulunmanız çok önemlidir (2).

Görsel Betimleme: Görselin solunda, hastane koridorunda sedyenin yanında yürümekte olan iki hastane görevlisi, görselin sağında ise masa başında elinde kalemi ile önündeki deftere yazı yazan beyaz önlüklü erkek doktor

Çocuğunuza çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı olan hekim tarafından OSB tanısı konduğunda “Çocuk Özel Gereksinim Raporu (ÇÖZGER)” çıkartmanız gerekir. Yeni yönetmeliğe göre “Sağlık Kurulu Raporları”nın yerine “ÇÖZGER” gelmiştir. Bir başka deyişle artık “Sağlık Kurulu Raporu” değil “ÇÖZGER” verilmektedir. ÇÖZGER engelli aylığı, evde bakım yardımı, bakım hizmetleri, özel eğitim, istihdam ve sağlık hizmetlerinden yararlanmak için gerekli olan bir rapordur. ÇÖZGER almak için bakım veren kişinin başvuru dilekçesiyle ÇÖZGER vermeye yetkili olan sağlık kuruluşuna başvurması gerekmektedir. Bunun için 182’yi arayarak çocuğunuz için ÇÖZGER raporu başvurusu yapacağınızı söyleyip bulunduğunuz il/ilçedeki hangi hastaneden verildiğine göre randevu alabilirsiniz. Başvuru gününden itibaren 30 gün içinde rapor teslimi yapılır. ÇÖZGER raporuyla çocuğunuz için evde bakım ücreti, özel tüketim vergisi istisnaları, araç alımı, eğitim hakkı, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sunulan destek, özel eğitim hizmetlerinden ücretsiz yararlanma, şehir içi ulaşımdan ücretsiz yararlanma, elektrik, su, doğalgaz faturalarında indirimden yararlanma, cep telefonu ve internet faturalarında indirimden yararlanma, vergi indirimi gibi haklardan yararlanabilirsiniz (6).

Görsel Betimleme: Masa başında oturmuş karşısındaki endişeli ifadelerle bakan anne babayla konuşan psikolog

Tanı alma süreci ve o süreçte yaşananlar aileler için oldukça zorlayıcıdır. Aileler bu süreçte bir yandan bebekle birlikte bir yaşama alışmaya çalışırken bir yandan da tanı almanın getirdiği psikolojik süreçlerle baş etmeye çalışırlar. Bu süreçte ailelerin karşı karşıya kaldığı pek çok durum söz konusudur. Bu süreçte aileler, tanıyla birlikte yeni ve bilinmezliklerle dolu bu sürece alışmak, durumu kabullenmek, çocuğunun bir an önce özel eğitim hizmetlerinden yararlanmaya başlamasını sağlamak, çocuğu için en iyi ve doğru öğretmeni ve eğitim programını bulmak, bu durumu aile bireylerine ve yakın çevreye açıklamak gibi zorlu süreçlerle baş etmek durumunda kalırlar. Bu süreçte yaşadıkları olumsuz deneyimler bazı ailelerin bu süreci çok daha ağır, zorlu, yorucu ve stresli geçirmesine neden olabilmektedir. Özellikle tanının ilk alındığı dönemde bu zorlu süreçle baş edebilmek ve çocuklarının sağlığıyla, eğitimiyle ilgili hizmetlere erişim sağlamak, onlara destek olabilmek için ailelerin destek hizmetlerden yararlanması ve psikolojik olarak güçlendirilmesi son derece önemlidir. Ailelerin ilk tanı aldığı dönemde geçirdiği evreler ve bu süreçte yapılması gerekenlere ilişkin bilgilere "Özel Eğitimde Ailelerle Çalışma" kitabının "Ailenin Uyum Süreci" bölümünde ayrıntılı şekilde yer verilmiştir. Bu konuda bilgiye gereksinim duyduğunuzda sözü edilen kitabın ilgili bölümünü okuyunuz lütfen.

Otizm Spektrum Bozukluğunun Özellikleri Nelerdir?

OSB, bilinmeyen yönleri bilinenlerden çok daha fazla olan yetersizlik kategorilerinden birisidir. Bilinmeyen yönleri hâlen çok olsa da OSB'nin erken dönemde tanınması konusunda son yıllarda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. OSB tanısının DSM-5 tanı sistemi kullanılarak uzman hekimler tarafından konduğundan söz etmiştik. DSM-5 tanı sistemine göre OSB'ye ilişkin özellikler, bir başka deyişle tanı ölçütleri Tablo 2.2'de izleyen biçimde sıralanmaktadır:

Tablo 2.2 DSM-5 Tanı Sistemine Göre OSB'ye İlişkin Özellikler

1. OSB olan bireylerin farklı bağlamlarda gözlenen sürekli bir "sosyal iletişim ve sosyal etkileşim" yetersizliği yaşaması

- ✓ OSB olan bireylerin sosyal-duygusal karşılıklı yetersizlikler yaşaması
- ✓ OSB olan bireylerin sosyal etkileşim için kullanılan sözel olmayan iletişim davranışlarında yetersizlikler yaşaması
- ✓ OSB olan bireylerin ilişki geliştirmede, ilişkilerini sürdürmede ve ilişkileri anlamada yetersizlikler yaşaması

2. OSB olan bireylerin "sınırlı ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranış, ilgi ve etkinlik örüntüleri"ne sahip olması

- ✓ OSB olan bireylerin basmakalıp (stereotipik) ya da tekrarlayıcı motor hareketler, nesne kullanımı ya da konuşmalar sergilemesi
- ✓ OSB olan bireylerin aynılıkta ısrar etmesi, esnek olmayan şekilde rutinelere bağlılık göstermesi ya da sözel olan veya olmayan davranışlar için ritüellere dayalı/törenselleştirilmiş örüntüler sergilemesi
- ✓ OSB olan bireylerin yoğunluk ve odak açısından normal olmayan, oldukça sınırlı, sabit ilgilere sahip olması
- ✓ OSB olan bireylerin duyuşsal uyarılara aşırı ya da çok sınırlı tepkide bulunması ya da çevrenin duyuşsal yönlerine olağan dışı ilgi göstermesi

3. Belirtilerin erken çocukluk döneminde (0-6 yaş) ortaya çıkması

4. Bireyin günlük yaşam işlevlerinde aksamaya yol açması

5. Bu bozulmaların zihinsel yetersizlik ya da genel gelişimsel gecikmeyle daha iyi şekilde açıklanamaması

NOT: Sosyal etkileşimde ciddi yetersizlikleri olan ancak diğer OSB ölçütlerinin hiçbirisini karşılamayan bireylerin sosyal iletişim bozukluğu açısından değerlendirilmeleri gerekir.

Tanı sürecinde aşağıdaki sıralanan özelliklerden biri varsa mutlaka belirtilmelidir:

- ✓ Eşlik eden zihinsel yetersizlik
- ✓ Eşlik eden dil yetersizliği
- ✓ Bilindik tıbbi ya da genetik durum ya da çevresel faktör
- ✓ İlişkili diğer nöro-gelişimsel, zihinsel ya da davranışsal bozukluk
- ✓ Katatoni (donakalım)

Kaynak: (1, 7)

! DİKKAT

Farklı bağlamlarda gözlenen sürekli bir "sosyal iletişim ve sosyal etkileşim yetersizliği" ile "sınırlı ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranış, ilgi ve etkinlik örüntüleri" OSB'nin temel tanı ölçütleri arasındadır.

DSM-5'te OSB'ye ilişkin belirtilerin yoğunluğunu gösteren bir ölçek de bulunmaktadır. Bu ölçekte Düzey 1 destek gereksinimine, Düzey 2 yoğun destek gereksinimine, Düzey 3 ise çok yoğun destek gereksinimine karşılık gelmektedir. Bireyin destek gereksinimlerini temel alan bir bakış açısı onlara sunulacak hizmetlerin şekillenmesine katkı sağlayacaktır. DSM-5'e göre destek gereksinim düzeylerine ilişkin tanımlamalar Tablo 2.3'te izleyen şekilde sıralanabilir:

Tablo 2.3 DSM-5'te OSB'ye İlişkin Belirtilerin Yoğunluğunu Gösteren Destek Gereksinimleri

Düzye 1: Destek Gerektirme Durumu
<p>Sosyal İletişim:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Destek sağlanmadığında sosyal iletişim aksaklıkları önemli yetersizliklere neden olur. ✓ Sosyal etkileşim girişiminde bulunmada zorluk ve başkalarının sosyal etkileşim girişimlerine sıra dışı (atipik) ya da başarısız karşılık vermede belirgin örnekler gözlenir. ✓ Sosyal etkileşime yönelik ilgi azlığı vardır.
<p>Sınırlı İlgiler ve Yineleyici (Tekrarlayıcı) Davranışlar:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Ritüel (aynı yemeği yeme, aynı yoldan gitme davranışı vb.) ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranışlar bir ya da birkaç bağlamda önemli sorunlara yol açar. ✓ Başkalarının törensel ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranışları kesintiye uğratma ya da sabit ilgilerden başka şeylere yönlendirme girişimlerine direnç gözlenir.
Düzye 2: Yoğun Destek Gerektirme Durumu
<p>Sosyal İletişim:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Sözel olan ve sözel olmayan sosyal iletişim becerilerinde belirgin aksaklıklar gözlenir. ✓ Destek varlığında bile süren sosyal yetersizlikler vardır. ✓ Sınırlı sosyal etkileşim girişimleri ve başkalarının sosyal etkileşim girişimlerine yetersiz ya da sıra dışı karşılık verme durumu söz konusudur.

Sınırlı İlgiler ve Yineleyici (Tekrarlayıcı) Davranışlar:

- ✓ Törenselle ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranışlar ve/veya zihinsel meşguliyetler ya da sabit ilgiler çeşitli alanlardaki işlevleri belirgin şekilde bozar.
- ✓ Törenselle ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranışlar kesintiye uğradığında belirgin bir hoşnutsuzluk ya da engellenme gözlenir, sabit ilgilerden başka şeylere yönlendirmek zordur.

Düzyey 3: Çok Yoğun Destek Gerektirme Durumu**Sosyal İletişim:**

- ✓ Sözel olan ve sözel olmayan sosyal iletişim becerilerindeki ileri derecede aksaklıklar, işlevde bulunmada ileri derecede yetersizliklere yol açar.
- ✓ Çok sınırlı sosyal etkileşim girişimleri ve başkalarının sosyal etkileşim girişimlerine minimum (asgari) karşılık verme gözlenir.

Sınırlı İlgiler ve Yineleyici (Tekrarlayıcı) Davranışlar:

- ✓ Zihin meşguliyetleri, sabit törenselle ve/veya yineleyici (tekrarlayıcı) davranışlar tüm alanlardaki işlevleri önemli ölçüde bozar.
- ✓ Törenselle davranışlar ya da rutinler kesintiye uğradığında önemli rahatsızlıklar gözlenir, sabit ilgilerden başka şeylere yönlendirmek çok zordur ya da kısa sürede sabit ilgilere geri dönüldüğü görülür.

Kaynak: (1, 7)

OSB'nin tanılanması uzun, yorucu, uzmanlık ve deneyim gerektiren bir süreçtir. Bu noktada işinin ehli deneyimli hekimlere (ör. çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı, çocuk nöroloğu) ve diğer uzmanlara (ör. özel eğitim öğretmeni, dil ve konuşma terapisti, psikolog vb.) ulaşmanız ve yapılan tanılama sürecinin doğru ve uygun şekilde yürütüldüğünden emin olmanız son derece önemlidir. İşinin ehli deneyimli uzmanlarla çalışmak, kendinizi ve çocuğunuzu güvende hissetmenizi sağlayacak ve sizi bir nebze olsun rahatlatacaktır. Bu nedenle tanılama sürecinde uzmanlar tarafından OSB tanısına yönelik yapılan "kapsamlı bir değerlendirme" sürecinin hangi bileşenleri içermesi gerektiğini bilmeniz son derece önemlidir. Ayrıca tanılama sürecinde çocuğunuzla bu bileşenlerin hangilerinin yapıldığını takip etmeniz büyük önem taşımaktadır. "Kapsamlı değerlendirme"nin bileşenleri aşağıda sıralanmaktadır (8, 9):

1. Aile olarak sizinle görüşme yapılması
2. İlişkili tıbbi, psikolojik ve/veya eğitsel kayıtların gözden geçirilmesi
3. Çocuğunuzun gelişim alanlarında yapabildikleri açısından bir değerlendirme yapılması
4. Çocuğunuzun oyun becerileri açısından gözlemlenmesi
5. Çocuğunuzun uyumsal beceriler açısından değerlendirilmesi
6. Kapsamlı tıbbi muayene yapılması

! DİKKAT

"Kapsamlı değerlendirme"nin bileşenlerini gözden geçirerek çocuğunuz için tanılama sürecinde tüm bu aşamaların yapıp yapılmadığını değerlendirin.

Kapsamlı değerlendirme süreci gerçekleştirilirken aynı zamanda OSB'ye eşlik eden durumların varlığı da mutlaka dikkatle değerlendirilmelidir. OSB'ye eşlik eden durumların tanılama sürecinde belirlenmesi, eğitim hizmetlerinin planlanması sürecini ve hizmetlerin yönünü doğrudan etkileyecektir.

Otizm Spektrum Bozukluğuna Eşlik Eden Durumlar Nelerdir?

OSB kategorisiyle ilişkili olan, OSB'ye eşlik eden ve günümüzde geçerli kabul edilen bazı durumlar bulunmaktadır. OSB'ye eşlik eden durumlar izleyen şekilde sıralanabilir (10, 11, 12, 13):

1. OSB kategorisi zihinsel işlevler açısından büyük bir değişkenlik göstermekte, kategoride yer alan bireylerde çok düşükten çok yükseğe kadar her düzeyde zihinsel performansa rastlanabilmektedir. OSB tanılı bireylerin yaklaşık %60'ında normal ya da normal üstü zekâ özellikleri görülürken yaklaşık %40'ında ise farklı düzeylerde zekâ geriliğine rastlanmaktadır. Zekâ geriliğini belirlemek için kullanılan zekâ testlerinde OSB olan bireyler belirli alanlarda diğer alanlara göre çok daha geri çıkabilmektedir. Ancak zihinsel yetersizliğin belirlenmesinde zekâ testlerinin tek başına yeterli olmadığı, yanı sıra uyumsal davranışların da değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır.
2. OSB tanılı bireyler uyumsal davranışlar açısından büyük değişkenlik göstermektedirler. Spektrum içerisinde yer alan bireyler arasında tam bağımsız yaşam sürdürenler olduğu gibi yaşamını başkalarına bağımlı olarak sürdürenler de bulunmaktadır.
3. OSB tanılı bireylerin yaklaşık %40'ı sözel iletişim becerilerini kullanamamaktadır. Bir başka deyişle bu bireyler konuşamamakta ve başkalarının konuşmalarına tepki verememektedir. Sözel iletişim becerisine sahip olmayan bireylerin önemli bir bölümü alternatif ve destekleyici iletişim (ADİ) biçimlerinden yararlanabilmektedir.
4. OSB tanılı bireylerde çeşitli davranış sorunlarına sıklıkla rastlanmaktadır. Bu sorunların en yaygın olarak görülenleri ağlama, bağırma, kendine ya da başkalarına yönelik saldırganlık biçiminde ortaya çıkan "öfke nöbetleri" ile belirli hareketleri ilişkisiz bağlamlarda tekrar tekrar yapmak şeklinde tanımlanabilen "kendini uyarıcı davranışlar"dır (ör. parmak uçlarında yürüme, belirli sözleri sürekli tekrarlama, kanat çırpma vb.).
5. OSB tanılı bireylerin üçte birinde epilepsi (sara hastalığı) görülmektedir.
6. OSB tanılı bireyler arasında beslenme sorunları oldukça yaygındır. Beslenme sorunları arasında yiyecek-içeceklere ilişkin aşırı seçicilik (ör. sürekli aynı yiyecekleri yemek isteme) sayılabilir.
7. OSB tanılı çocukların yaklaşık dörtte birinde çeşitli sindirim sistemi sorunları bulunmaktadır. Bu sorunlar arasında karın ağrısı, ishal, kabızlık, besin intoleransı ve reflü sayılabilir.
8. OSB tanılı çocukların yarısından fazlasında çeşitli uyku sorunları (ör. uykuya dalmada gecikme, uykunun sık sık bölünmesi vb.) görülmektedir.
9. OSB tanılı bireylerin yaklaşık %10'unda başka bir nörobiyolojik sorunun (ör. Fragile X Sendromu) da bulunduğu belirlenmiştir.
10. OSB tanılı bireylerin %40 ila %70'inde ek bir psikiyatrik bozukluk da bulunabilmektedir. OSB'ye eşlik eden psikiyatrik bozukluklar arasında en sık rastlananlar kaygı bozukluğu, karşıt gelme bozukluğu, duygu durum bozukluğu ve dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğudur.

Otizm Spektrum Bozukluğuna İlişkin Doğru Bilinen Yanlışlar Nelerdir?

OSB yıllardır yürütülen çok sayıda araştırmaya rağmen gizemini büyük ölçüde korumaya devam eden bir özel eğitim kategorisidir. OSB konusundaki çalışmaların başladığı zamandan günümüze bu alana yönelik bilgi birikiminde önemli değişimler meydana gelmiş, doğru olarak bilinen bazı konuların bilgi birikiminin artmasıyla zaman içinde değiştiği gözlemlenmiştir. OSB'ye ilişkin doğru bilinen yanlışlar izleyen şekilde sıralanabilir (11, 12, 13):

- ✓ OSB bir ruh hastalığı değildir, ancak belirtileri zaman zaman bazı ruh hastalıklarının (ör. çocukluk şizofrenisi) belirtileriyle karışabilmektedir.
- ✓ Yapılan bilimsel çalışmalar OSB'nin anne-babaların kişilik özellikleriyle (ör. buzdolabı anneler: soğuk, ilgisiz ve entelektüel anneler) ya da çocuk yetiştirme biçimleriyle ilişkili olmadığını göstermiştir.
- ✓ OSB ile ailesel özellikler (ör. etnik köken, ailenin sosyoekonomik düzeyi, ailenin çocuk yetiştirme biçimi vb.) arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.
- ✓ OSB olan çocuklarda mide-bağırsak sorunlarına sıklıkla rastlanmaktadır. Bu sorunların en önemli sorumlusu olarak buğday, yulaf, çavdar vb. tahıllarda bulunan gluten ve sütte bulunan kazein proteinleri görülmektedir. Ancak şu anki bilgilerimizle bu proteinlerle OSB arasında bilimsel araştırmalar tarafından desteklenen bir ilişki kurulabilmiş değildir.
- ✓ OSB'ye yol açtığından kuşku edilen çevresel toksinler arasında kızamık, kabakulak, kızamıkçık gibi çocukluk dönemi aşılı yarı almaktadır. Aşılarında bulunan cıva ve tiyomersal maddelerinin OSB'ye yol açıyor olabileceği öne sürülmüştür. Araştırma bulguları OSB ile çocukluk dönemi aşılı ve aşılarında bulunan cıva ve tiyomersal maddeleri arasında bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur.

Özel Eğitim Hizmetlerine Geçiş Sürecinde Neler Yapmalısınız?

Çocuğunuz için kapsamlı bir değerlendirmenin yapılması kadar bu sürecin erken dönemde yapılması da son derece önemlidir. Çünkü OSB erken tanılamaya yapılmasına en çok gereksinim duyulan özel eğitim kategorilerinden birisidir. Erken tanılamaya, çocuğun uygun eğitim hizmetlerinden ve destek hizmetlerinden bir an önce yararlanmaya başlamasını sağlayacaktır. Erken tanılamayla birlikte başlatılacak yoğun ve nitelikli özel eğitim hizmetleri ve destek hizmetleri sayesinde OSB olan çocuklarda çok önemli gelişmeler sağlamak mümkün olabilmektedir.

OSB tanısı alan çocukların yaşamlarının sonraki aşamalarında bir okula yerleştirilmesi, bir başka deyişle eğitim hizmetlerinden bir an önce yararlanmaya başlaması gerekmektedir. OSB tanılı çocukların özel eğitim hizmetlerine erişebilmesi ve öğretimsel planlamaların yapılabilmesi için "eğitsel değerlendirme" sürecine yer verilmesi gerekir. Ülkemizde yerleştirme amacıyla yapılan eğitsel değerlendirme süreci Millî Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlı Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde (RAM) gerçekleştirilmektedir (14, 15). RAM'larda gerçekleştirilen değerlendirme süreci yerleştirme amacıyla yapılan değerlendirmedir. Süreçle ilgili işlemler yapılırken Özel eğitim hizmetleri yönetmeliğinin ilgili maddeleri dikkate alınmalıdır. (1) 0-36 aylık özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar için erken çocukluk dönemi eğitim hizmetleri il veya ilçe özel eğitim hizmetleri kurul kararı ile özel eğitim okulları, okul öncesi eğitim kurumları, bünyesinde ana sınıfı bulunan eğitim kurumları ile çocuk ve ailenin ihtiyaçları doğrultusunda evlerde de yürütülür.(Burada bir şube uygulaması yok programımız dahilinde mekan kullanılıyor.)

(2) Erken çocukluk dönemi eğitim hizmetlerinin yürütülmesinde aşağıdaki hususlar dikkate alınır:

- a) Bu hizmet, velinin yazılı talebi üzerine Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu Raporu doğrultusunda il veya ilçe özel eğitim hizmetleri kurulunca planlanır.
- b) Bakanlıkça hazırlanan eğitim programı esas alınarak özel eğitim ihtiyacı olan çocuk için BEP hazırlanarak aile eğitimi yoluyla hizmet verilir.
- c) Erken çocukluk dönemi eğitim hizmetleri, ailelerin çocuklarının eğitimine katılım sağlayacakları şekilde kurumda veya evde yürütülür.
- ç) Eğitim faaliyetleri her bir çocuk için haftada 2 gün, ikişer eğitim saati olacak şekilde, okulun ders saatleri içinde veya dışında ihtiyaç halinde hafta sonu da planlanabilir. Bir eğitim saati 40 dakikadır.
- d) Erken çocukluk döneminde sunulacak eğitim hizmetleri özel eğitim öğretmenleri, okul öncesi öğretmenleri, çocuk gelişimi ve eğitimi öğretmenleri tarafından yürütülür.

Görsel Betimleme: Tahtaya yapıştırdığı araba resmi ni sırasında oturan erkek öğrenciye gösteren kadın öğretmen

Çocuğunuzun ilgili eğitim düzenlemesinin sunulduğu kuruma kaydı yapıldıktan sonra ona sunulacak eğitim programını planlamak amacıyla öğretmeni tarafından ayrıntılı değerlendirme süreci gerçekleştirilir. Bu değerlendirme sürecinde öğretmeniniz çeşitli değerlendirme araçlarını kullanarak çocuğunuzun güçlü ve zayıf yönlerini, gereksinimlerini, performansını ayrıntılı biçimde inceler (16). Bu inceleme sonucunda öğretmeniniz aile olarak sizin de görüşlerinizi alarak çocuğunuz için kapsamlı bir eğitim programı hazırlar. Çocuğunuzun, sizin, öğretmeninizin de içinde bulunduğu bir ekip tarafından hazırlanan bu program Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) olarak isimlendirilir.

BEP; çocuğunuza sunulacak hizmetlerin nerede, ne zaman, ne kadar süreyle, kim/kimler tarafından, hangi amaçları gerçekleştirmek üzere, nasıl sunulacağını gösteren ve çocuğunuzun hizmetlerden en üst düzeyde yararlanabilmesine olanak sağlayan bir yol haritasıdır. Bu doküman çocuğunuza gereksinimi olan özel eğitim hizmetlerinin ve ilişkili destek hizmetlerin sunulmasına ilişkin yazılı bir taahhüttür. BEP sizin ve çocuğunuzun da içinde yer aldığı bir ekip tarafından hazırlanır. Bu ekip yönetmeliğe uygun şekilde uygun şekilde bir araya getirilir. Çocuğunuzun ve sizin dışınızda çocuğunuzun devam ettiği kurumdaki, özel eğitim öğretmeni, kurum idaresi ve gereksinim duyulduğunda ilgili diğer meslek elemanları (ör. dil ve konuşma terapisti, fizyoterapist vb.) yer almalıdır. Çocuğunuzun en iyi tanıyan kişiler olarak BEP hazırlama sürecine aktif katılım göstermeniz çocuğunuz için işlevsel bir BEP hazırlanmasına hizmet edecektir. Sizinle iş birliği içinde hazırlanan BEP'i imzalayarak BEP'e onay vermiş olursunuz. BEP aile olarak sizin onayınız alındıktan sonra öğretmeniniz tarafından uygulanır (16, 17). Çocuğunuzun BEP'ini imzalayarak bu süreçte aile olarak üzerinize düşen görevleri yerine getireceğinize ve programın uygulanmasına ilişkin denetim görevini yapacağınıza ilişkin söz vermiş olursunuz.

! DİKKAT

Erken tanınmayla birlikte başlatılacak yoğun ve nitelikli özel eğitim hizmetleri ve destek hizmetler sayesinde OSB olan çocuklarda çok önemli gelişmeler sağlanabilmektedir.

Çocuğunuza Destek Olmak İçin Neler Yapabilirsiniz?

Çocuk yetiştirmek, anne-babaların yaşamı boyunca sahip olabileceği en önemli sorumluluktur. Çocuk yetiştirmek, otomatik olarak kazanılmayan ancak öğrenilebilen bilgi ve becerileri gerektirir (18). OSB olan çocuğunuza destek olmak için anne-baba olarak güçlü ve bilgili olmanız gerektiğini unutmayınız. Çocuğunuza destek olmak için yapabileceğiniz pek çok şey bulunmaktadır. Aşağıda çocuğunuza destek olmak üzere yapabilecekelinize ilişkin öneriler yer almaktadır:

1. Çocuğunuzun erken tanınması ve erken dönemde nitelikli özel eğitim hizmetlerinden yararlanması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu hizmetlerin kesintisiz devam etmesi gerekir. Şu anki bilgilerimizle OSB olan bireyler için etkili tedavi yöntemlerinin henüz olmadığını, ancak etkili öğretim yöntemlerinin var olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla çocuğunuzun nitelikli özel eğitim hizmetlerinden bir an önce yararlanmaya başlaması için harekete geçmelisiniz.
2. Çocuğunuz için nasıl bir eğitim ya da terapi uygulanacağına karar vermeniz çok önemlidir. Bu noktada çocuğunuzun eğitim aldığı kurumlarda bilimsel dayanaklı uygulamaların kullanılması ve çocuğunuzun da bu uygulamalardan yararlanması önceliğiniz olmalıdır. Çocuğunuzun eğitim aldığı kurumlardan ona uygulanan eğitim programları, kullanılan yöntemler, değerlendirme süreçleri vb. konulara ilişkin öğretmenlerinizden bilgi isteyiniz. Unutmayın, bilgi edinmek sizin en temel ve doğal haklarınızdan birisidir.
3. Sosyal desteklerden yararlanmak kendinizi daha güçlü hissetmenize yardımcı olabilir. Bu bağlamda OSB olan çocuğa sahip ailelerle iletişim kurabilir, bulunduğunuz şehirde OSB konusunda çalışmalar yürüten bir sivil toplum kuruluşuna (STK) üye olabilirsiniz. Sizinle benzer durumu yaşayan ve deneyimleyen aileler sizin için önemli birer bilgi kaynağı olabilir. Onlarla görüşmek, konuşmak, karşılıklı olarak deneyimlerinizi paylaşmak size güç verebilir. Ayrıca bir STK altında birleşerek çocuklarınızın haklarını birlikte savunmak onlar adına bazı hakları elde etmenizi kolaylaştırabilir.
4. Çocuğunuzla ilgili her türlü sorumluluğu anne-baba olarak birlikte paylaşmanız son derece önemlidir. Paylaşmak ve iş bölümü, süreci daha kolay ve sağlıklı biçimde yürütmenizi sağlar.
5. Çocuğunuza yardımcı olabilmek için bilgi ve becerilerinizi geliştirmek çok önemlidir. Bunu sağlayabilmek içinse doğru kişilere ve doğru bilgilere ulaşmanız gerekir. Unutmayın, "**bilgi güçtür.**" Çocuğunuzun tanısını koyan sağlık personeli, çocuğunuza eğitim verecek özel eğitim öğretmenleri, özel eğitim alanında çalışan akademisyenler ve onların kaleme aldığı çalışmalar OSB konusunda bilgi alabileceğiniz güvenilir kaynaklardır. Bu noktada bilgi alabileceğiniz bir başka kaynak da internettir. Ancak internetten elde ettiğiniz bilgilere ihtiyatla yaklaşmanız gerektiğini daima aklınızda bulundurun. Buradan elde ettiğiniz bilgileri mutlaka çocuğunuzla çalışan uzmanlarla paylaşınız ve onlardan bu bilgilerin doğruluğuna ilişkin teyit alınız.
6. OSB'nin temel tanı ölçütlerinden birisi "sosyal etkileşim ve iletişim sorunları" olduğu için öncelikle çocuğunuzda bu alanları geliştirmek üzere çalışmalar yapınız. Bunu yapabilmek için özel eğitim alanında uzmanlaşmış kişilerle (ör. özel eğitim öğretmeni, özel eğitim bölümlerinde çalışan akademisyenler vb.) iletişim ve iş birliği içinde olunuz, onların önerilerini eksiksiz yerine getirmeye çalışınız.

7. Özellikle erken dönemde çocuklarınızın televizyon, tablet ve telefonla (3T) gün içinde sınırlı düzeyde meşgul olmasına izin veriniz. Bu süreyi mümkünse gün içinde 15-20 dk. düzeyinde tutmaya özen gösteriniz.
8. OSB'nin temel tanı ölçütlerinden diğeri "sınırlı ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranış, ilgi ve etkinlik örüntüleri"dir. Bu durumla başa çıkmak zaman zaman sizin için oldukça zorlayıcı olabilir. Bu noktada özel eğitim alanında uzmanlaşmış kişilerden (ör. özel eğitim öğretmeni, özel eğitim bölümlerinde çalışan akademisyenler vb.) destek almanız bu durumla daha kolay başa çıkmanızı sağlayacaktır.
9. Çocuğunuzun eğitim aldığı kurumlardan ve size hizmet sunan öğretmenlerinizden bilgi, beceri ve yeterliklerinizi arttırmak üzere "aile eğitimi" talep ediniz. Aile eğitimleri sizin çocuğunuzla ilgili konularda bilinçli hareket etmenizi ve onu desteklerken kendinizi daha yeterli hissetmenizi sağlayacaktır.
10. Çocuğunuzun eğitim süreçleriyle ilgili kararlara aktif olarak katılmanız ve görüşlerinizi paylaşmanız çok önemlidir. Uzmanlar için önemli bir bilgi kaynağı olduğunuzu ve çocuğunuz için onlarla iyi yol arkadaşlığı yapmanız gerektiğini unutmayınız.
11. OSB ve özel eğitim konusunda yapılan bilimsel çalışmaları takip etmek için gayret gösteriniz. Ülkemizde ve yurt dışında OSB ve özel eğitim konusunda çok sayıda bilimsel kongre, seminer ve toplantı düzenlenmektedir. Bu toplantılar yüz yüze yapıldığı gibi özellikle tüm dünyayı ve ülkemizi etkisi altına alan Covid-19 pandemi sürecinde çevrim içi olarak da çok sayıda etkinlik düzenlenmiştir. Bu toplantılara ve etkinliklere katılarak bilimsel ve güncel bilgileri yakından takip edebilirsiniz.

Neler Öğrendik?

OSB tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de özellikle son yıllarda adı sıklıkla duyulan özel eğitim kategorilerinden birisidir. Günümüzde OSB konusundaki bilgilerimiz yıllardır yürütülen çok sayıda araştırma sayesinde büyük ölçüde artmış olsa da OSB halen gizemini büyük ölçüde korumaya devam eden bir yetersizlik kategorisidir. Spektrum şemsiyesinin iki temel belirtisi, "sosyal etkileşim ve iletişimde sınırlılıklar" ile "sınırlı ilgi, tekrarlayıcı davranış ya da etkinlikler"dir. Spektrum bozukluğu olması belirtilerdeki çeşitliliği ifade etmektedir. Bir başka deyişle Otizm spektrum bozukluğunun belirtileri ve şiddeti çocuktan çocuğa değişebilmekte ve belirtiler bazı çocuklarda hafif bazılarında ise daha ağır görülebilmektedir.

0-3 yaş dönemi gelişimin en hızlı olduğu dönemdir. Bu dönemde gelişimi açısından çocuğunuzun dikkatlice gözlemlemeniz son derece önemlidir. Bu noktada çocuğunuzda gelişim açısından herhangi bir farklılık olup olmadığını fark edebilmeniz için hem tipik gelişimi hem de OSB'nin erken belirtilerini bilmeniz büyük yarar vardır. Tipik gelişimi ve OSB'nin erken belirtilerini bilmek, çocuğunuzdaki farklılıkları daha hızlı ve kolay şekilde fark etmenizi ve bir an önce ilgili uzmanlara başvurmak için harekete geçmenizi kolaylaştırabilir. Çocuğunuzda

gelişimsel açıdan bir farklılık olduğuna ilişkin “şüphe duyduğunuzda” ya da OSB’nin erken belirtilerine ilişkin “bazı işaretleri birden fazla kez gözlemlediğinizde” vakit kaybetmeden bir uzmana başvurmalısınız.

OSB tanısı uzman hekimler tarafından konmaktadır. Bu amaçla (a) Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı/Bölümü bulunan üniversite hastanelerine, (b) çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı veya çocuk nöroloğu bulunan Sağlık Bakanlığına bağlı devlet hastanelerine başvurabilirsiniz. Tanılama süreci hastanelerde çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı olan doktorlar veya çocuk nörologları tarafından DSM-5 tanı sistemi kullanılarak yapılmaktadır. Uzmanların bir çocukta OSB’nin belirtilerinden hangilerinin var olduğuna karar vermesi oldukça karmaşık ve deneyim gerektiren bir süreçtir. Erken dönemde çocuğunuzu her zaman, çok farklı ortamlarda ve sürekli olarak gözleme şansına sahip olduğunuz için tanı koyan sağlık personelinin ve tanı sonrasında çocuğunuza eğitim verecek öğretmenlerin sağlıklı bilgi elde edebileceği en önemli “anahtar kişiler” sizlersiniz. OSB’nin belirtilerinin yoğunluğu ve ne kadarının çocuğunuzda görüldüğü konusunda uzmanlara doğru ve güvenilir bilgi sunmanız çok önemlidir ve aile olarak temel sorumluluklarınız arasındadır. Çocuğunuza çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı olan hekim tarafından OSB tanısı konusunda “Çocuk Özel Gereksinim Raporu (ÇÖZGER)” çıkartmanız gerekir. ÇÖZGER engelli aylığı, evde bakım yardımı, bakım hizmetleri, özel eğitim, istihdam ve sağlık hizmetlerinden yararlanmak için gerekli olan bir rapordur.

Tanı alma süreci ve o süreçte yaşananlar aileler için oldukça zorlayıcıdır. Aileler bu süreçte bir yandan bebekle birlikte bir yaşama alışmaya çalışırken bir yandan da tanı alma süreciyle baş etmeye çalışırlar. Özellikle tanının ilk alındığı dönemde bu zorlu süreçle baş edebilmek ve çocuklarına destek olabilmek için ailelerin psikolojik destek hizmetlerinden yararlanması ve güçlendirilmesi son derece önemlidir.

Farklı bağlamlarda gözlenen sürekli bir “sosyal iletişim ve sosyal etkileşim yetersizliği” ile “sınırlı ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranış, ilgi ve etkinlik örüntüleri” OSB’nin temel tanı ölçütleri arasındadır. Tanılama sürecinde aynı zamanda bireyin destek gereksinimleri de belirlenmelidir. Bireyin destek gereksinimlerini temel alan bir bakış açısı onlara sunulacak hizmetlerin şekillenmesine katkı sağlayacaktır. Tanılama sürecinde uzmanlar tarafından OSB tanısına yönelik yapılan “kapsamlı bir değerlendirme” sürecinin hangi bileşenleri içermesi gerektiğini bilmeniz son derece önemlidir. Ayrıca tanılama sürecinde çocuğunuza bu bileşenlerin hangilerinin yapıldığını takip etmeniz büyük önem taşımaktadır. Kapsamlı değerlendirme süreci gerçekleştirilirken aynı zamanda OSB’ye eşlik eden durumların varlığı da mutlaka dikkatle değerlendirilmelidir. OSB’ye eşlik eden durumların tanılama sürecinde belirlenmesi, eğitim hizmetlerinin planlanması sürecini ve hizmetlerin yönünü doğrudan etkileyecektir. OSB konusundaki çalışmaların başladığı zamandan günümüze bu alana yönelik bilgi birikiminde önemli değişimler meydana gelmiş, doğru olarak bilinen bazı konuların

bilgi birikiminin artmasıyla zaman içinde değiştiği gözlemlenmiştir.

OSB erken tanılama yapılmasına en çok gereksinim duyulan özel eğitim kategorilerinden birisidir. Erken tanılama, çocuğun uygun eğitim hizmetlerinden ve destek hizmetlerden bir an önce yararlanmaya başlamasını sağlayacaktır. Erken tanılamayla birlikte başlatılacak yoğun ve nitelikli özel eğitim hizmetleri ve destek hizmetler sayesinde OSB olan çocuklarda çok önemli gelişmeler sağlamak mümkün olabilmektedir. OSB tanılı çocukların özel eğitim hizmetlerine erişebilmesi ve öğretimsel planlamaların yapılabilmesi için “eğitsel değerlendirme” sürecine yer verilmesi gerekir. Ülkemizde yerleştirme amacıyla yapılan eğitsel değerlendirme süreci MEB’e bağlı RAM’larda gerçekleştirilmektedir.

Çocuğunuzun ilgili eğitim düzenlemesinin sunulduğu kuruma kaydı yapıldıktan sonra ona sunulacak eğitim programını planlamak amacıyla öğretmeni tarafından ayrıntılı değerlendirme süreci gerçekleştirilir. Bu değerlendirme sonucunda öğretmeniniz aile olarak sizin de görüşlerinizi alarak çocuğunuz için BEP adı verilen kapsamlı bir eğitim programı hazırlar. Çocuğunuzun en iyi tanıyan kişiler olarak BEP hazırlama sürecine aktif katılım göstermeniz çocuğunuz için işlevsel bir BEP hazırlanmasına hizmet edecektir. Çocuğunuzun BEP’ini imzalarak bu süreçte aile olarak üzerinize düşen görevleri yerine getireceğinize ve programın uygulanmasına ilişkin denetim görevini yapacağınıza ilişkin söz vermiş olursunuz.

Çocuk yetiştirmek, otomatik olarak kazanılmayan ancak öğrenilebilen bilgi ve becerileri gerektirir. OSB olan çocuğunuza destek olmak için öncelikle anne-baba olarak sizin güçlü ve bilgili olmanızın çok önemli olduğunu unutmayınız. Çocuğunuza destek olmak için yapabileceğiniz pek çok şey bulunmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar

1. American Psychiatric Association (APA). (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)*. Virginia: American Psychiatric Publication.
2. Kutlu, M., ve Tekin-İftar, E. (2018). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların aileleri: Aileleri anlama ve iş birliği kurma. E. Tekin-İftar (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri* içinde (s. 491-528). Güncellenmiş 6. Baskı. Ankara: Vize Akademik.
3. Uran Kurtgöz, P. (2021). Otizm spektrum bozukluğu: Tarama ve Tanılama tanılama (Tıbbi değerlendirme). B. Sucuoğlu, H. Bakkaloğlu ve M. Ç. Ökcün Akçamuş (Eds.), *Tanıdan müdahaleye otizm spektrum bozukluğu el kitabı* içinde (s. 101-119). Ankara: Vize Akademik.
4. Uran, P., ve Aysev, A. (2015). Yaşam boyu otizm spektrum bozukluğu: Klinik gidiş. *Türkiye Klinikleri Journal of Child Psychiatry-Special Topics*, 1(2), 67-74.
5. <https://www.tohumotizm.org.tr/otizm/otizm-spektrum-bozuklugu/> (Erişim tarihi:

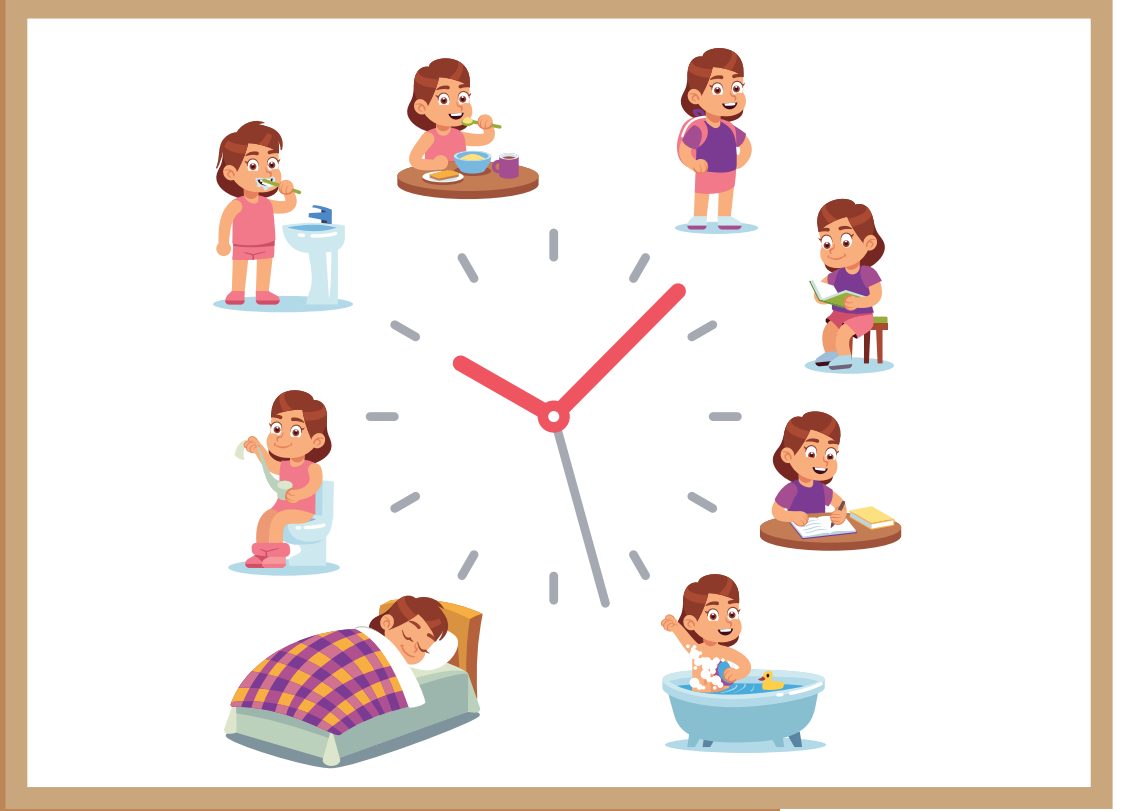
20.12.2021)

6. <https://erapor.saglik.gov.tr/portal/detay/cocuklar-icin-ozel-gereksinim-raporu-cozger-13> (Erişim tarihi: 20.12.2021)
7. Demir, Ş. (2021). Otizm spektrum bozukluğu: Tarihçe, tanımlar ve sınıflandırma. B. Sucuoğlu, H. Bakkaloğlu, ve M. Ç. Ökcün Akçamuş (Eds.), *Tanıdan müdahaleye otizm spektrum bozukluğu el kitabı* içinde (s. 3-31). Ankara: Vize Akademik.
8. National Autism Center (NAC) (2015). *Findings and conclusions: National standarts project, Phase 2*. Randolph, MA: NAC.
9. Kırcaali-İftar, G. (2015). *Otizm spektrum bozukluğu*. Güncellenmiş 2. Baskı. İstanbul: Daktylos Yayınevi.
10. Autism Speaks (2015). Learn the Sign of Autism. (www.autismspeaks.org/what-autism/learn-signs) (Erişim tarihi: 15.01.2020)
11. Kırcaali-İftar, G. (2018). Otizm spektrum bozukluğuna genel bakış. E. Tekin-İftar (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri* içinde (s. 1-23). Güncellenmiş 6. Baskı. Ankara: Vize Akademik.
12. Korkmaz, B. (2021). Otizm spektrum bozukluğu: Nöroloji penceresinden bakış. B. Sucuoğlu, H. Bakkaloğlu, ve M. Ç. Ökcün-Akçamuş (Eds.), *Tanıdan müdahaleye otizm spektrum bozukluğu el kitabı* içinde (s. 49-76). Ankara: Vize Akademik.
13. Menteşe Babayiğit, T., ve Kılıç, B. G. (2021). Otizm spektrum bozukluğu: Yaygınlık ve epidemiyolojik çalışmalar. B. Sucuoğlu, H. Bakkaloğlu, ve M. Ç. Ökcün-Akçamuş (Eds.), *Tanıdan müdahaleye otizm spektrum bozukluğu el kitabı* içinde (s. 33-48). Ankara: Vize Akademik.
14. Alak, G. (2021). Otizm spektrum bozukluğu: Eğitsel değerlendirme. B. Sucuoğlu, H. Bakkaloğlu, ve M. Ç. Ökcün-Akçamuş (Eds.), *Tanıdan müdahaleye otizm spektrum bozukluğu el kitabı* içinde (s. 121-154). Ankara: Vize Akademik.
15. MEB (2021). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*.
16. Gibb, G. S., ve Taylor Dyches, T. (2016). *IEP's: Writing quality individualized education programs* (3. Baskı). Pearson.
17. Batu, E. S., ve Kırcaali-İftar, G. (2005). *Kaynaştırma*. Ankara: Kök Yayıncılık.
18. Ergenekon, Y. (2018). Down sendromlu çocuklarda davranış kontrolü. E. S. Batu (Ed.), *0-6 yaş arası Down sendromlu çocuklar ve gelişimleri: Aileler ve eğitimciler için kaynak kitap* içinde (s. 265-295). Ankara: Vize Yayıncılık. ISBN No: 978-605-9278-50-8.

BÖLÜM 3

Dr. Öğr. Üyesi Tahir Mete ARTAR

EVDE GÜNLÜK RUTİNLERİN DÜZENLENMESİ

Genel Amaç

Bu bölümün sonunda aileler çocuklarını günlük rutinlerin düzenlenmesi yoluyla desteklemek için neler yapabileceklerini açıklayabileceklerdir.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Rutin kavramını açıklar.
- Rutinlerin çocuğun gelişimi için önemini açıklar.
- Çocuğun günlük rutinlerini sıralar.
- Çocuğun rutinlerini değerlendirir.
- Çocuğun rutinlerini nitelikli hâle getirmek için gerekli uygulamaları sıralar.

İçerik

1. Rutin Nedir?
2. Rutinler Neden Önemlidir?
3. Rutinlerin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi
4. Rutinlerin Nitelikli Hâle Getirilmesi
5. Rutin Süresini Değiştirme
6. Neler Öğrendik?
7. Yararlanılan Kaynaklar

Açıklamalar

Kitabınızın üçüncü bölümü “Günlük Rutinlerin Düzenlenmesi” başlığını taşımaktadır. İlgili bölüm bir ailenin yaşam öyküsünün anlatıldığı yaşamdan bir kesit ile başlamıştır. Ardından ilgili bölümde rutin nedir, rutinler neden önemlidir, rutinlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi, rutinlerin nitelikli hâle getirilmesi başlıklarına yer verilmiştir.

Giriş

Değerli aileler bu bölümde sizlere çocuğunuzu günlük rutinler yoluyla desteklemeye ilişkin bilgiler kazandırmak amaçlanmıştır. Henüz yaşama yeni adım atan çocuğunuzu geleceğe hazırlamak için gün içerisinde onunla oyun etkinlikleri ve fiziksel etkinlikler gerçekleştirebilirsiniz. Bölümde sizlerle ileri yaş dönemlerinde de işinize yarayacak stratejiler paylaşılmıştır (ör. etkinlik çizelgeleri, serbest zaman etkinlikleri). Bu bölümde öğreneceğiniz bilgiler çocuğunuzu erken dönemde desteklemek için sizleri bilgilendirmeyi amaçlamaktadır.

YAŞAMDAN BİR KESİT

Zübeyde Hanım ve Kemal Bey birkaç ay önce çocuk sahibi olmuşlardı. Çocukları büyüdükçe onun çevresindeki seslere, nesnelere ya da insanlara diğer çocuklar gibi tepkiler vermediğini fark ettiler. Çocukları akranlarının ilgilendiği oyuncaklara bakmıyor ancak çok ilgisiz nesnelere aşırı dikkat yöneltiyordu. Diğer yandan gün geçtikçe kurdukları göz teması azalmaktaydı. Tanılama sürecinden sonra Zübeyde Hanım ve Kemal Bey çocuklarının uyku ve bakımı dışındaki zamanlarda henüz bebek olan çocuklarını nasıl destekleyebilecekleri konusunda kararsızlık yaşamaktaydı. Şimdiden neler yapabilirlerdi?

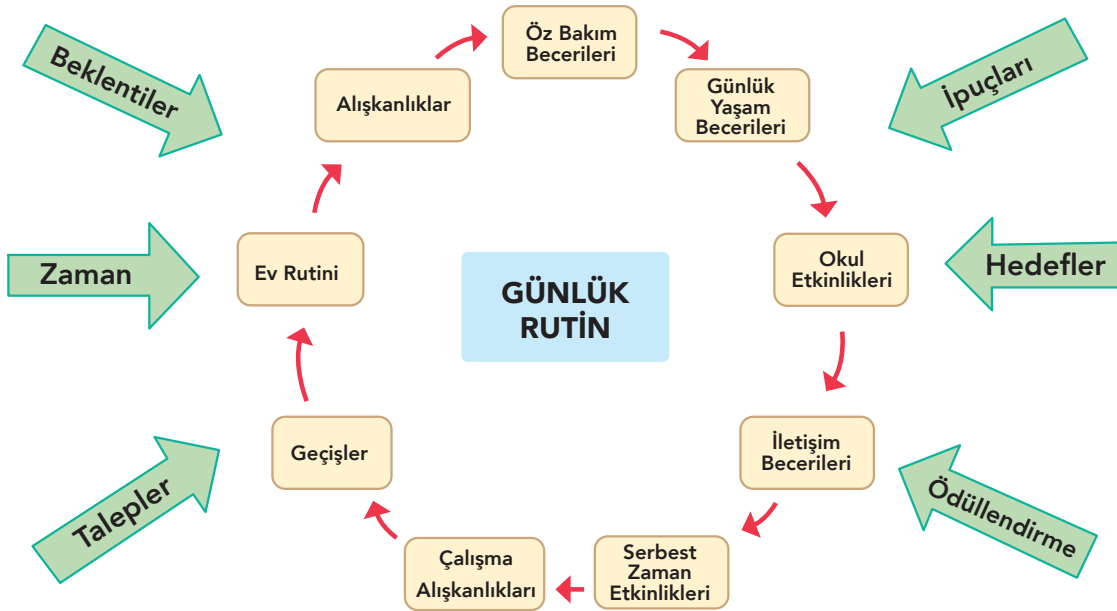
Rutin Nedir?

Rutinler; yaşamınızın doğal akışında sürekli tekrarlayan, alışıldık olay ve durumlardır. Her bireyin, ailenin ve toplumun kendine özgü bir rutin içerisinde yaşadığı söylenebilir.

Rutinler Şekil 3.1’de gördüğümüz üzere birçok değişken tarafından belirlenmektedir. Çocuğunuzun becerileri, fizyolojik gereksinimleri, katıldığı etkinlikler, serbest zamanını geçirme şekli ve alışkanlıkları genel olarak günlük rutinleri oluşturmaktadır. Diğer yandan rutinler birey için belirlenen hedeflerden, bireyden beklentilerden, ona sunulan desteklerden etkilenmektedir.

Görsel Betimleme: Bir saatin etrafına yerleştirilmiş, bir çocuğun günlük rutininin anlatıldığı 8 çizimin bulunduğu görsel. Uyuyan, tuvalete giden, dişlerini fırçalayan, kahvaltı yapan, sırt çantasını takmış okula giden, kitap okuyan, ders çalışan, banyo yapan çocuk çizimleri saatin etrafına dairesel biçimde yerleştirilmiş

Görsel Betimleme: Merkezinde Günlük Rutin yazılı kutucuğun bulunduğu dairesel şema; etrafında Öz bakım Becerileri, Günlük Yaşam Becerileri, Okul Etkinlikleri, İletişim Becerileri, Serbest Zaman Etkinlikleri, Çalışma Alışkanlıkları, Geçişler, Ev Rutini, Alışkanlıklar yazıyor. En dışta uçları şemaya doğru konumlandırılmış oklardan sol taraftakilerde sırasıyla Beklentiler, Zaman, Talepler; sağ taraftakilerde İpuçları, Hedefler, Ödüllendirme yazılı.

Günlük rutinler birey büyüyüp geliştikçe farklılık gösterebilir. Erken çocukluk yıllarında zamanının çoğunu evde uyuyarak ya da emekleyerek geçiren çocuğunuz büyüdükçe uyku süresi azalmakta ve düzene girmektedir. Bununla birlikte oyuna ayırdığınız süre artmaktadır. Çocuğunuz okula başladığında ise evde geçirilen süre oldukça azalacaktır. Aşağıda Tablo 3.1’de aynı çocuğun farklı yaş dönemindeki rutinlerine yönelik örnek bir akış sunulmuştur. Siz de en alttaki satıra kendi çocuğunuzun rutinini yazabilirsiniz.

Tablo 3.1 Rutinlerin Değişimi

0-3 Yaş Dönemi												
00.00	02.00	04.00	06.00	08.00	10.00	12.00	14.00	16.00	18.00	20.00	22.00	24.00
Uyku	Beslenme	Uyku	Beslenme	Uyku	Oyun	Oyun	Uyku	Oyun	Beslenme	Oyun	Uyku	Uyku
İlkokul Dönemi												
00.00	02.00	04.00	06.00	08.00	10.00	12.00	14.00	16.00	18.00	20.00	22.00	24.00
Uyku	Uyku	Uyku	Uyku	Kahvaltı	Okul	Okul	Okul	Oyun	Yemek-Duş	Ödev	Uyku	Uyku
Çocuğumun Rutini												
00.00	02.00	04.00	06.00	08.00	10.00	12.00	14.00	16.00	18.00	20.00	22.00	24.00

Tablo 3.1’de görüldüğü üzere aynı çocuk farklı yaş dönemlerinde farklı rutinler içerecek şekilde gününü geçirmektedir. Kimi günlerde hastalıklar, beklenmeyen etkinlikler gibi durumlarda rutinler esneklik gösterebilmektedir. Böyle anlarda kimi özel çocuklar rutin dışı etkinliklere direnç gösterebilir ya da kaygılanabilir. Bu oldukça normal ve beklendik bir durumdur. İnsan, yapısı gereği farklı durum ve ortamlara karşı kaygı ya da korku hissedebilir.

Çocuğunuz için bu gibi durumları önceden planlayarak gerekli önlemler alındığında rutinlerdeki değişimler en az sorunla atlatılabilir.

Rutinler Neden Önemlidir?

Yaşama henüz yeni adım atan çocuğunuz ve sizler için rutinelere önem vermek iyi bir başlangıçtır. Farkında olmasa bile onu erken dönemden itibaren belli alışkanlıklarla yetiştirmek ileride sizlerin ve ona destek sunacak olan öğretmenlerin işini kolaylaştıracaktır.

Rutinler sürekli tekrarlanan ve yaşam döngümüzün önemli bölümünü kapsayan zaman dilimleridir. Bu nedenle rutinlerimizi nasıl planladığımız ve belli rutinlerde gerçekleştirdiğimiz etkinlikler fizyolojik, psikolojik refahımız üzerinde önemli etkiye sahiptir.

Erken çocukluk döneminde çocuğunuzun günlük yaşamının tamamına yakını evde geçmektedir. Bu nedenle günlük rutinlerin niteliği çocuğunuzun gelişim düzeyi üzerinde okul yaşamı kadar önemlidir.

Ebeveynlerle birlikte geçirilen nitelikli oyun zamanları çocukların iletişim, bilişsel ve motor becerilerini edinmesini kolaylaştıracaktır. Bu nedenle sizlerin günlük rutinlerini belirleyip, bu rutinleri nitelikli hâle getirmeniz oldukça önemlidir.

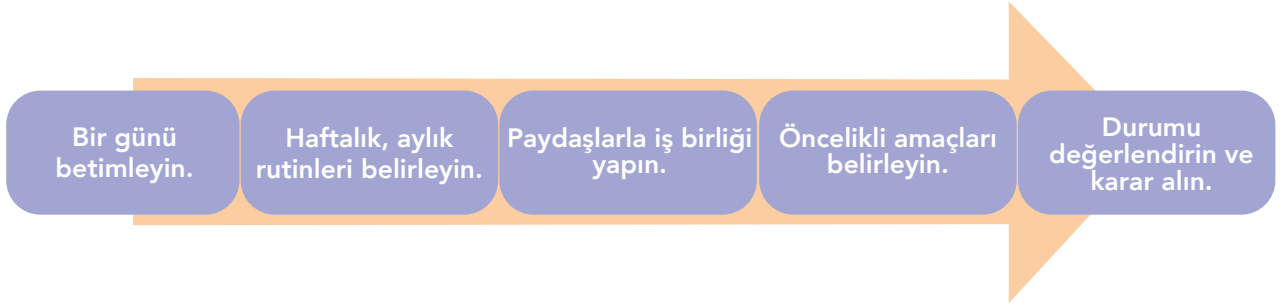
! DİKKAT

Emzirme, giyim, banyo, uykuya hazırlık gibi çocuğunuzun doğal rutinleri sizin onunla nitelikli iletişim kurmanız için fırsatlar içermektedir.

Rutinlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi

Çocuğunuzun gelişimini desteklemek için rutinlerini nitelikli hâle getirmek gerekir. Rutinlerin niteliğini artırmanın ilk aşaması ise kendi rutininizi belirlemenizdir. Rutinler yaşamınızdaki doğal ve alışlageldik olaylardan meydana gelir. Dolayısıyla önemli olan rutininizi baştan aşağı yenilemek değil, yaşamınızın doğal seyrinde akışı bozmayacak düzenlemeler yapmaktır. Aşağıdaki görselde görülen süreci takip ederek çocuğunuzun rutinlerini belirleyebilir ve değerlendirebilirsiniz. Rutinlerinizi belirlemek ve değerlendirmek için aşağıdaki soruları yanıtlayabilirsiniz.

- ✓ Çocuğum bir gün boyunca neler yapıyor?
- ✓ Çocuğum bir gün boyunca kimlerle etkileşim kuruyor?
- ✓ Çocuğumdan günlük yaşamdaki beklentilerim nelerdir?
- ✓ Çocuğumun gelişimini desteklemek için ne tür düzenlemeler yapılabilir?

Bir günü betimleyin.

Rutinlerini belirlemek için öncelikle bir gününüzü kayıt altına alın. Bunun için bir not defteri, cep telefonu kullanabilirsiniz. Gününüzü kayıt altına alırken aşağıdaki soruları yanıtladığınızdan emin olun (1, 2, 3).

- ✓ Çocuğum bir gün boyunca neler yaptı?
  - o Sabah
  - o Öğlen
  - o Akşam
- ✓ Biz (ailenin diğer üyeleri) gün boyunca neler yaptık?
  - o Sabah
  - o Öğlen
  - o Akşam
- ✓ Çocuğum kimlerle etkileşim kurdu?
  - o Evde
  - o Ev dışında

- ✓ Çocuğumun etkinliklerdeki bağımsızlık düzeyi nasıldı?
- ✓ Çocuğumun girdiği sosyal etkileşimler nasıldı?
- ✓ Çocuğumuz ve biz geçirdiğimiz günden memnun muyuz?

Gününüzü bir hafta boyunca kayıt altına alın.

Günlük rutinleri belirlemek önemlidir. Ancak her gün birbirine benzer şekilde geçmeyebilir. Örneğin salı günü alışverişe gidilirken, cuma günü ebeveynlerden biri mesaiye kalıp eve geç gelebilir. Bunun gibi farklılıkları içeren haftalık ve aylık rutinlerin belirlenmesi size daha sağlıklı fikirler verebilir (4).

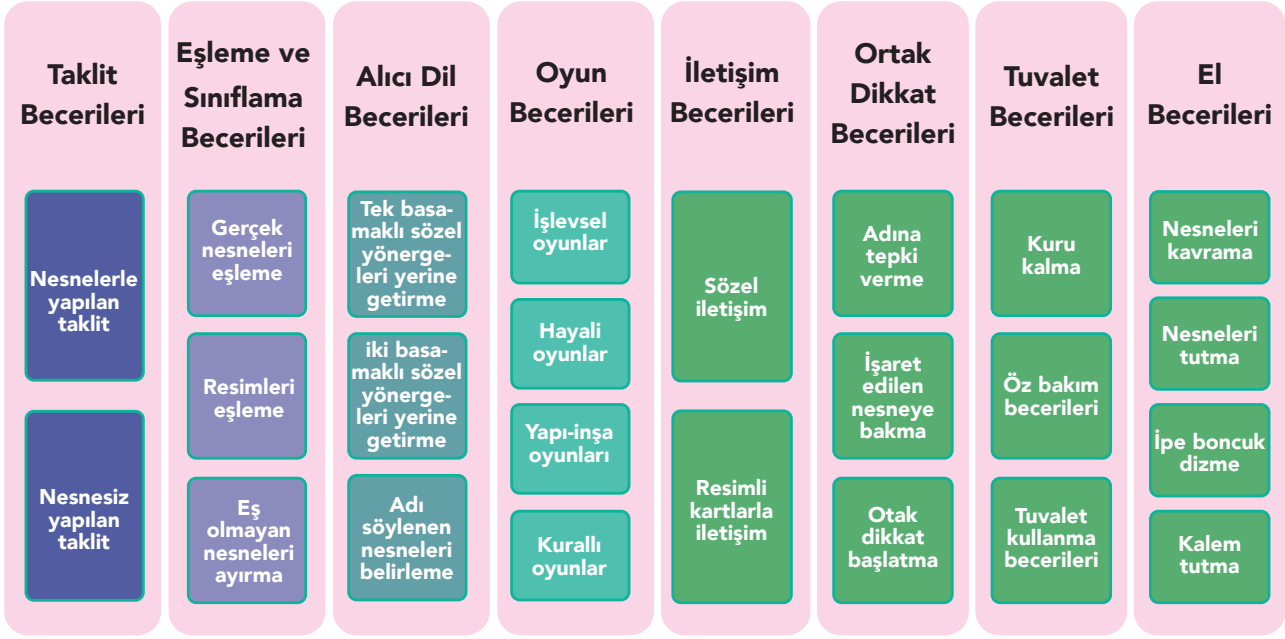
Çocuğunuzun etkileşim kurduğu diğer kişi ve kurumlarla iş birliği yapın.

Çocuğunuz gün içerisinde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine, fizyoterapi merkezine, okula ya da farklı kurslara katılım gösteriyorsa bu kurum ve personelle iletişim kurarak iş birliği yapmanız rutinleri nitelikli hâle getirmede sizleri destekleyecektir. Benzer şekilde evinize bir bakım elemanı geliyorsa bu aşamada o da süreç içerisinde size önemli bilgiler sunabilir. Bu kapsamda ilgili kurum ya da personelden;

- ✓ Çocuğunuzun gereksinim duyduğu alanların neler olduğu belirleme,
- ✓ Kurumda çocuğunuza sunulan destekleri evde nasıl tekrar edebileceğinize ve ilgili beceri alanında çocuğunuzu nasıl destekleyebileceğinize ilişkin bilgi talep edebilir ya da onlara gerekli alanlarda bilgi verebilirsiniz.

Çocuğunuz için öncelikli amaçlara karar verin.

Hangi yaş grubunda olursa olsun çocuğunuz için önemli beceri alanları bulunmaktadır. Öğretmeninizle konuşarak ya da çocuğunuzu gözlemleyerek onun hangi alanlarda öncelikli gereksinimi olduğunu belirleyin. Böylece rutinleriniz içerisinde hangi becerilere yönelik planlama yapacağınızı netleştirebilirsiniz. Örneğin çocuğunuzun iletişim becerilerinde desteklenmesi gerektiğini düşünüyorsanız onun gün içinde bir şeye gereksinim duyduğu zamanlar kritiktir. Diğer yandan küçük kas becerilerinde sorun yaşayan çocuğunuz için yemekten sonra onu bu alanda geliştirici oyunlar planlayabilirsiniz. Farklı beceri alanları hakkında daha detaylı bilgi sahibi olmanız isterseniz bu kitabın diğer bölümlerini inceleyebilirsiniz. Aşağıdaki görselde çocuğunuz için kritik beceri alanları ve örnek beceriler sıralanmıştır.

Taklit Becerileri: Nesnelerle yapılan taklit, Nesnesiz yapılan taklit

Eşleme ve Sınıflama Becerileri: Gerçek nesneleri eşleme, Resimleri eşleme, Eş olmayan nesneleri ayırma

Alıcı Dil Becerileri: Tek basamaklı sözel yönergeleri yerine getirme, İki basamaklı sözel yönergeleri yerine getirme, Adı söylenen nesneleri belirleme

Oyun Becerileri: İşlevsel oyunlar, Hayali oyunlar, Yapı-inşa oyunları, Kurallı oyunlar

İletişim Becerileri: Sözel iletişim, Resimli kartlarla iletişim

Ortak Dikkat Becerileri: Adına tepki verme, İşaret edilen nesneye bakma, Ortak dikkat başlatma

Tuvalet Becerileri: Kuru kalma, Öz-bakım becerileri, Tuvalet kullanma becerileri

El Becerileri: Nesneleri kavrama, Nesneleri tutma, İpe boncuk dizme, Kalem tutma

Durumu değerlendirin ve karar alın.

Yukarıda yer alan adımları tamamladığınızda artık rutinlerinizi değerlendirmeye hazır hâle geleceksiniz. Bu aşamada aile bireyleri, varsa çocuğunuza destek sunan paydaşlar (ör. öğretmen, bakım elemanı vb.) ile görüş alışverişinde bulunabilirsiniz. Bu görüş alışverişinde;

- ✓ Çocuğunuzun rutinindeki eksikliklerin belirlenmesi
- ✓ Var olan rutinlerin düzenlenerek iyileştirilmesi
- ✓ Gereksinim duyulan rutinlerin eklenmesi
- ✓ Farklı ortam ya da kişileri içeren rutinler varsa paydaşlar arasında iletişim kurulması gibi kararlar alabilirsiniz.

Rutinlerin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi İçin Örnek Tablo

Zaman	Rutin Öğeleri			
Sabah	Çocuğum kaçta kalktı?	Uyandığında nasıldı? (aç, mutlu, gergin vb.)	Kalktıktan sonra sırasıyla neler yaptı?	Öğleye kadar yalnız (oyun oynayarak ya da TV vb. izleyerek) zaman geçirdi mi?
	.....	.....	.....	.....
Öğle	Öğle yemeğini kaçta yedi?	Öğle yemeğini severek yedi mi? Sevmediği yemekler nelerdir?	Kendi mi yedi birlikte mi yediniz?	Öğleden sonra sırasıyla neler yaptı?
	.....	.....	.....	.....
Akşam	Akşam yemeğini kaçta yedi?	Akşam yemeğini severek yedi mi?	Kalktıktan sonra sırasıyla neler yaptı?	Öğleye kadar yalnız (oyun oynayarak ya da TV vb. izleyerek) zaman geçirdi mi?
	.....	.....	.....	.....
Uykuya Hazırlık	Uyku öncesi neler (pijama giyme, duş, diş fırçalama, hikâye okuma vb.) yaptınız?		.....	.....
Uyku	Ne zaman yattı?	Uykusu düzenli midir yoksa sık sık bölünür mü?	Yatma vaktinde mutlu mudur?	Uyurken nelere (oyuncak, sessiz ortam, ninni vb.) gereksinim duyar?
	.....	.....	.....	.....
	Çocuğunuz sizce gün sonunda nasıl hissetti?	Siz gün sonunda nasıl hissettiniz?	Gününüzün nitelikli olduğunu düşünüyor musunuz?	Sizce gününüzü nitelikli hâle getirmek için nereden başlamalısınız?
	.....	.....	.....	.....

Rutinlerin Nitelikli Hâle Getirilmesi

Çocuğunuzun rutinleri belirlenip amaçlar ortaya konduktan sonra sıra rutinlerin nitelikli hâle getirilmesindedir. Rutinlerin niteliğini arttırmak siz ailelerin gerçekleştireceği küçük düzenlemelerle mümkündür. Bu düzenlemeler;

- ✓ Rutin süresini değiştirme,
- ✓ Rutin sırasını değiştirme,
- ✓ Rutinlere yeni etkinlikler ekleme,
- ✓ Çocuğunuza yeni alışkanlıklar kazandırma,
- ✓ Serbest zaman etkinlikleri planlama,
- ✓ Etkinlik çizelgeleri kullanma,
- ✓ Günlük yaşam içerisinde doğal etkinlikleri düzenleme şeklinde gerçekleştirilebilir. Aşağıda bu sıralanan düzenlemelere ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Düzenlemeleri gerçekleştirmeden önce sizlere fikir vermesi açısından haftalık bir program hazırlayın. Bu programa çocuğunuzla ilgili dikkat çeken durumları işleyin. Programda çocuğunuzun uyku, beslenme, tuvalet, sağlık durumu, oyun etkinlikleri ve dikkatinizi çeken diğer alanlara dair bilgilere yer verebilirsiniz. Aşağıda örnek bir tablo paylaşılmıştır.

Çocuğumun Bir Haftası Örnek Tablo

Etkinlikler	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi	Pazar
Uyku							
Beslenme							
Tuvalet							
Sağlık							
Oyun							
Diğer Olaylar							

Rutin Süresini Değiştirme

Rutinler olumlu ya da olumsuz anlam taşımaz. Ancak rutin içinde yer alan etkinliklere ayrılan zaman gereğinden fazla ya da az olabilir. Uyku her birey için doğal bir gereksinimdir. Ancak yetişkinlik dönemindeki bireyler için fazla uyku ya da çok az uyku yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle çocuğunuzun yaşını ve özelliklerini göz önünde bulundurarak onun rutinlerine harcadığı süreyi değerlendirin. Bunun için aşağıdaki adımları uygulayabilirsiniz:

- ✓ Çocuğunuzun yaş dönemi için bir normal belirleyin (ör. 1-2 yaşındaki bir çocuk için günde 11-14 saat uyku normaldir.).
- ✓ Çocuğunuzun gün içerisindeki rutinlerini ve bu rutinelere harcadığı zamanı belirleyin.
- ✓ Normal süre ile çocuğunuzun harcadığı süreyi karşılaştırın.
- ✓ Her rutin için bir hedef belirleyin (ör. "Çocuğumla 20 dakika oyun oynuyoruz. Başlangıç için 1 saat oyun oynamayı hedefliyoruz.>").
- ✓ Değişimi gözleyin (Aldığınız kararların sonuçlarını değerlendirin.).

Rutin Sırasını Değiştirme

Günlük yaşamın doğal akışı içerisinde her birimiz etkinlikleri kendi özelliklerimize göre belirleriz. Kimimiz işten eve geldikten sonra bir süre dinlenmeyi tercih ederken kimimiz hemen yemek yiyebilir. Bu durum çocuğunuz için de geçerlidir.

Çocuğunuzun günlük rutinde yer alan kimi etkinlikler doğru zamanda gerçekleştirilmiyor olabilir. Örneğin çocuğunuzla oyun oynamak için belirlediğiniz sürede onun karnı aç olabilir ya da çocuğunuz kendisini yorgun hissedebilir. Böyle bir durumda çocuğunuzla nitelikli bir oyun zamanı geçirmeniz mümkün değildir. Bu nedenle günlük rutinlerin sırası önemlidir. Rutinlerin sırasına karar verirken aşağıdaki soruları kendinize sorarak karar alabilirsiniz.

- ✓ Çocuğum bu etkinlik için istekli mi?
- ✓ Çocuğumun bu etkinlik için enerjisi yeterli mi?
- ✓ Bu etkinlik çocuğumun eğitim, uyku gibi zorunlu etkinliklerini nasıl etkiliyor?
- ✓ Evde olduğum zamanlarda çocuğumla nitelikli zaman geçirebiliyor muyum?
- ✓ Çocuğumun rutinleri benim rutinime uygun mu?

Rutinlere Yeni Etkinlikler Ekleme

Günlük rutinler nitelikli ve bir amaca yönelik gerçekleştirildiğinde çocuğunuzun gelişimine önemli katkılar sunmaktadır. Uyku, beslenme, banyo yapma gibi etkinlikler yaşamın doğal akışı içerisinde yer almaktadır. Rutinlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi başlığında paylaşılan süreçte çocuğunuz için öncelikli amaçlara karar verme aşamasını tamamladıysanız onun rutinlerine yeni etkinlikler eklemeniz oldukça kolaydır.

Aşağıdaki tabloda çocuğunuzun yaş grubuna uygun farklı becerilere yönelik etkinlik örnekleri bulunmaktadır (4). Sizler de kendi kültürünüze ve olanaklarınıza göre bu örnekleri çeşitlendirebilirsiniz.

Hedef Becerilere Yönelik Etkinlik Örnekleri Tablosu

Dikkat	Alıcı Dil
✓ Bebeğinizi kucağınıza alın.	✓ Baba çocuğu kucağına alır.
✓ Elinize sesli, dikkat çekici bir oyuncak alın.	✓ Odanın ortasında ayakta durur.
✓ Bebeğinizin görebileceği şekilde hareket ettirin.	✓ Anne, baba ve çocuğunun etrafında dönerek çocuğunun ismini söyler.
✓ Oyunağı birden arkanıza saklayın.	✓ Baba ismi söylenen çocuğunu annesine çevirir.
✓ Bebeğinizi gözlemleyin.	✓ Anne ve baba çocuklarına sarılır, alkışlarlar.
✓ Oyun sonunda bebeğinizi öpün.	✓ Etkinlik gün içinde tekrarlanır.
✓ Etkinliğı gün içinde tekrarlayın.	

El Becerileri
✓ Bebeğinizi sırt üstü yatırın.
✓ Onun kavrayabileceği bir oyuncak elinize alın.
✓ Onun görebileceği uzaklıkta hareket ettirin.
✓ Hareket ettirirken çocuğunuzla konuşun.
✓ Bebeğiniz oyuncakla uzanmaya çalışınca oyuncak ona yaklaştırın.
✓ Bu oyunu başka oyuncaklarla tekrarlayın.

Yeni Alışkanlıklar Kazandırma

Henüz çok küçük olan çocuğunuza nasıl alışkanlıklar kazandırabilirsiniz? Bu aşamada kendi davranışlarınıza odaklanın. Her gün gerçekleşen doğal etkileşim fırsatlarında kendi davranışlarınızı düzenleyin. Aşağıda birkaç örnek paylaşılmıştır:

- ✓ Çocuğunuzu uyuturken ona ninni/şarkı söyleyin.
- ✓ Çocuğunuzun giysilerini değiştirirken kolunu ve ayaklarını yardımla yönlendirin.
- ✓ Çocuğunuzu yıkarken onunla sözel iletişim kurun (ör. "Tertemiz oldun.", "Kolunu kaldır bakalım!" vb.).

Değerli aileler bölümün izleyen satırlarında sizlere gelecekteki gelişim dönemlerinde rutinlerinizi nitelikli hâle getirebileceğiniz uygulamalar paylaşılmıştır.

Serbest Zaman Etkinliklerini Planlama

Serbest zamanların nitelikli geçirilmesi çocuğunuzun psikolojik, fizyolojik ve sosyal gelişimine önemli katkılar sunar. Serbest zaman sıklıkla sanılanın aksine "boş zaman" değildir. Bir iş ya da sorumluluğumuz olmayan, ilgi ve isteklerimize göre şekillendirdiğimiz zamanlardır.

Serbest zaman etkinlikleri bireyin yaşına, özelliklerine, ilgi ve isteklerine göre farklılık gösterebilir. Çocuğunuz için serbest zaman etkinlikleri planlarken önceliğiniz çocuğunuzun ilgileri olmalıdır. Boyama yapmak istemeyen çocuğunuza el kaslarının gelişmesi amacıyla boyama yaptırmanız onun etkinliğe katılım düzeyini olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla hem onun el kaslarını geliştirecek hem de ilgi duyduğu bir etkinliği planlamanız etkinlikten elde ettiğiniz verimi artıracaktır. Serbest zaman etkinliklerini planlarken göz önünde bulundurmanız gereken noktalar aşağıda sıralanmıştır (5).

- ✓ **Çocuğunuzda serbest zaman farkındalığı oluşturun:** Çocuğunuz etkinliğe katılırken bunun rahatlamak için gerçekleştirilen, keyif alması gereken bir etkinlik olduğunun bilincinde olmalıdır. Bunun için;

- o Onun gün içinde kendini rahat hissettiği bir zaman aralığını belirleyin.

- o Ona yaşına uygun şekilde "Şimdi oyun zamanı!", "Serbest zaman vakti geldi!" vb. ifadelerle serbest zaman rutinini hatırlatın.

- o Böylece çocuğunuzun, yaşı arttıkça serbest zaman farkındalığı gelişecektir.

- ✓ **Çocuğunuzun serbest zamana yönelik ilgi ve tutumlarını belirleyin:** Serbest zamanlar gerçekleştirdiğimizde tatmin yaşadığımız etkinliklerden oluşmalıdır. Bu nedenle etkinlikleri belirlerken çocuğunuzun karar vermesi oldukça önemlidir.

- o Serbest zamanında çocuğunuzun farklı etkinlikleri deneyimlemesini sağlayın.
- o Etkinlikler sırasında onu gözleyin ya da etkinlik sonrasında ona " Boya yapmak nasıldı?", "Bu oyuncakla oynamayı sevdi mi?" gibi sorular sorun.
- o Gözlemlerinizi ya da çocuğunuzun yanıtlarına göre sonraki etkinliklere karar verin.
- o Deneyimlediğiniz etkinlik sayısı arttıkça etkinlik seçimindeki sorumluluğu aşamalı olarak çocuğunuza devredin.
- o Belli zaman aralıklarıyla çocuğunuzun yeni etkinliklerle etkileşim kurması onun gelişimi için oldukça önemlidir.

✓ **Serbest zaman etkinlikleri için gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılması:** Kimi durumlarda çocuğunuz ilgi duyduğu serbest zaman etkinliklerini gerçekleştirecek becerilere sahip olmayabilir. Bu durumda ilgili becerilerin belirlenip çocuğunuza kazandırılması gereklidir.

- o Çocuğunuzun ilgi duyduğu etkinliği siz gerçekleştirin.
- o Gerekli becerileri sıralayın.
- o Çocuğunuzun ilgili beceriyi gerçekleştirenken gözleyin.
- o Gerçekleştiremediği basamak/basamakları not edin.
- o Çocuğunuzun sorun yaşadığı basamaklarda ona ipucu sunun ya da varsa öğretmeninizle danışın.

✓ **Etkinlik kaynaklarının kullanılması:** Serbest zaman etkinlikleri belli ortamlarda ya da belli zamanlarda gerçekleştirilebilir. Çocuğunuzun, bu etkinliklere bağımsız olarak katılması için etkinliği gerçekleştirmenin yanında etkinliğe ulaşma, ürün satın alma gibi farklı becerileri de yerine getirmesi gerekebilir.

- o Etkinliğe ulaşmak için gerekli becerileri belirleyin (seyahat becerileri, güvenlik becerileri).
- o Etkinliğe katılmak için gerekli becerileri belirleyin (etkinlik tarihini takip etmek için internet/sosyal medya kullanımı, alışveriş becerileri).
- o Çocuğunuzun gereksinim duyduğu becerilerin öğretimi için öğretmeninizle iş birliği yapın.
- o Çocuğunuzun etkinliklere katılımı için sosyal destek ağlarından yardım talep edin (akran desteği, gölge öğretmen desteği).

Etkinlik Çizelgeleri Kullanma

Çocuğunuz kimi becerileri yerine getirmek için ipuçlarına gereksinim duyabilir. Örneğin yüzünü yıkama becerisine sahipken sabah kalktığında yüzünü yıkamayı unutabilir. Benzer şekilde montunu giymek için gerekli becerilere sahip olmasına rağmen, dışarı çıkarken montunu giymek için kendisine hatırlatılmasına gereksinim duyabilir. Etkinlik çizelgeleri, yukarıda sıralanan durumlar gibi ipucu bağımlılığı kaynaklı durumlarda oldukça etkili bir yöntemdir (6). Etkinlik çizelgeleri;

- ✓ Kitap şeklinde tasarlanabilir.
- ✓ Fotoğraflardan ya da sözcüklerden oluşabilir.
- ✓ Gün içinde gerçekleştirilen farklı rutinlere yönelik olabileceği gibi bütün bir güne yönelik de hazırlanabilir.

Etkinlik çizelgeleri yoluyla çocuğunuz ipucuna gereksinim duymadan günlük rutinlerini takip edebilir, farklı rutinler arasında tercih yapabilir, konuşamamasına rağmen kendisini ifade edebilir. Sürecin başında çocuğunuza etkinlik çizelgelerini kullanmayı öğretmeniz gerekmektedir. Çocuğunuz etkinlik çizelgesini almayı ve takip etmeyi öğrendikten sonra çizelgeyi farklı rutinlere yönelik uyarlayabilirsiniz. Etkinlik çizelgelerinin hazırlanması ve kullanımı için özel eğitim öğretmeninden destek alabilirsiniz. Aşağıda etkinlik çizelgesi kullanma öğretimi açıklanmıştır:

- ✓ Çocuğunuzun sevdiği oyuncakların fotoğrafını çekin.
- ✓ Fotoğrafları çıktı alın ve farklı dosya poşetlerine koyun (Boş bir defterin yapraklarına da yapıştırabilirsiniz).
- ✓ Dosyayı çocuğunuzun oyuncak kutusunun üzerine koyun.
- ✓ Oyun zamanında önce dosyayı alın ve çocuğunuza "Hangi oyunu oynamak istersin? Bunu mu yoksa bunu mu?" şeklinde ifadede bulunurken dosyanın yapraklarını çevirin.
- ✓ Çocuğunuzun gösterdiği oyuncağı kutudan alın ve onunla oynamasına izin verin.
- ✓ Çocuğunuz dosyayı tek başına kullanana dek ona rehberlik edin.

Çocuğunuz etkinlik çizelgesinin tek başına kullanmaya başladıktan sonra diğer serbest zaman etkinlikleri için de çizelgeler hazırlayın. Çocuğunuz çizelge kullanımında yetkinleştikçe gün içi rutinleri konu alan farklı çizelgeler hazırlayabilirsiniz. Çizelgeler tek bir rutin için ha-

zırlanabileceği gibi (ör. okula hazırlık), bütün bir gün için de hazırlanabilir. Bunun için örnek uygulama aşağıda sıralanmıştır:

- ✓ Çocuğunuzun hatırlatmaya gereksinim duyduğu rutinleri belirleyin.
- ✓ Bu rutinler için çizelge hazırlayın (Ör. sabah rutini için çocuğunuzun kalktıktan sonra gerçekleştirmesini istediğiniz davranışların ayrı ayrı resmini çekip farklı dosyalara poşetleyin ya da defter yapraklarına yapıştırın.).
- ✓ Çocuğunuza çizelgeyi kullanmasını hatırlatın.
- ✓ Çizelgeyi kullanan çocuğunuzu ödüllendirin.

Günlük Yaşam İçerisinde Doğal Etkinlikleri Düzenleme

Günlük yaşamın doğal akışı içerisinde birçok etkinlik gerçekleştirilir. Sabah kalkıp yüzümüzü yıkar, kahvaltımızı yaparız. Giyinip işe, okula gideriz. Akşam eve geldiğimizde elimizi yıkar, yemek yer, dinlenir ve yatarız. Yaşamın doğal akışı içerisindeki bu rutinlerin her biri çocuğunuz için öğretim fırsatı hâline getirilebilir. Böylece günlük rutinlerin niteliğini artırarak çocuğunuzun gelişimine katkı sağlayabilirsiniz. Bunun için yapılması gerekenler izleyen şekilde sıralanmıştır:

- ✓ Gereksinim duyulan gelişim alanını/becerileri belirleyin.
- ✓ Becerinin sergilendiği rutine karar verin.
- ✓ Rutinde düzenleme yapın.
- ✓ Sürekli tekrar edin.

Doğal öğretim stratejileri olarak isimlendirilen bu düzenlemeler aşağıda başlıklar hâlinde sıralanmıştır (2, 7, 8). Her bir düzenleme için evinizde ya da toplumsal ortamlarda hâlihazırda gerçekleşen etkinlikleri, rutinleri kullanabilirsiniz.

! DİKKAT

Aşağıda yer alan düzenlemeler rutinelere yeni şeyler ekleme ya da çocuğunuzun sevdiği nesnelerin bir süre ulaşılmasını gerektirmektedir. Bir süreliğine çocuğunuz ağlayabilir, öfke nöbeti geçirebilir. Bu nedenle ilk uygulamalarda çocuğunuza ipucu vermekten çekinmeyin.

Unutmuş Gibi Yapma

Çocuğunuzun hemen her gün katıldığı, tanıdığı bir rutini oluşturan materyallerden birini ya da rutininin bir bölümünü eksik bırakarak duruma tepki vermesini bekleyebilirsiniz. Aşağıda ilgili örnekler sıralanmıştır:

- ✓ Yemek sırasında çocuğunuzun önüne çorba koyun ancak kaşık vermeyin.
- ✓ “Haydi resim çizelim!” diyerek masaya oturun. Kâğıt verin ancak kalemi eksik bırakın.
- ✓ Önüne bardak koyun ancak bardağa su koymayın.
- ✓ Dışarı çıkmak için hazırlanın. Ancak ayakkabılarını giydirmeyin.
- ✓ Çocuğunuz eksiklikleri fark ederse onu abartılı şekilde (“Harikasın!” gibi) ödüllendirin. Fark etmezse siz “Ayakkabılarımızı giymeyi unuttuk!” diyerek eksikliği hatırlatın ve ertesi gün tekrar deneyin.

Duruma/Ortama Yenilik Katma

Çocuğunuz için rutin hâline gelen, her gün tekrarlanan oyun, etkinlik ya da durumlara tanıdık olmayan öğeler ekleyin. Bu yeni öğelerin çocuğunuzun ilgisini çekecek nitelikte olmasına özen gösterin. Aşağıda ilgili örnekler sıralanmıştır:

- ✓ Çocuğunuzun en sevdiği şarkıyla ilgili bir oyuncacı ona gösterin. Oyuncacı incelemesini, istemesini sağlayın.
- ✓ Her gün kullandığı suluğunu dışında çizgi film karakteri olanla değiştirin. Karakter üzerine konuşun.

Ulaşılabilir Hâle Getirme

Çocuğunuzun bildiği, kullandığı ve ilgi duyduğu nesnelere kullanım zamanlarında onun görebileceği ancak ulaşamayacağı yerlere koyun. Bu sırada mutlaka çocuğunuzun yanında bulunun. Eksikliğini fark ettiği nesneyi istemesini sağlayın. İsterse ödüllendirin, istemezse model olun. Aşağıdaki örneği inceleyebilirsiniz.

- ✓ Oyun zamanında en sevdiği oyuncacı ulaşamayacağı bir yere koyun.
- ✓ Yerde oturan çocuğunuza “arabamız nerede?” diye sorun ve arabanın bulunduğu yere bakın.
- ✓ Çocuğunuz oyuncacı görüp eliyle gösterirse “Arabayı vereyim mi?” deyin.

✓ “Ver!” derse arabayı ona verin ve sözel olarak ödüllendirin. Sözel iletişim kuramıyorsa eliyle “ver” işareti yapması da yeterlidir. Ancak oyuncacı verirken “ver” kelimesini tekrarlayın.

Beklentilerde Değişiklik Yaratma

Çocuğunuzun tanıdığı bir etkinlik ya da duruma, alakalı olmayan ya da yadırganacak durumlar ekleyerek onu iletişim kurmaya teşvik edebilirsiniz. Örneğin yemek saatinde masaya tabak yerine kitap koyabilir ve çocuğunuzun tepkisini takip edebilirsiniz.

Parça Parça Verme

Kimi görevlerin ya da oyunların gerçekleştirilmesi için farklı parçalar gerekebilir. Çocuğunuzun gerçekleştirmeyi bildiği bu gibi etkinliklerde gerekli parçaları eksik bırakarak onun bu parçaları talep etmesini sağlayabilirsiniz. Örnek bir etkinlik aşağıda paylaşılmıştır:

- ✓ Bloklardan kule yapma etkinliğinde çocuğunuzla karşılıklı oturun.
- ✓ Çocuğunuzun önüne iki tane blok koyun ve birleştirmesini bekleyin.
- ✓ Yeni parçayı o istemeden vermeyin.
- ✓ Çocuğunuz parçayı istemezse, parçayı ona gösterip “İster misin?”, “Vereyim mi?” şeklinde onu teşvik edin.

Zor Görevler Oluşturup Yardım İsteme İçin Fırsat Oluşturma

Bu düzenleme için çocuğunuzun sevdiği ve ilgi duyduğu şeyleri zor görevlerle eşleştirin. Sevdiği nesne ya da etkinliğe ulaşması için yardım talep etmesini bekleyin. Aşağıda ilgili örnekler sıralanmıştır:

- ✓ Sandalyede oturamayan çocuğunuzun sevdiği oyuncacı masanın üzerine koyun.
- ✓ Oyuncak kutusunu ipe bağlayın ve açamayacağı şekilde düğümleyin.
- ✓ Sevdiği çikolata ya da içeceği ambalajını açmadan verin ve yardım istemesini bekleyin.

Erteleme ya da Kesintiye Uğratma

Çocuğunuzun sevdiği bir etkinliği aniden sonlandırın. Şaşırın çocuğunuzun etkinliğin devamı için talepte bulunmasını bekleyin. Aşağıda çeşitli örnekler sıralanmıştır:

- ✓ Çizgi film izleyen çocuğunuzun televizyonunu kapatın.

- ✓ Çocuğunuz sevdiği bir müziği dinlerken ilgili ekipmanı kapatın ya da sesi duyulamayacak düzeyde kısın.
- ✓ Oyuncağıyla oynayan çocuğunuzdan kısa süreliğine oyuncayı alın.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde sizlere günlük rutinlerinizi düzenleme yoluyla çocuğunuzun gelişimini desteklemeye yönelik bilgiler paylaşılmıştır.

Rutinler yaşamın doğal akışı içerisinde tekrarlayan şekilde gerçekleştirdiğimiz etkinliklerdir. Günlük yaşam içerisinde rutinlerin nasıl şekillendirildiği çocuğunuzun gelişimini yakından ilgilendirmektedir.

- ✓ Çocuğunuzun gelişimini desteklemek amacıyla gerçekleştirebileceğiniz ilk uygulama rutinlerinizi belirlemek ve değerlendirmektir. Bu kapsamda yapılması gerekenler aşağıda belirtilmiştir:
- ✓ Gün içinde ya da bir hafta içerisinde gerçekleştirdiğiniz etkinlikleri not edin.
- ✓ Çocuğunuzla etkileşim kuran diğer paydaşlarla görüşün.
- ✓ Çocuğunuz için amaçlar belirleyin.
- ✓ Rutinler için karar alın.
- ✓ Değerlendirme sonrasında rutinlerinizi nitelikli hâle getirmek için aşağıda sıralanan uygulamaları gerçekleştirebilirsiniz:
  - o Rutin süresini değiştirme
  - o Rutin sırasını değiştirme
  - o Rutinlere yeni etkinlikler ekleme
  - o Serbest zaman etkinlikleri planlama
  - o Etkinlik çizelgeleri kullanma
  - o Günlük yaşam içerisinde doğal etkinlikleri düzenleme

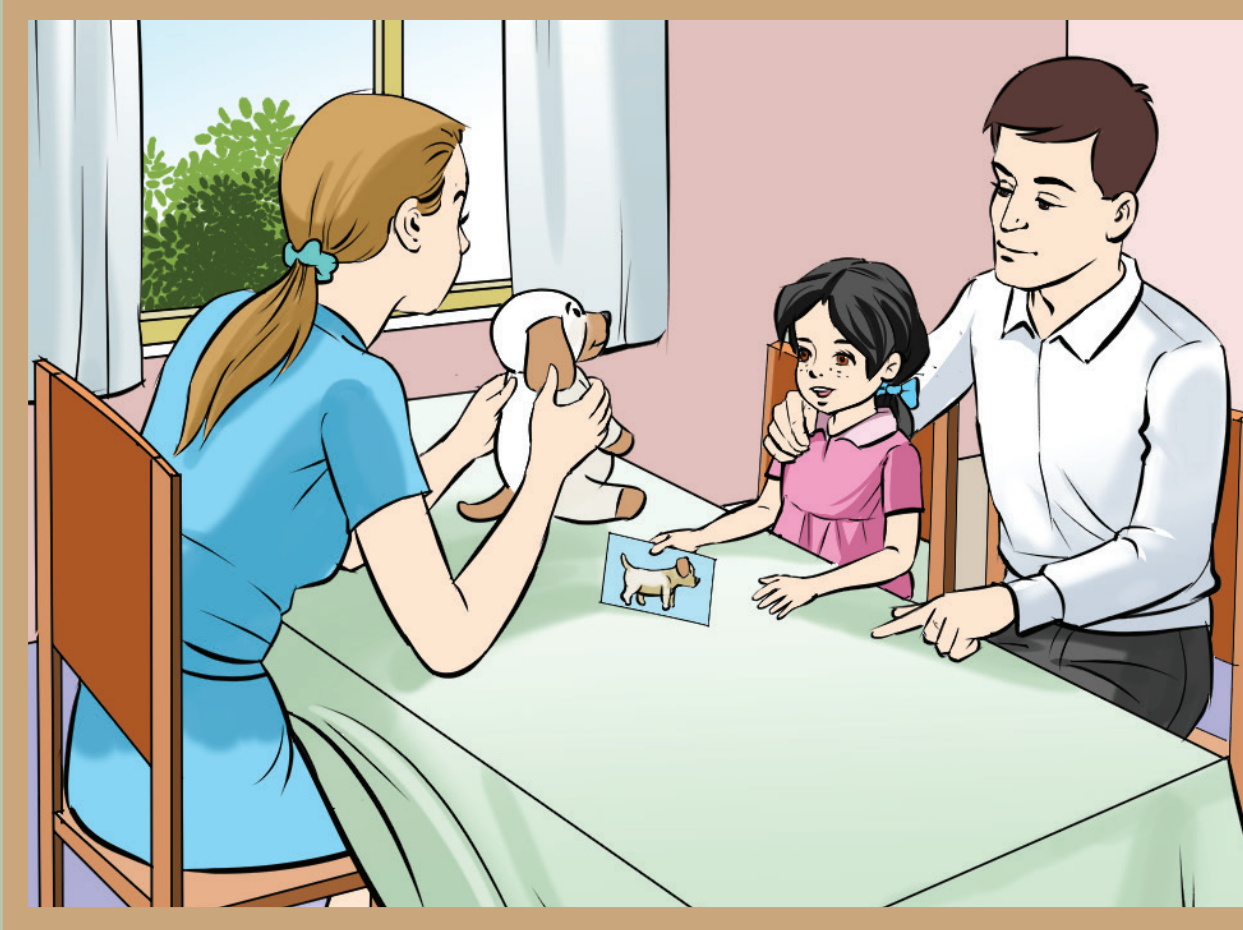
Yararlanılan Kaynaklar

1. McWilliam, R. A. (2010). *Routines-Based Early Intervention: Supporting Young Children And Their Families*. London: Paul H. Brookes Publishing CO.
2. Pretti-Frontczak, K., ve Bricker, D. (2004). *An Activity-Based Approach to Early Intervention*. London: Paul Brooks Pub.
3. McWilliam, R. A., ve Casey, A. M. (2008). *Engagement of Every Child in the Preschool Classroom*. London: Paul Brooks Pub.
4. Aksoy, A. B., ve Çiftçi, H. D. (2008). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişimi Destekleyen Oyunlar*. Ankara: Pegem Akademi.
5. Artar, T. M., ve Ergenekon, Y. (2020). Gelişimsel Yetersizliği Olan Yetişkinler İçin İhmal Edilen Bir Zaman Dilimi: Serbest zaman. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(1), 171-192. doi:10.21565/ozelegitimdergisi.559802
6. Birkan, B. (2013). Etkinlik Çizelgeleri: Otizmlili Çocuklara Bağımsızlık, Sosyal Etkileşim Ve Seçim Yapmayı Kazandırma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 14(01), 61-76.
7. Aldemir Fırat, Ö., ve Ergenekon, Y. (2018). Uygulamacılar İçin Özel Eğitimde Farklı Bir Bakış Açısı: Gömülü Öğretim. *Özel Eğitim Dergisi*, 19(2), 379-401.
8. Özen, A., ve Ergenekon, Y. (2011). Özel Eğitimde Etkinlik Temelli Öğretim Uygulamaları [Activity-Based Intervention Practices In Special Education]. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(1), 351-362.

BÖLÜM 4

Dr. Öğretim Üyesi Esin PEKTAŞ KARABEKİR

İLETİŞİM
BECERİLERİNİN
DESTEKLENMESİ

Genel Amaç

0-3 yaş arasındaki otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocuğunuzun iletişim becerilerini edinimini ve bu becerilerin gelişimini destekleyebilmek amacıyla hazırlanmıştır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- “İletişim” kavramını ve iletişim biçimlerini tanımlar.
- İletişim becerilerinin neler olduğunu söyler.
- OSB olan çocuklarda sık rastlanan dil ve iletişim özelliklerinin neler olduğunu söyler.
- Sözel iletişim becerilerini desteklemeye yönelik uygulamalara ilişkin bilgi ve becerileri edinir.
- Sözel olmayan iletişim becerilerini desteklemeye yönelik uygulamalara ilişkin bilgi ve becerileri edinir.
- İletişim becerilerinin desteklenmesinde çevrenin ve ailenin rolünü açıklar.
- İletişim becerilerinin desteklenmesinde dikkat edilecek noktaları söyler.
- Çocuğuyla iletişim kurarken kullanabileceği basit iletişim stratejilerini açıklar.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğun iletişim becerileri içerisinde yapabildiği ve yapamadığı becerileri değerlendirme çizelgesi üzerinde işaretler.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için koşulları (ortam düzenlemesi, araç gereç uyarlaması, zamanı, süreyi) düzenler.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken sözel iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken sözel olmayan iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.

İçerik

1. İletişim
2. İletişim Biçimleri
3. İletişim Becerileri

4. OSB Olan Çocuklarda Sık Rastlanan Dil ve İletişim Özellikleri
5. İletişim Becerilerini Desteklemeye Yönelik Uygulamalar
6. Sözel İletişim Becerilerini Desteklemeye Yönelik Uygulamalar
7. Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemleri (ADI)
8. İletişim Becerilerinin Desteklenmesinde Çevrenin ve Ailenin Rolü
9. İletişim Becerilerinin Desteklenmesinde Dikkat Edilecek Noktalar
10. 0-3 Yaş Arasındaki Çocukların İletişim Becerilerinin Desteklenmesi
11. Neler Öğrendik?
12. Yararlanılan Kaynaklar

Açıklamalar

Bu bölüm, 0-3 yaş arasındaki otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocuğunuzun farklı ortamlarda sergilenen iletişim becerilerini desteklemeniz için sizlere yönelik hazırlanan temel düzeyde bilgilerden ve etkinlik örneklerinden oluşmaktadır.

Bu bölümde 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunuza sözel iletişim becerilerinden alıcı dil ve ifade edici dil becerilerini, sözel olmayan iletişim becerileri içerisinde alternatif ve destekleyici iletişim sistemlerini nasıl kazandırabileceğinize yönelik etkinlik örneklerine yer verilmiştir. Bu bölümü tamamladığınızda OSB olan çocuğunuzun farklı ortamlarda gereksinim duyduğu iletişim becerilerini nasıl destekleyebileceğinize ilişkin ihtiyacınız olan bilgi ve becerileri edinmiş olacaksınız.

Giriş

ÖRNEK OLAY

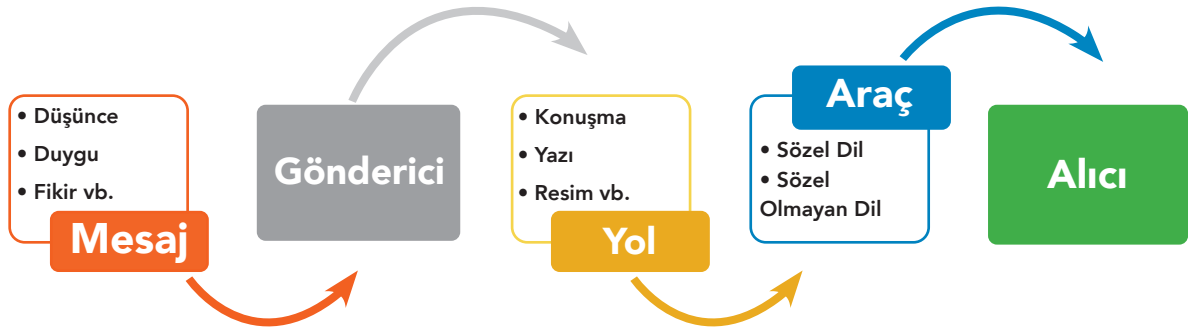
Selin 3 yaşında OSB tanısı olan oldukça enerjik bir kız çocuğudur. Selin sorulduğunda on kelimeyi yaklaşık (ör. "araba" için "aaba" demesi) olarak söyleyebilmektedir. İsteklerini işaret ederek ya da yetişkinin elinden tutup yönlendirerek ifade etmektedir. Selin isteklerini ifade edemediği zamanlarda sinirlenmekte ve problem davranış sergilemektedir. Annesi Hilal Hanım Selin'in bu davranışlarını kontrol etmekte zorluk çekmektedir. Bu nedenle annesi Hilal Hanım Selin'e temel iletişim becerilerinden biri olan isteklerini talep etme becerisini öğretmeye karar vermiştir.

İletişim

İletişim aşağıdaki görselde yer verildiği gibi iletilmek istenen bir mesaj (ör. düşünce, duygu, fikir, bilgi, deneyim, gereksinim vb.) bu mesajı iletecek bir gönderici, mesajın gönderileceği bir yol (ör. konuşma, yazı, resim vb.), bu yolda mesajı götürecektir bir araç (ör. sözel olan veya sözel olmayan dil) ve gönderilen mesajı alacak bir alıcı gerektiren bir süreçtir (1, 2).

Bireyler etkileşim hâlinde oldukları kişilerle bilgilerini, duygularını ve düşüncelerini paylaşarak isteklerini ve taleplerini ifade etmek ve karşı taraftan gelen istek ve taleplere cevap vermek amacıyla iletişim kurarlar. Dolayısıyla...

“İletişim”in mutlaka bir amacı vardır.

Görsel Betimleme: İletişim Süreci öğelerinin yazılı olduğu (mesaj, gönderici, yol, araç, alıcı) 5 kutucuktan oluşan şema. Kutucuklar arasında öğelerin birbiri ile bağlantısını gösteren ok işaretlerine yer verilmiş.

Mesaj başlığı altında; düşünce, duygu, fikir vb.

Yol başlığı altında; konuşma, yazı, resim vb.

Araç başlığı altında ise; sözel dil, sözel olmayan dil, yazmakta.

Örneğin “Anne, elma istiyorum.” ifadesiyle çocuğun annesinden elma isterken gerçekleştirdiği iletişim süreci aşağıda belirtilmiştir:

Mesaj: İstek → **Gönderici:** Çocuk → **Yol:** Konuşma
Araç: Sözel dil → **Alıcı:** Anne

İletişim Biçimleri

Birey tarafından iletişim kurmak amacıyla sergilenen davranışa iletişim biçimi denir. İletişim biçimleri “sözel iletişim” ve “sözel olmayan iletişim” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (3, 4). İletişim biçimlerinin sınıflandırılmasına ilişkin bilgiye aşağıdaki görselde yer verilmiştir.

Üsttekinde başlangıç kısmında Sözel İletişim Becerileri, devamında ise; Seslerle ve hecelerle iletişim kurma, Tek kelimelik sözcüklerle iletişim kurma, En az iki veya daha fazla kelimedenden oluşan cümleleri kullanarak iletişim kurma yazmakta.

Alttakinde ise başlangıç kısmında Sözel Olmayan İletişim Becerileri, devamında ise Konuşma üreten teknolojik araçlar kullanarak iletişim kurma, Üzerinde yazı, resim ve sembol olan resimli kartları kullanarak iletişim kurma, Jest ve mimik kullanarak iletişim kurma yazmakta.

İletişim Becerileri

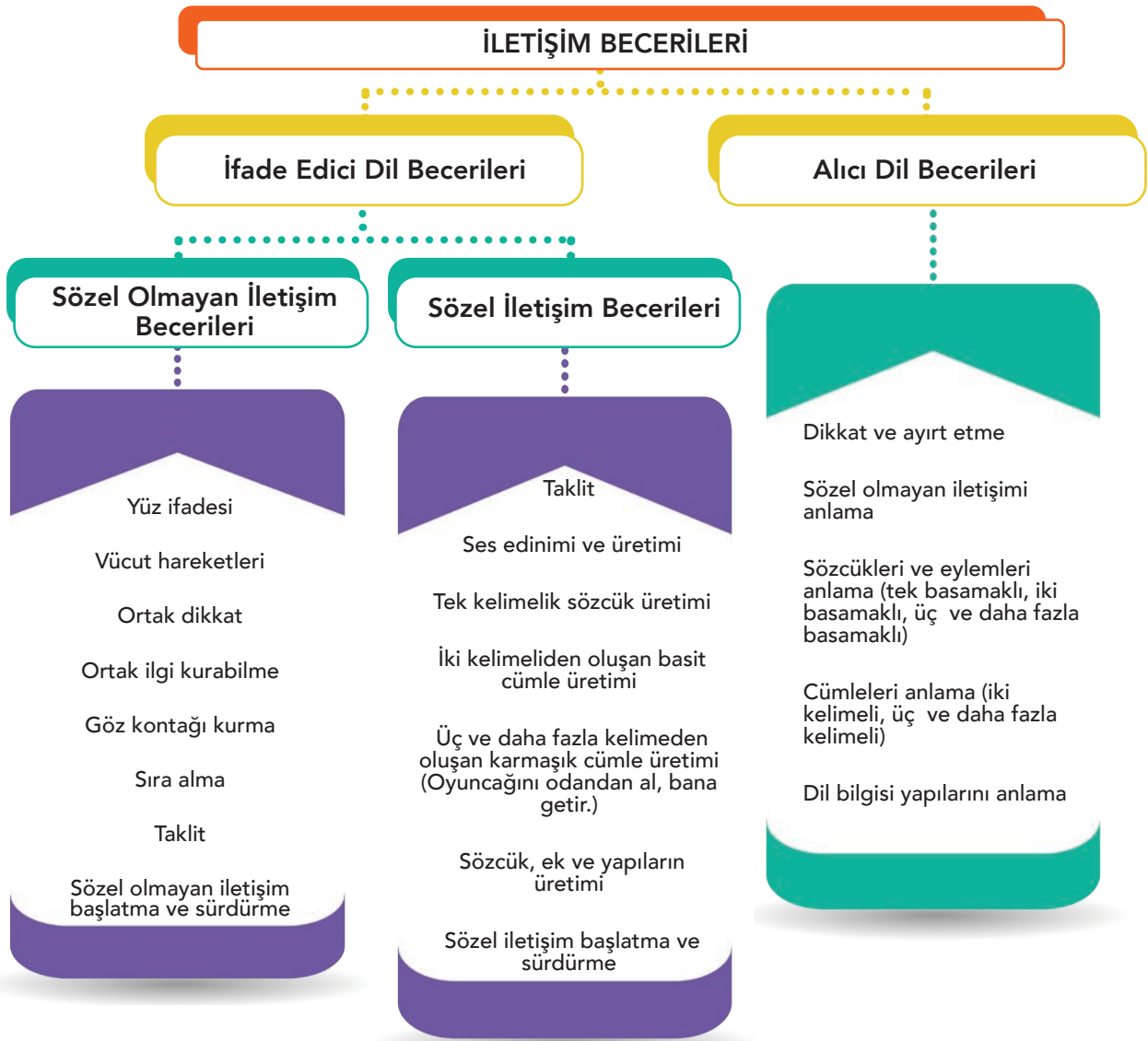
İletişim, dil ve konuşmayı da içine alan bir süreçtir. Dolayısıyla iletişim, (a) alıcı dil becerileri ve (b) ifade edici dil becerilerinden oluşmaktadır (1, 2). Şekil 4.3'te alıcı dil ve ifade edici dil becerilerine yer verilmiştir.

(a) Alıcı dil becerileri; söylenenlerin algılanması ve anlaşılması ile ilgilidir. Bu beceriler, dikkat ve ayırt etme, sözel olmayan iletişimi anlama, sözcükleri ve eylemleri anlama (tek basamaklı, iki basamaklı, üç ve daha fazla basamaklı), cümleleri anlama (iki kelimeli, üç ve daha fazla kelimeli) ve dil bilgisi yapılarını anlamadır (1).

(b) İfade edici dil becerileri; zihinsel kavramın ses ya da işaretler aracılığıyla ifadesidir. İfade edici dil becerileri sözel ve sözel olmayan iletişim becerileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Sözel iletişim becerileri taklit, ses edinimi ve üretimi, tek kelimelik sözcük üretimi, iki kelime-den oluşan basit cümle üretimi, üç ve daha fazla kelimedenden oluşan karmaşık cümle üretimi, dil bilgisel sözcük, ek ve yapıların üretimi, sözel iletişim başlatma ve sürdürmedir (1). Sözel olmayan iletişim becerileri ise jest, yüz ifadesi, vücut hareketleri, ortak dikkat (iki ya da daha fazla bireyin aynı dışsal uyarana üzerine aynı anda odaklanması), ortak ilgi kurabilme (bir kişinin başka bir kişiyle belirli bir nesneye veya olaya yönelik dikkatini paylaşması), göz kontağı kurma, sıra alma, taklit, sözel olmayan iletişim başlatma ve sürdürmedir.

İletişim Biçimlerinin Sınıflandırılması

OSB Olan Çocuklarda Sık Rastlanan Dil ve İletişim Özellikleri

OSB'nin temel tanı kriterleri içerisinde dil ve iletişim becerilerindeki yetersizliklerin olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, dil ve iletişim becerilerindeki yetersizlik OSB olan çocukların tanı almalarında belirleyici özelliklere sahiptir.

ÖNEMLİ

OSB olan çocuklar etraflarındaki kişiler ile iletişim kurabilmek için gerekli olan iletişimi başlatma ve başlatılan iletişimi sürdürme becerilerinde önemli derecede sınırlılıklar yaşamaktadırlar. Yaşadıkları bu sınırlılıklar nedeniyle de OSB olan çocukların genellikle diğer insanlarla iletişim kuramadıkları ve iletişim kuramamanın sonucu olarak da bazı zorluklarla karşı karşıya kaldıkları düşünülmektedir (4, 5, 6).

Otizm spektrum bozukluğunun erken belirtilerine bakıldığında, bu belirtilerin büyük bir kısmının iletişim becerisiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Buradan yola çıkılarak OSB olan çocuklarda sık rastlanılan dil ve iletişim özellikleri şunlardır:

- a. Dil ve İletişim Becerilerinde Durağanlık ve Gerileme: OSB olan çocukların tanıyla ilişkili dil ve iletişim becerilerinde zaman zaman durağanlık yani var olan performans düzeyinde kalma ve ilerlememe durumuyla zaman zaman da gerileme yani var olan performans düzeyinden daha geriye gitme durumlarıyla karşılaşmaktadır (5, 6).

Örneğin durağanlık durumunda çocuğunuzun dört yaşına gelmiş olmasına rağmen hâlen sınırlı düzeyde tek kelimelik sözcük çıktıklarına sahip olabilir. Gerileme durumunda ise çocuğunuz tek kelimelik sözcük çıktıklarına sahip olmasına rağmen bu sözcük sayıları giderek azalabilir ya da tek kelimeyle hiçbir sözcük çıktısı olamayabilir.

- b. Ekolali: Çocuğun başka bir kaynaktan duyduğu sesi, sözcükleri veya cümleleri anlık (hemen arkasından) ya da bir süre sonra olarak tekrar etmesine ekolali denir. OSB olan çocuklar sıklıkla anlık (hemen arkasından) veya gecikmeli (bir süre sonra) ekolali davranışı sergileyebilirler (5, 6).

Örneğin çocuğunuza "Senin adın ne?" diye sorduğunuzda size yanıt olarak "Senin adın ne?" diyorsa bu duruma anlık ekolali diyebiliriz. Aynı zamanda çocuğunuz daha önce duyduğu bir cümleyi farklı durumlarda da tekrar ediyorsa bu duruma gecikmeli ekolali diyebiliriz.

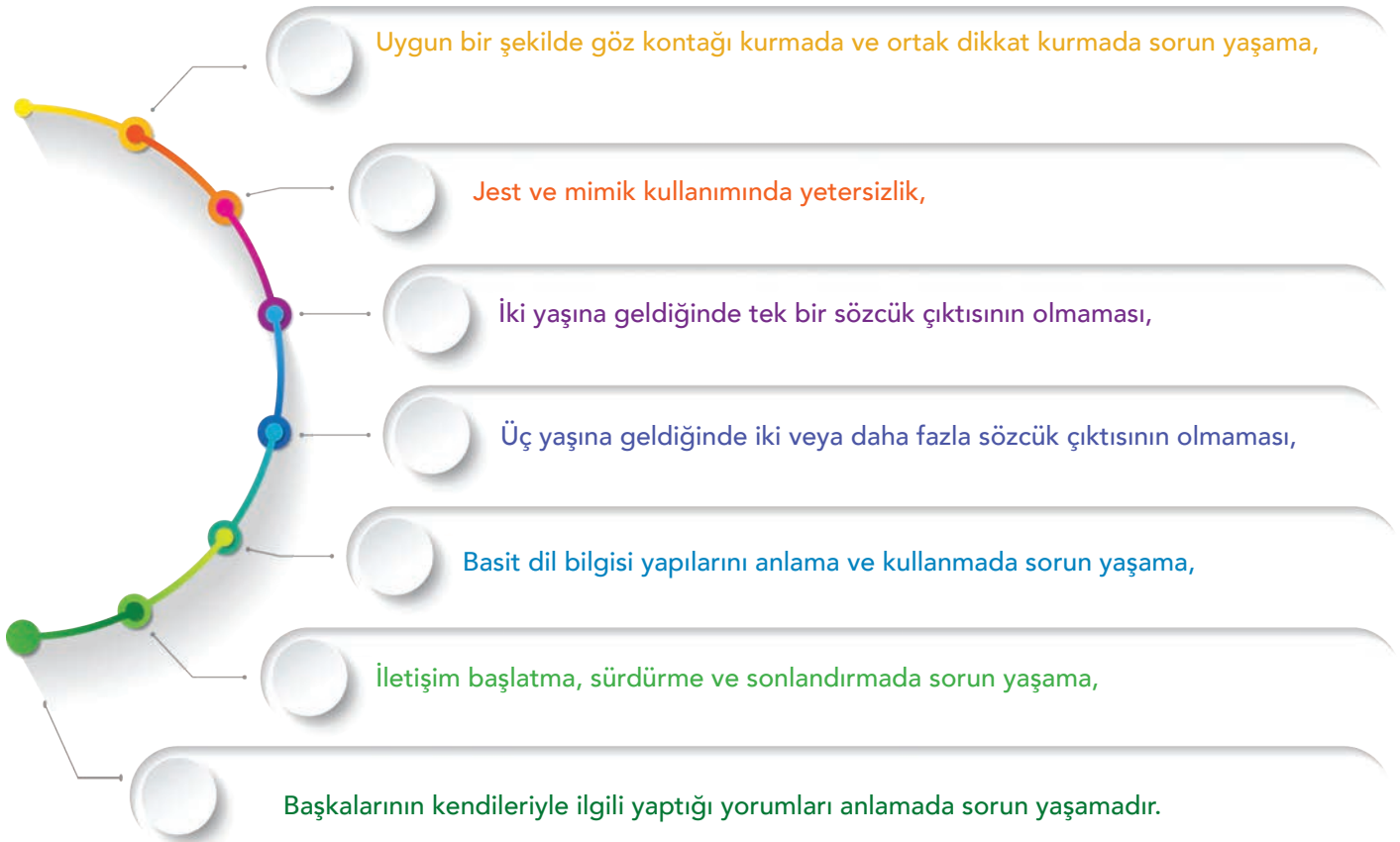
- c. Zamir Kullanımı: OSB olan çocuklar zamirleri (ör. ben, sen, o, biz, siz onlar vb.) kullanmakta zorluk yaşayabilirler. Bu çocuklar zamirleri ya hatalı kullanmakta ya da hiç kullanmamaktadırlar (5, 6).

Örneğin çocuğunuza ait olan bir nesneyi göstererek “Bu kimin?” diye sorduğunuzda size yanıt olarak “Ali’nin” diyerek cevap verebilir.

d. **Dilin İletişim Amaçlı Kullanımı:** OSB olan çocuklar dili iletişim amaçlı kullanmada zorluk yaşayabilirler. Bu çocuklar içerisinde bazı OSB olan çocuklar konuşabilirken bazıları konuşamayabilir veya konuşmayı hiç tercih etmeyebilirler. Konuşan çocuklar ise ya ilgisi olan belirli konularda konuşmayı tercih edebilir ya da yaşlarına göre daha geç konuşabilirler. Bu çocuklarda konuşmanın resmi ve didaktik olduğu görülmüştür. (5, 6).

Yukarıda verilen özelliklerin yanı sıra OSB olan çocuklarda görülen dil ve iletişim becerilerindeki özellikler arasında aşağıda verilen özellikler yer almaktadır.

OSB Olan Çocuklarda Görülen Dil ve İletişim Becerilerindeki Özellikler

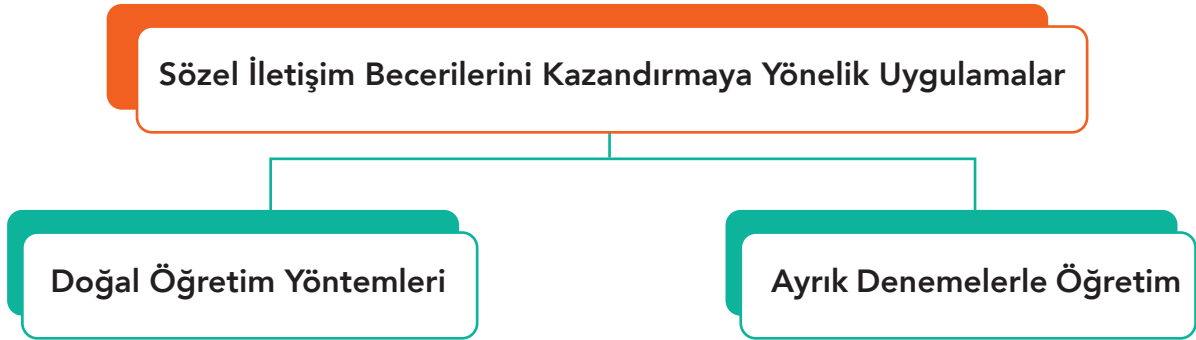
ÖNEMLİ

Konuşan OSB olan çocuklarda dil ve iletişim becerilerinde birtakım yetersizliklerin yaşandığı görülmeye rağmen bazı OSB olan çocuklarda konuşma hiç gelişmeyebilir ya da çocuk konuşmayı hiç tercih etmeyebilir.

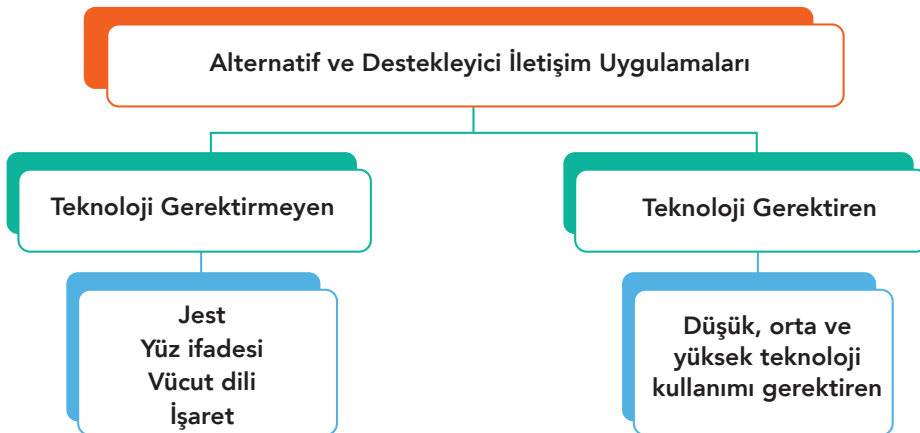
İletişim Becerilerini Kazandırmaya Yönelik Uygulamalar

İletişim becerilerini kazandırmaya yönelik uygulamalar konuşan, konuşmaya yeni başlayan ya da henüz konuşamayan OSB olan çocuklara göre farklılık göstermektedir.

Konuşan ya da konuşmaya yeni başlayan OSB olan çocuklar için sözel iletişim becerilerini kazandırmaya yönelik uygulamalardan doğal öğretim yöntemleri ve ayırık denemelerle öğretim uygulamaları tercih edilebilir (4, 6). Sözel iletişim becerilerini kazandırmaya yönelik uygulamaların neler olduğu aşağıda gösterilmektedir.

Henüz konuşamayan OSB olan çocuklar için ise alternatif ve destekleyici iletişim uygulamaları tercih edilebilir (7, 8, 9). Alternatif destekleyici iletişim uygulamalarının neler olduğu aşağıda gösterilmektedir.

Fırsat Öğretimi

Fırsat öğretimi, iletişim becerilerinin geliştirilmesi amacıyla kullanılan doğal öğretim yöntemlerinden biridir. Konuşan ya da konuşmaya yeni başlayan OSB olan çocuklar için sözel iletişim becerilerini kazandırmaya yönelik fırsat öğretimi uygulamaları çocuğun içinde bulunduğu çevre içerisindeki fırsatlardan yararlanılarak gerçekleştirilmektedir (6, 10, 11, 12). Fırsat öğretimi uygulamasının nasıl uygulanacağını öğrenmek için aşağıdaki basamakları izleyiniz.

- 1. Araç gereçleri belirleme:** Çocuğunuz için belirlediğiniz iletişim becerisinin öğretimi sürecinde kullanılacak araç gereçler belirlenmelidir. Bunlar çocuğunuzun en fazla tercih ettiği ve ulaşmak isteyeceği nesne veya etkinlikler olabilir.

Örneğin çocuğunuza öğretmek için belirlediğiniz iletişim becerisi "aç" sözcüğü olarak kabul edelim. Bunu söylemesi için çocuğunuzun en fazla tercih ettiği nesnelere, kapalı kavanozların veya kutuların içerisine konularak etkinlik gerçekleştirilebilir.

- 2. Çevre düzenlemesi yapma:** Çocuğun içinde bulunduğu çevre çocuğun iletişim girişiminde bulunmasına zemin hazırlayacak bir şekilde düzenlenmelidir. Bunun için de aşağıda belirtilen düzenlemeler yapılabilir:

- ✓ Çocuğunuzun en fazla tercih ettiği oyuncaklar veya nesnelere çocuğunuzun görebileceği ama ulaşamayacağı bir yere konabilir.
- ✓ Çocuğunuzun bir zorlukla karşılaşarak, bu zorluğun üstesinden gelmek için girişimde bulunacağı bir çevre düzenlemesi yapılabilir.
- ✓ Çocuğunuzun etkinliği tamamlayabilmesi için herhangi bir araç gereç ortamdan çıkarılabilir.
- ✓ Çocuğunuzun ilgisini çekebilecek şaşırtıcı durumlar yaratılabilir.

! DİKKAT

Çevresel düzenleme çocuğun tercih ettiği nesne ve etkinliklere yönelik olarak her çocuk için farklılaşabilir.

- 3. Çocuğu gözleme ve cesaretlendirme:** Çocuğun ortamda bulunan tercih ettiği nesnelere ilişkin iletişim girişimleri gözlenir ve çocuğun iletişim becerisini sergilemesi için çocuk cesaretlendirilir.

Örneğin çocuğun iletişim becerisini sergilemesi için beklentinin olduğunu gösteren bir yüz ifadesiyle çocuğa bakılabilir.

- 4. Çocuğun iletişim girişimini kabul etme ve daha üst düzeyde bir iletişim becerisi bekleme:** Çocuğun iletişimsel davranışları, çocuğun istediği yerine getirilerek pekiştirilir. Başlangıçta uygun iletişimsel davranışlardaki küçük adımlar kabul edilirken giderek çocuktan daha gelişmiş iletişimsel davranışlar beklenir.

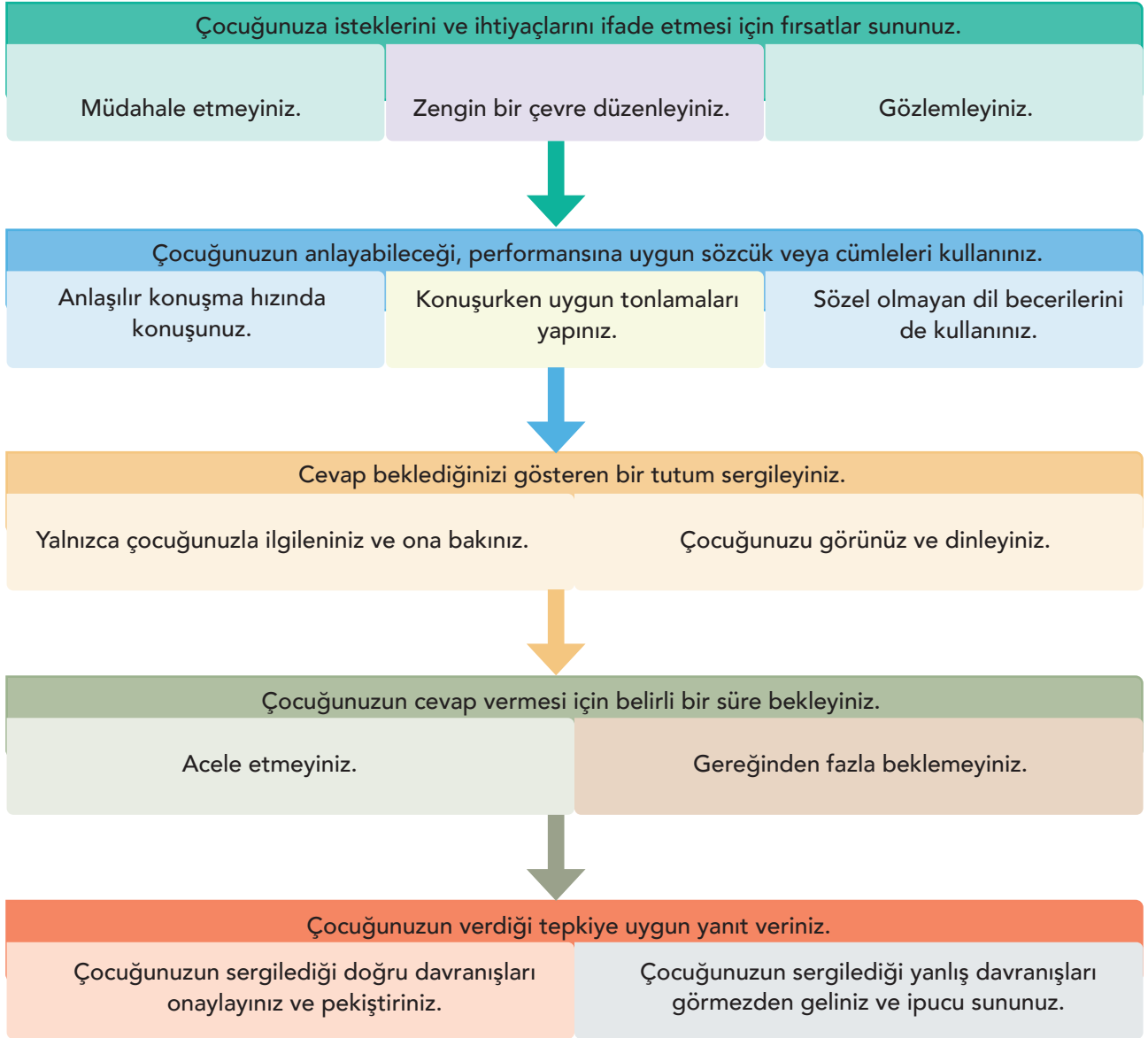
Örneğin çocuktan beklediğiniz iletişim becerisini “aç” demesi olarak kabul edelim. Öncele ri çocuk “a” sesini çıkardığında kutunun kapağını açıp içindeki oyuncaya ulaşması sağlanabilirken süreç içerisinde “aç” dediğinde oyuncaya ulaşması sağlanabilir.

- 5. Çocuğun iletişim becerisini sergilemesi için bekleme:** Çocuğun iletişim becerisini sergilemesi için birkaç saniye beklenir.

- 6. Çocuğun sergilediği doğru davranışları onaylama ve pekiştirme:** Çocuk iletişimsel davranışın ilk adımlarını sergilediğinde çocuğun davranışı sözel olarak onaylanır ve ardından çocuğun istediği yerine getirilerek davranış pekiştirilir.

Örneğin çocuktan beklediğiniz iletişim becerisi “aç” demesi ise çocuk “aç” dediğinde “Aferin! Aç dedin.” denilerek istediği oyuncaya ulaşması sağlanabilir.

- 7. Çocuğun sergilediği yanlış davranışları görmezden gelme ve ipucu sunma:** Çocuk istenilen iletişim becerisini sergileyemediğinde çocuğa hiçbir şey söylenmeden görmezden gelinmeli ve çocuğa istenilen davranışa ilişkin ipucu sunulmalıdır.

Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemleri (ADİ)

Alternatif iletişim, işaret sistemi, görsel sistem gibi konuşmanın yerini almak üzere bireye kazandırılan sözel olmayan iletişim uygulamalarını kapsamaktadır. Destekleyici iletişim ise sözel iletişimi desteklemek amacıyla alternatif iletişim sistemlerinin kullanılmasıdır (7, 8).

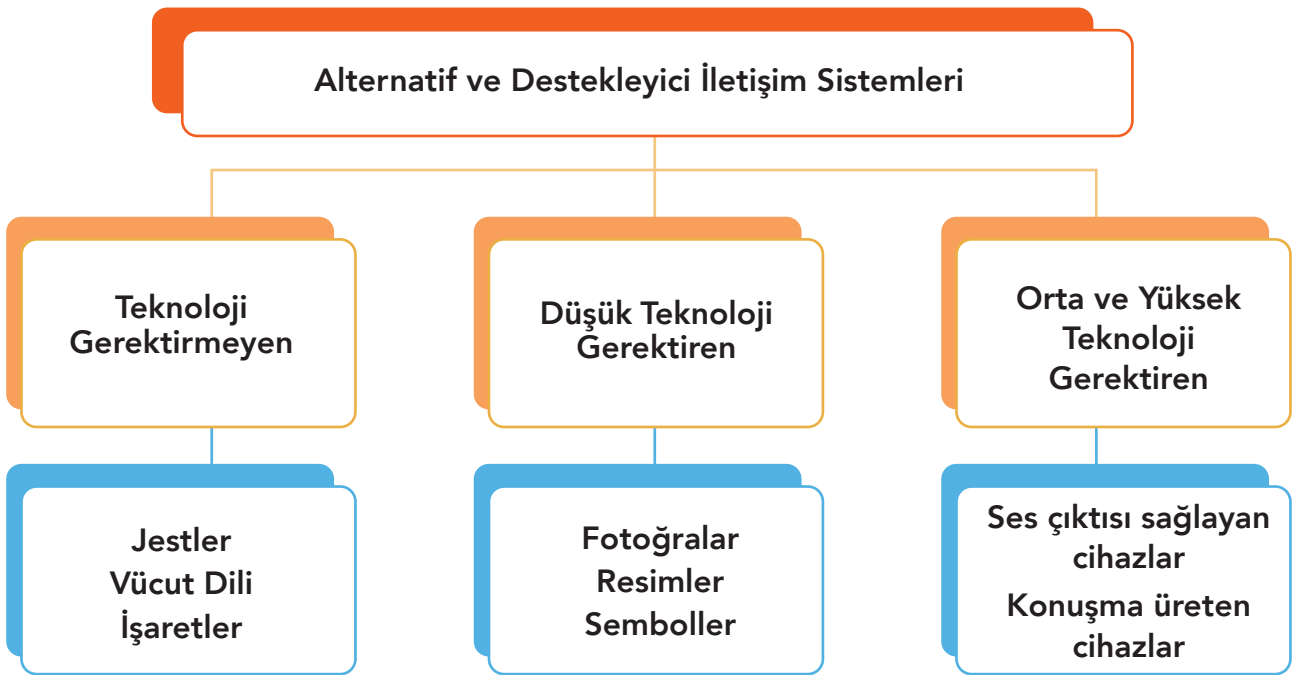
Alternatif ve destekleyici iletişim sistemleri, teknoloji kullanımı açısından üçe ayrılmaktadır (7, 8). Bunlar (a) teknoloji gerektirmeyen, (b) düşük teknoloji gerektiren ve (c) orta ve yüksek teknoloji gerektiren iletişim sistemleridir.

a. Teknoloji kullanımı gerektirmeyen iletişim sistemleri; bireyin kendi vücudu dışında herhangi bir araç kullanmasını gerektirmeyen jestler, yüz ifadesi, vücut dili ve işaretlerden oluşmaktadır (ör. işaret dili).

b. Düşük teknoloji kullanımı gerektiren iletişim sistemleri; fotoğraflar, resimler, semboller gibi görsellerin kullanıldığı iletişim klasörleri, iletişim panoları ya da görsellerin kendisi pil ya da elektronik güç kullanımı gerektirmeyen düşük maliyetli araçlardır (ör. PECS).

c. Orta ve yüksek teknoloji kullanımı gerektiren iletişim sistemleri; ses çıktısı sağlayan basit cihazlar "ya da daha gelişmiş" konuşma üreten cihazlardır (ör. bas konuş).

Çocuğunuza iletişim becerisi kazandırırken alternatif ve destekleyici iletişim sistemlerini kullanmaya dikkat ediniz.

Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemlerini Kullanmaya Nasıl Karar Vereceğimize İlişkin Dikkat Edilmesi Gerekenler

İletişim kurmak için sözel iletişim becerilerine sahip olmayan veya konuşmaya henüz yeni başlamış çocuklar için önerilmektedir.

İşlevsel iletişim becerilerinde hem beceri hem de performan bakımından yetersizlik gösteren çocuklar için önerilmektedir.

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU AİLE EĞİTİMİ

Sözel taklit becerisine sahip olmayan çocuklar için önerilmektedir.

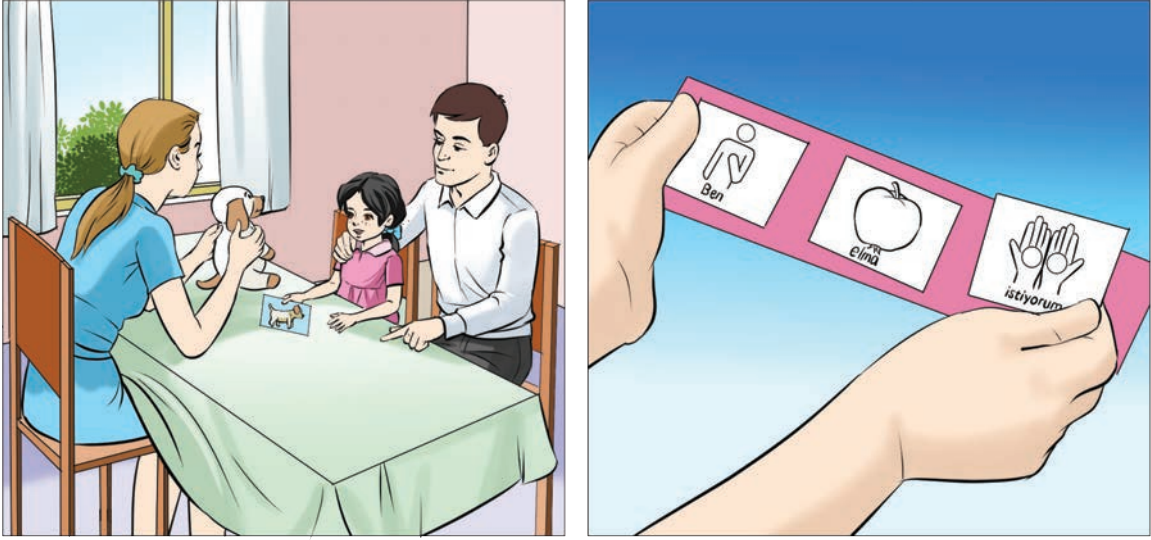
Belirli bir süre yoğun ses ve sözcük taklidi eğitimi almasına rağmen herhangi bir ilerleme göstermeyen çocuklar için önerilmektedir.

Yaş temel ölçüt olmayıp çocuğun var olan performansı dikkate alınmasının yanı sıra on sekiz aydan büyük konuşamayan ya da henüz ses çıktısı olmayan çocuklar için önerilmektedir.

ÖNEMLİ

Konuşan, konuşmaya yeni başlayan ya da henüz konuşamayan OSB olan çocukların sözel dil becerilerinin edinimi ya da gelişimi için 0-6 yaş arasındaki dönem çok önemlidir. Bu dönemde çocukların sözel dil becerilerinin edinimi ya da gelişimi için çaba göstermeye devam edilmedi.

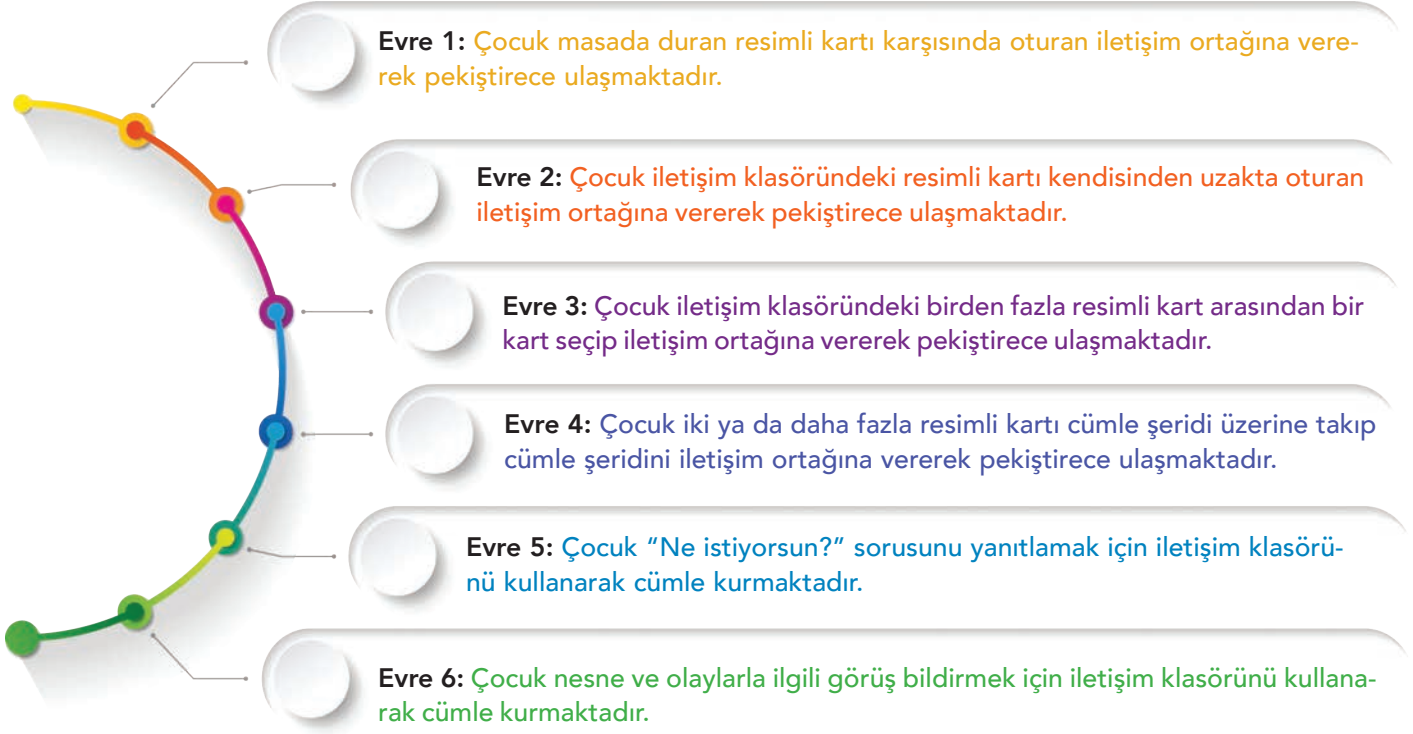
Görsel Betimleme: Yan yana iki görselden ilkinde; bir masanın etrafında oturan anne baba ve çocuktan oluşan bir aile. Anne elindeki köpeği kızına gösteriyorken, baba kızının yanında elini onun omzuna atmış, kızı elindeki köpek görseli bulunan kartı karşısındaki annesine gösteriyor.

İkincisinde ise; altlarında ben, elma ve istiyorum yazılı insan, elma ve bir elin açık bir şekilde yukarıya doğru bakan avuç içleri çizimlerinin yapıştırıldığı kart

Resim Değiş Tokuşuna Dayalı İletişim Sistemi (PECS)

“Resim Değiş Tokuşuna Dayalı İletişim Sistemi (PECS)” OSB olan çocuklara hızlı bir şekilde işlevsel iletişim becerileri kazandırmak amacıyla geliştirilmiş bir iletişim sistemidir. PECS’ in amacı bireye temel iletişim becerilerini kazandırmaktır. Çocuklar önce tek bir resimle iletişim kurmayı öğrenmektedir. Daha sonra birden fazla resmi bir araya getirerek cümleler yoluyla iletişim kurabilmektedir. Bu aşamada çocukların birden fazla resme kolaylıkla erişebileceği bir klasör hazırlanmalıdır. OSB olan bireyler için motive edici olması açısından başlangıçta talep etme becerisinin öğretimi hedeflenmektedir. İlerleyen evrelerde ise ayırt etme, cümle kurma, sorulara cevap verme ve yorum yapma gibi farklı iletişim becerilerinin kazanımı hedeflenebilir. (7, 14, 15). Aşağıda PECS’in evrelerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

PECS'in Evreleri

İletişim Becerilerinin Desteklenmesinde Çevrenin ve Ailenin Rolü

Çocuğun içinde bulunduğu çevre içerisinde iletişim becerilerinin temellerinin atıldığı en önemli kurum ailedir. Çocuğun aile üyeleriyle olan iletişimi çocuğun çevresindeki diğer tüm bireylere karşı sergileyebileceği iletişim becerilerinin temelini oluşturur. Ailenin özellikle bebeklikten itibaren çocuğuna sunacağı çeşitli ve çok sayıda uyaran (ör. oyuncaklar, resimler, sesler, nesnelere, yiyecekler) ve fırsatlar çocukların iletişim becerilerinin gelişimini olumlu yönde destekleyecektir. Aile içi sosyal etkileşim ve iletişim becerilerinin yeterli olması, çocukların iletişim becerilerinin yeterli olması anlamına gelmektedir.

İletişim becerilerinin öğrenilebilir ve geliştirilebilir olduğu unutmayınız. Çocuğa iletişim becerilerinin kazandırılması için günlük rutinler sırasında pek çok öğretim fırsatı oluşmaktadır. Önemli olan günlük rutin içerisinde oluşan bu doğal fırsatları bir öğretim sürecine çevirebileceğinizin farkında olmanızdır. Çocuklar zamanlarının çoğunu evde aileleriyle birlikte geçirdiklerinden günlük rutinler sırasında oluşan fırsatların iletişim becerilerinin öğretimi için kullanılmasında ailenin ve çevrenin önemi çok büyüktür.

Çocuğun içinde bulunduğu çevre, ev ve ev dışında çocuğun etkileşim içerisinde olduğu tüm ortamları kapsamaktadır. Çocuğun içinde bulunduğu çevredeki uyaranlar ne kadar nitelikli ve zenginse, çocuğa iletişim kurması için ne kadar çok fırsat sunuyorsa iletişim becerilerinin gelişimi de o kadar hızlı olacaktır. Dolayısıyla çocuğunuzun iletişim becerilerini desteklemek için çocuğun içinde bulunduğu tüm ortamlarda düzenleme yapmanız oldukça önemlidir.

İletişim Becerilerinin Desteklenmesinde Dikkat Edilecek Noktalar

- ✓ Öncelikle çocuğunuzu koşulsuz kabul ediniz. Koşulsuz kabul edilen çocuk, aynı zamanda hiçbir davranışına bağlı olmaksızın koşulsuz sevildiğini de hisseder. Bu durum istenen davranışları yerine getirmesinde daha istekli olmasını sağlar.
- ✓ Çocuğunuzla iletişim kurarken çocuğunuzu dinleyiniz ve gözlemleyiniz. Çocuğunuz size bir şey anlatmak istediğinde ilgilendiğiniz şeyi bırakıp onu gerçekten dinlemeye özen gösteriniz. Dikkatinizi onun söylediklerine yoğunlaştırmalısınız ki çocuk, anlattıklarının anne-babası için önemli olduğunu dolayısıyla kendisinin önemli olduğunu hissetsin.
- ✓ Çocuğunuzun içinde bulunduğu gelişim dönemine uygun gerçekçi hedefler belirleyiniz. Çocuğunuzun performansının üstünde bir beklentiye girdiğinizde çocuğunuza başarısız yaşantılar sunabilir ve çocuğunuzun öğrenmeye karşı motivasyonunu düşürebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzla iletişim kurarken onunla yüz yüze ve göz kontağı kuracak şekilde durunuz. İletişimin karşılıklı olması için yüz yüze olması önemlidir.
- ✓ Başlangıçta çocuğunuzun sizinle göz kontağı kurma çabalarını, üzerinde konuşulan nesneye bakmasını, anlamlı sesler çıkarmaya çalışmasını iletişim girişimi olarak kabul edip pekiştiriniz.
- ✓ Çocuğunuzun televizyon, tablet ve telefon aracılığıyla ekran başında zaman geçirme süresini içinde bulunduğu yaşa göre sınırlandırınız. Örneğin iki yaşından küçük çocukların ekran başında zaman geçirmeleri önerilmezken iki-dört yaş arasında bu sürenin günde 20 dk. olması, dört yaşından sonra ise bu süreye her yaş için 10 dk. daha eklenebileceği önerilmektedir.
- ✓ Çocuğunuzla bir nesneye ilişkin konuşurken nesneyi çocuğunuzun göz hizasında tutunuz. Böylece üzerine konuşulan nesne ile ona ait sözel ifadeyi eşleştirebilir.
- ✓ Çocuğunuzla iletişim kurarken çocuğunuzun dil ve bilişsel düzeyine uygun olacak şekilde konuşunuz.
- ✓ Çocuğunuzla konuşurken ses tonu, jest ve mimiklerinizi abartılı bir şekilde kullanınız.
- ✓ Başlarda çocuğunuzdan beklediğiniz iletişim becerisinin ilk adımlarını da iletişimsel bir tepki olarak kabul ediniz ve pekiştiriniz.
- ✓ Çocuğunuza iletişim becerisi öğretirken çok fazla ısrarcı olmayınız.
- ✓ Çocuğunuza iletişim becerisi öğretirken çocuğa fiziksel olarak zarar verecek uygulamalardan (örn. çocuğun saatlerce aç veya susuz bırakılması vb.) uzak durunuz.
- ✓ Çocuğunuzun yaptıklarıyla ilgili yorumlarda bulununuz. Örneğin çocuğunuz arabayı sürerken "Kırmızı araba düdüğü gidiyor." diyebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun anladığınızı ona hissettiriniz. Örneğin; konuşurken göz teması kurarak, çocuğunuzun anlattıklarını açarak, duygularını isimlendirerek çocukta "anlaşıyorum" hissini yaratabilirsiniz.

- ✓ Çocuğunuzla iletişim kurarken ondan bir karşılık beklediğinizi hissettiren bir davranış sergileyiniz. Örneğin çocuğunuzla iletişim kurarken ondan bir tepki beklediğinizi ifade eden beklentili bir yüz ifadesiyle çocuğunuza bakabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun tüm iletişimsel davranışlarını onaylayınız ve pekiştiriniz.
- ✓ Çocuğunuza iletişim becerisini öğretirken doğru iletişimsel davranışa model olunuz. Eğer çocuğunuz oyuncak arabayı göstererek "aaba" derse, çocuğunuza "Evet, o bir araba. Çok güzel söyledin." diyerek birlikte arabayla oynayabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuza iletişim becerisini öğretirken çocuğunuzun söylediklerine ilişkin aşırı düzeltici olmaktan kaçınınız.
- ✓ Çocuğunuzun iletişim kurması için eğlenceli etkinlikler planlayınız.
- ✓ Çocuğunuzla konuşurken ortamda dikkati dağıtabilecek ses, eşya ve kişilerin olmamasına özen gösteriniz. Eğer televizyon açıksa televizyonu kapatınız.
- ✓ Çocuğunuzun iletişim kurması için fırsatlar (gerekli durumlar) yaratınız. Örneğin yemek yedikten sonra çocuğunuz dişlerini fırçalıyorsa diş fırçasını çocuğunuzun erişemeyeceği bir yere koyup çocuk diş fırçasını istediğinde ("Ver" ya da "Fırça" dediğinde) ona fırçayı veriniz.
- ✓ Çocuğunuza iletişim kurması için verdiğiniz fırsatları farklı ortamlarda ve farklı kişilerle de sununuz.
- ✓ Çocuğunuz henüz konuşamıyorsa veya konuşmaya yeni başladıysa çocuğunuzun iletişim becerilerinin gelişimini desteklemek için alternatif ve destekleyici iletişim sistemlerinin kullanımından kaçmayınız.

ÖNEMLİ

Henüz konuşamayan OSB olan çocuklara iletişim becerilerinin kazandırılmasında alternatif ve destekleyici iletişim sistemlerine yer vermenin çocukların sözel olmayan iletişim becerilerini edinmelerinin yanı sıra sözel iletişim becerilerinin edinimini de desteklediğini gösteren bilimsel araştırma bulguları bulunmaktadır. Dolayısıyla çocuğunuzun iletişim becerilerini desteklemek için de alternatif ve destekleyici iletişim sistemlerinin kullanımına yer verebilirsiniz.

Çocuğunuzla iletişim kurarken aşağıda verilen basit iletişim stratejilerini kullanabilirsiniz.

Çocuğunuzla İletişim Kurarken Kullanabileceğiniz Basit İletişim Stratejileri

Bir Kelime Ekleyerek Konuşma	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuğın performansı arttıkça kullandığı kelimelere bir kelime daha ekleyerek genişletebilirsiniz.
Model Olma	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuğunuzun söylemesini istediğiniz kelimeleri veya cümleleri söyleyerek model olabilirsiniz.
Taklit Etme	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuğunuza sizin söylediklerinizi tekrarlamasını öğretebilirsiniz.
Görselleri Kullanma	<ul style="list-style-type: none"> • Konuşurken görsel kullanabilirsiniz.
Jest ve İşaret Kullanımı	<ul style="list-style-type: none"> • Konuşurken jest ve işaret kullanabilirsiniz.
Parça Parça Verme	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuğunuzun daha fazlasını talep etmesi için istediği bir nesneyi ya da yiyeceği parça parça verebilirsiniz.
Seçenek Sunma	<ul style="list-style-type: none"> • "Bunu (...) mu istersin bunu (...) mu?" diyerek seçenek sunabilirsiniz.
Sabote Etme	<ul style="list-style-type: none"> • Sabote edin ki yardımınıza ihtiyacı olsun. Çocuğunuzun sevdiği bir etkinliği aniden sonlandırabilirsiniz.
Fırsat Verme	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuğın ne istediğini söylemesi ya da kendini ifade etmesi için fırsat verebilirsiniz.
Unutmuş, Anlamamış Gibi Yapma	<ul style="list-style-type: none"> • Unutmuş ya da anlamamış gibi yaparak ihtiyacı olanı kendi talep etmesini sağlayabilirsiniz.
Şaşırtma/Beklentilerde Değişiklik Yaratma	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuğunuzun tanıdığı bir etkinlik ya da duruma alakalı olmayan durumlar ekleyerek iletişim kurabilirsiniz.
İlgisini ve liderliğini İzleme	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuğunuzun ilgisini ve dikkatini çeken konular hakkında konuşmaya dikkat edebilirsiniz.
Yeni Şeyler Sunma	<ul style="list-style-type: none"> • Her gün tekrarlanan oyun, etkinlik ya da durumların yanı sıra yeni etkinlikler, oyunlar ve durumlar sunabilirsiniz.
Şarkıları Kullanma	<ul style="list-style-type: none"> • İletişim kurarken çocuk şarkılarından faydalanabilirsiniz.

Sözlü Rutin Oluşturma	<ul style="list-style-type: none"> Günlük rutinde aynı kelimeleri kullanmaya özen gösterebilirsiniz.
Tekrarlama	<ul style="list-style-type: none"> Doğru kelimeyi vurgulayarak tekrar söyleyebilirsiniz.
Kendi Kendine Konuşma	<ul style="list-style-type: none"> Yaptığınız şeyle ilgili yüksek sesle kendi kendinize konuşabilirsiniz.
Karşılıklı Konuşma	<ul style="list-style-type: none"> Çocuğunuzun yaptığı şeyle ilgili yüksek sesle karşılıklı konuşabilirsiniz.
Sadeleştirme	<ul style="list-style-type: none"> Başlangıçta kısa, basit kelime grupları veya cümleler kurabilirsiniz.
Sohbet Etme	<ul style="list-style-type: none"> Her gün günlük yaşadıklarınızla ilgili sohbet ederek çocuklarınızın sohbet becerilerini geliştirebilirsiniz.
Genişletme	<ul style="list-style-type: none"> Her gün günlük yaşadıklarınızla ilgili sohbet edin ki çocuklarınızın sohbet becerileri gelişsin.
Bekleme	<ul style="list-style-type: none"> Bekleyip yanıtlaması için zaman verebilirsiniz.
Yorum yapma	<ul style="list-style-type: none"> Soru sormaktan daha çok açıklama yapabilirsiniz.
Soru sorma	<ul style="list-style-type: none"> Evet/Hayır soruları dışında 5N-1K soruları da sormaya dikkat edebilirsiniz.
Zor görevler verip yardım istemesi için fırsat oluşturma	<ul style="list-style-type: none"> Zor görevle sevdiği bir etkinliği ya da nesneyi eşleştirebilirsiniz. Böylelikle yardım talep edebilir.
Ulaşılmaz hale getirme	<ul style="list-style-type: none"> İlgi duyduğu nesnelere kullanım zamanlarında onun görebileceği ancak ulaşamayacağı yerlere koyun ki onlara ulaşmak için talepte bulunsun.

0-3 Yaş Arasındaki Çocukların İletişim Becerilerinin Desteklenmesi

0-3 yaş arasındaki OSB olan çocukların iletişim becerilerinin nasıl desteklenebileceğine ilişkin açıklamalara yer vermeden önce çocuğunuzun hangi iletişim becerisini kazanması gerektiğini belirlemek için ayrıntılı değerlendirme süreçlerine yer vermelisiniz.

İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi

0-36 aylık özel eğitime gereksinimi olan çocukların iletişim becerileri içerisinde neleri yapabildiği ve yapamadığını değerlendirmek için aşağıda verilen linki tıkladığınızda açılan "Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı, Değerlendirme Kitapçığı"ndaki alıcı dil ve ifade edici dil beceri alanlarındaki tabloları kullanabilirsiniz. Bu tablolarda 0-36 aylık çocukların sergilemeleri gereken iletişim becerileri içerisinde hangi iletişim becerilerine sahip olmaları gerektiği ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

LİNK: Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı, Değerlendirme Kitapçığı (16).

<https://orgm.meb.gov.tr/derskitaplari/ciltler/okuloncesi/0-36aydegerlendirmekitapcigi.pdf>

- ✓ Çocuğunuzun iletişim becerileri içerisinde hangilerini öğrenmesi gerektiğini belirlemek için öncelikle neleri yapabildiğini ve yapamadığını belirlemeniz gerekir.
- ✓ Çocuğunuzun içinde bulunduğu yaşa göre neler yapabildiğini aşağıdaki işaretlerden yararlanarak değerlendirebilirsiniz.
- ✓ Değerlendirme yaparken var olan durumu olduğu gibi yansıtmaya dikkat ediniz. Böylece çocuğunuzun gerçekten hangi beceriyi öğrenmeye gereksinimi olduğunu belirlemiş olursunuz.
- ✓ Yukarıda verilen Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı, Değerlendirme Kitapçığındaki tablolar üzerine, aşağıda açıklanan işaretleri kullanarak çocuğunuzun iletişim becerilerinde neleri yapabildiğini ve yapamadığını işaretleyiniz (16).

Yapar	Çocuğunuz hiçbir yardım almadan, siz hatırlatmadan, hiçbir ipucu vermeden bağımsız bir şekilde iletişim becerisini sergileyebiliyorsa "+" işareti koyunuz.
Yardımla Yapar	Çocuğunuz iletişim becerisini sizin yardımınızla söylemeniz, hatırlatmanız veya göstermenizle yapıyorsa "Y" işareti koyunuz.
Yapamaz	Çocuğunuz iletişim becerisini hiç sergilemiyorsa "-" işareti koyunuz.

! DİKKAT

Çocuğunuzun yardımla yaptığı ya da yapamadığı beceriler, çocuğunuza öğretmeniz gereken becerileri gösterir.

ÇOCUĞUMUN İLETİŞİM BECERİLERİYLE İLGİLİ NOTLARIM

"Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı, Değerlendirme Kitapçıkları" üzerine yapacağınız işaretleme dışında çocuğunuzun sergilediği farklı davranışlar da olabilir. Bu davranışların neler olduğunu belirtiniz.

.....

.....

.....

İletişim Becerisinin Kazandırılması

Yukarıdaki değerlendirme kitaplarını kullanarak çocuğunuzun hangi iletişim becerilerini yerine getirip getirmediğini belirlediniz. Şimdi de bu becerileri öğretirken veya desteklerken neler yapmanız gerektiğine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

- ✓ Çocuğunuza bir iletişim becerisi öğretmeden önce en önemli konu onun neyi öğrenmesi gerektiğinin veya çocuğunuzun hangi beceriyi öğrenmeye gereksinimi olduğunun farkında olmanızdır.
- ✓ Çocuğunuzun neyi öğrenmesi gerektiğini yukarıda belirtilen değerlendirme sürecinde belirlediğiniz maddelerden seçebilirsiniz.
- ✓ Değerlendirme kitapçığındaki iletişim becerileri bölümündeki ifade edici ve alıcı dil becerileri içerisinde çocuğunuzun yerine getiremediği maddeleri çocuğunuzun öğrenmeye gereksinimi olan beceriler olarak ele alabilirsiniz.
- ✓ Aynı iletişim becerisi her çocuğa göre farklı iletişim biçimleri kullanılarak gerçekleştirilebilir. Bu durumda çocuğunuzun var olan iletişim biçimine uygun bir öğretim yapabilirsiniz.

Örneğin çocuğunuz tek basamaklı yönergeleri yerine getiremiyorsa çocuğunuza tek basamaklı yönergelere (ör. ışığı kapat, halkayı tak vb.) uygun tepki vermeyi öğretmek iletişim

becerisine ilişkin bir amacınız olabilir. Nihai amacınız ise verdiğiniz tek basamaklı yönergeleri bağımsız olarak yerine getirmesi olmalıdır.

Amacı belirledikten sonra çocuğunuz için belirlediğiniz iletişim becerisini öğretmek için yapmanız gerekenler aşağıda açıklanmaktadır.

Tabletle oyun oynamak için izin isteme

Sözel dili kullanma: "Alabilir miyim?", "Ver." ya da "Ve." deme

Jest-mimik kullanma: Tableti işaret ederek gösterme

Resimleri kullanma: Üzerinde tablet resmi olan resimli kartı gösterme ya da verme

Konuşma üreten cihazları kullanma: Üzerindeki düğmeye bastığında "Tablet" sesi çıkaran bir cihaz kullanma

Öğrenmenin Gerçekleşmesi İçin Gerekli Koşullar

✓ Her becerinin öğrenilmesi için öncelikle çocuğunuzun sahip olması gereken farklı koşullar vardır.

Örneğin çocuğunuzun "araba" kelimesini çıkarabilmesi için ses çıktılarının olması gerekir. Ya da çocuğunuzun iki basamaklı yönergeleri anlayıp uygun tepki vermesi için öncelikle tek basamaklı yönergeleri uygun bir şekilde yerine getirebiliyor olması gerekir.

✓ Çocuğunuza bir beceriyi öğretmeden önce çocuğunuzun öğrenmesini sağlayacak koşullara sahip olup olmadığını belirlemeniz çok önemlidir.

Çevre Düzenlemesi Yapma

Çocuğun içinde bulunduğu ortam çocuğun iletişim girişiminde bulunmasına zemin hazırlayacak bir şekilde düzenlenmelidir. Çocuğunuza öğretmek istediğiniz iletişim becerisine yönelik ortamda birtakım düzenlemeler yapmanız gerekir. Öncelikle öğretim yapmak istediğiniz ortamın çocuğunuzun dikkatini dağıtabilecek eşyaların olmadığı, televizyonun açık olmadığı sessiz bir ortam olmasına dikkat etmeniz gerekir. Böylece çocuk size ve öğretmeye çalıştığınız iletişim becerisine yönelik kullanılacak araç gereçlere daha fazla dikkat edecektir.

Çocuğa iletişim becerisi öğretmek için çocuğun içinde bulunduğu ortamda iletişim fırsatları yaratacak araç gereçlerden yararlanılmalıdır. Öncelikle çocuğunuza kazandırmak istediğiniz iletişim becerisini öğretirken kullanılacak araç gereçleri belirlemeniz gerekir. Bu araç gereçleri çocuğunuzun en fazla tercih ettiği oyuncak veya nesnelere arasından seçebilirsiniz. Çünkü çocuğunuz belirlediğiniz araç gereçleri ne kadar çok tercih ederse o kadar çok iletişim kurma çabası içerisine girecektir.

- ✓ Çocuğunuza kazandırmak istediğiniz iletişim becerisini öğretirken kullanılacak araç gereçleri belirlemek için öncelikle içinde bulunduğu doğal ortamlarda gözlemleyiniz. Çocuğunuzun hoşlandığı ve özellikle pek hoşlanmadığı ancak nefret de etmediği araç gereçlerin (yiyecek-içecek, etkinlik, nesne, vb.) bir listesini yapınız.
- ✓ Çocuğunuzun her bir araç gereçle 20-30 sn. zaman geçirmesine izin veriniz.
- ✓ Araç gereçleri sırayla dizilmiş şekilde aynı uzaklıkta çocuğunuzun önüne koyunuz.
- ✓ Çocuğunuzun önündekilerden birini seçmesini isteyiniz.
- ✓ Çocuğunuz herhangi birini seçtiğinde 20-30 sn. seçtiği araçla zaman geçirmesine (yenilebilir bir ürün kullanılacaksa çocuğun bir parça tüketmesini bekleme) izin verdikten sonra onu alın ve yeni bir aracı seçmesini isteyiniz.
- ✓ Önceki denemede seçilenleri eksilterek tüm araç gereçlerle bu süreci gerçekleştiriniz.
- ✓ En az birkaç defa aynı değerlendirmeyi tekrarlayınız.
- ✓ Bu değerlendirme sürecinde her seferinde ilk seçtiği araç gereçler çocuğunuz için en fazla tercih edilen araç gereçler olacaktır (18).

Çocuğunuzun en fazla tercih ettiği araç gereçleri kullanarak çevre düzenlemesi yapınız. Aşağıda çevresel düzenlemeye ilişkin örneklere yer verilmiştir. Öğretim süreci içerisinde bu örneklerden yararlanabilirsiniz:

- ✓ Çocuğunuzun en fazla tercih ettiği oyuncaklar veya nesnelere çocuğunuzun görebileceği ama ulaşamayacağı bir yere konabilir.

- ✓ Çocuğunuzun bir zorlukla karşılaşarak bu zorluğun üstesinden gelmek için girişimde bulunacağı bir çevre düzenlemesi yapılabilir.
- ✓ Çocuğunuzun etkinliği tamamlayabilmesi için herhangi bir araç gereç ortamdaki çıkarılabilir.
- ✓ Çocuğunuzun ilgisini çekebilecek şaşırtıcı durumlar yaratılabilir.

! DİKKAT

Çevresel düzenleme çocuğun tercih ettiği nesne ve etkinliklere yönelik olarak her çocuk için farklılaşabilir.

Uygulama Zamanına Karar Verme

- ✓ Çocuğunuza iletişim becerisi öğretmek için en uygun zaman günlük rutininiz içerisinde çocuğunuzla birlikteyken yakaladığınız doğal fırsatlardır.

Örneğin çocuğunuza selamlaşma becerisi öğretmek için çocuğunuzun evden dışarı çıktığı veya dışarıdan eve geldiği zamanlar en doğru zaman olacaktır. Ya da çocuğunuza yardım isteme becerisi öğretmek istiyorsanız gün içerisinde çocuğunuzun yardıma gereksinimi olduğu zamanlar en doğru zaman olacaktır.

Uygulama Yapma

- ✓ Günlük yaşamımızda bazı davranışlar kendiliğinden öğrenilirken bazı davranışları öğrenmek için yardıma ihtiyaç duyulabilir.
- ✓ Örneğin çocuğunuza "Verir misin?" demeyi öğretmeye çalışırken elinize sevdiği bir oyuncak alıp talep etmesini bekleyebilirsiniz. Çocuğunuz "Verir misin?" dediğinde "Aferin sana." diyerek çocuğun sevdiği oyuncakı verebilirsiniz.
- ✓ Bu durum her şey yolunda gittiğinde ve çocuk doğru davranış sergilediğinde geçerlidir. Oysa bazı durumlarda ortamda bir uyaran olduğu hâlde çocuk davranışı sergilemiyor ya da yanlış sergiliyor olabilir.
- ✓ Örneğin çocuğunuza "Verir misin?" demeyi öğretmeye çalışırken elinize sevdiği bir oyuncak alıp talep etmesini beklediğinizde çocuğunuz hiçbir davranış sergilememez ya da "Verir misin?" yerine farklı bir sözcük söyleyebilir.

Peki, bu durumda ne yapmalıyız? Bu durumda İPUCU KULLANMALIYIZ!

- ✓ İpucu istenilen davranışın gerçekleşme olasılığını arttırmak ya da kesinleştirmek amacıyla planlı olarak sunulan yardımdır (19, 20, 21, 22).

İpucu Kullanımı

- ✓ Aşağıda gördüğünüz gibi çocuğunuza kazandırmak istediğiniz amaca yönelik verebileceğiniz ipuçları çocuklar üzerinde en fazla kontrole sahip olandan en az kontrole sahip olana doğru sıralanmıştır (19, 20, 21, 22).

En Fazla Kontrole Sahip Olandan En Az Kontrole Sahip Olana Doğru İpucu Sıralaması

Fiziksel İpucu

- ✓ Tam fiziksel ipucu ve kısmi fiziksel ipucu olmak üzere iki farklı şekilde uygulanmaktadır.
- ✓ Tam fiziksel ipucu, uygulamacının çocuğun vücudu üzerinde tam anlamıyla fiziksel bir hâkimiyetinin olmasıdır. Örneğin çocuğunuza işaret etmeyi öğretmek için tam fiziksel ipucunu kullanmak istiyorsunuz. Çocuğunuzun elinin üzerinden sıkıca tutarak çocuğunuzun talep ettiği nesneyi işaret etmesini sağlayabilirsiniz.
- ✓ Kısmi fiziksel ipucu, uygulamacının çocuğun vücudu üzerinde kısmi bir temasının olmasıdır. Elinin üzerinden hafifçe dokunma, dirseğini itme kısmi fiziksel ipucuna örnek olarak verilebilir.
- ✓ Çocuğunuz henüz taklit becerisi kazanmamış ise fiziksel ipucunu kullanabilirsiniz.

Model İpucu:

- ✓ Çocuğunuz motor ve sözel taklit becerisi kazanmış ise model ipucunu kullanabilirsiniz.
- ✓ Uygulamacının çocuğun yapmasını beklediği davranışın nasıl gerçekleştirileceğini göstermesidir.

Örneğin çocuğunuza tek basamaklı yönergeleri yerine getirme davranışını öğretmek için model ipucunu kullanmaya karar verdiğinizde çocuğunuza "Halkayı tak." beceri yönergesini sunduktan sonra önce siz halkayı takar ve şimdi sen yap diyebilirsiniz.

Sözel İpucu

- ✓ Çocuktan yapmasını istediğiniz beceriyi, kelimelerle ifade etmenizdir (al, koy, ayağa-kalk, otur vb.).
- ✓ Sözel ipuçları hem fiziksel ipuçları hem de model ipuçları ile birlikte kullanılır.

Jest/İşaret İpucu

- ✓ Çocuğunuzun doğru davranış sergilemesini sağlamak için ne yapması gerektiğine ilişkin bilgi verirken el, kol, vücut ve yüz hareketleri gibi jest ve mimiklerin kullanılmalıdır.
- ✓ Çocuğa fiziksel olarak temas etmeden dikkatini bir nesneye, harekete çekmek için yapılan jest ve mimikler gibi hareketlerdir.

Görsel İpucu

- ✓ Çocuğa yapması istenen becerilerin gösterilmesinde çocuğun düzeyine uygun resim, çizim, fotoğraf, çizgi, işaret ya da yazı gibi görsel öğelerin kullanılmalıdır.

Örneğin kuralların öğretiminde kullanılan resimler, günlük etkinlikleri gösteren resimler, bir davranışın yerine getirilmesi için sergilenen basamakları gösteren resimli kartlar, bir nesnenin ya da etkinliğin resimli kartı vb. görsel ipucunun kullanımını örnekler.

! DİKKAT

Çocuk öğretilmek istenen becerileri sergilemeye başladığında sunulan ipuçlarının geri çekilmesi gerekmektedir. Eğer öğretim sürecinde kullanılan ipuçları geri çekilmezse çocuk beceriyi sergilemek için her zaman ipucuna ihtiyaç duyacak, bağımsızlaşamayacaktır. Buna ipucuna bağımlılık denmektedir. İpucuna bağımlılık çocuğun beceriyi bağımsız sergilemesini engeller.

Pekiştirmenin Kullanımı

- ✓ Bir davranışı sergilemeye devam etmemiz ya da o davranışı sergilemeyi bırakmamız geçmişte o davranışı yaptığımızda elde ettiğimiz sonuçlarla doğrudan ilişkilidir. Geçmişte bir davranışı yaptığımızda hoşumuza giden bir durumla karşılaştıysak o davranışı tekrar tekrar yaparız.
- ✓ Çocuğunuzla hangi beceriyi çalışıyor olursanız olun çocuğunuz istediğiniz davranışları sergilediğinde çocuğunuzu mutlaka pekiştiriniz.
- ✓ Pekiştirme, davranışın sergilenmesinin hemen ardından **ortama hoş giden bir uyarının** (ör. yiyecek, kitap, oyuncak, zıplama gibi etkinlikler, vb.) **eklenmesiyle** davranışın sergilenme sıklığının artırılmasıdır (19, 20, 21, 22).
- ✓ Unutmayınız ki pekiştirilen bir davranış daha sık sergilenirken pekiştirilmeyen davranış bir süre sonra hiç sergilenmez.
- ✓ Öncelikle çocuğunuzun iletişim becerilerini bağımsız sergilemesini desteklemek için kullanabileceğiniz **pekiştireçleri** belirleyiniz. Bu pekiştireçler aşağıda belirtilmiştir:
  - a. **Yiyecek Pekiştireçleri:** Yaşamın sürdürülmesi için gerekli olan pekiştireçlerdir. Örneğin kuru yemiş, meyve, kek, süt ve ayran gibi yiyecekler, içecekler olabilir.
  - b. **Nesne Pekiştireçleri:** Oyuncak, kırtasiye malzemeleri, mutfak araç gereçleri vb.
  - c. **Sosyal Pekiştireçler:** Kucaklama, çak yapma, aferin deme vb.
  - d. **Etkinlik Pekiştireçleri:** Parka gitme, su ile oyun oynama, uçtuğu yapıma vb.
  - e. **Sembol Pekiştireç:** Birey için pekiştireç özelliği taşıyan sembollerdir. Örn., etiket, gülen yüz, boncuk, yıldız, para vb.

! DİKKAT

"Aferin.", "Süpersin." gibi sözcükler başlangıçta çocuğunuz için hiçbir şey ifade edemeyebilir. Ancak bu sözcükler kuruyemiş, meyve, kek parçası gibi pekiştireçlerle birlikte sunulduklarında bir süre sonra yiyecek pekiştireçleri verilmese bile tek başlarına pekiştireç özelliği taşımaya başlarlar.

Uygulama Örneği 1:

Çocuğunuz konuşabiliyorsa ya da konuşmaya yeni başlamış olmasına rağmen yaptığınız değerlendirme sonucunda çocuğunuz istediği nesnelere erişmek için "Açar mısın?" deme becerisine sahip değilse ve siz çocuğunuza istediği nesnelere erişmek için "Açar mısın?" demeyi öğretmek istiyorsanız aşağıdaki uygulama basamaklarını takip edebilirsiniz.

- ✓ Öncelikle çocuğunuzun oynamaktan veya tüketmekten en fazla hoşlandığı nesnelere ve yiyecekleri çocuğunuzun açamayacağı saklama kaplarının, kavanozların veya saklama poşetlerinin içerisine koyabilirsiniz.
- ✓ Daha sonra hazırlamış olduğunuz bu araç gereçleri çocuğunuzun içinde bulunduğu ortamdaki farklı yerlere yerleştirebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuz oynamak için kutunun içindeki oyuncacı veya yiyeceği almaya çalıştığında çocuğunuza beklentili bir yüz ifadesiyle bakıp 3-5 saniye bekleyebilirsiniz.
- ✓ 3-5 saniye bekledikten sonra çocuğunuz doğru iletişim becerisini, ("Açar mısın?" demeyi) sergilediğinde "Aferin. Çok güzel istedin." diyerek kutuyu açıp içindeki sevdiği oyuncacı veya yiyeceği çocuğunuza verip, doğru davranışını pekiştirebilirsiniz.
- ✓ Bu durumda aynı zamanda çocuğunuzun iletişim becerisini öğrenip öğrenmediğini de değerlendirmiş olacaksınız. Eğer çocuğunuz öğretmek istediğiniz iletişim becerisini öğrenmişse siz ona ipucu sunmadan önce bağımsız olarak bu beceriyi sergileyecektir.
- ✓ 3-5 saniye bekledikten sonra çocuğunuz yanlış iletişim becerisini sergilerse ya da hiçbir tepkide bulunmazsa çocuğunuza bakıp "Açar mısın?" diyerek sözel ipucu sunabilirsiniz.
- ✓ İpucunu sunduktan sonra çocuğunuz doğru iletişim becerisini ("Açar mısın?") sergilediğinde "Aferin. Çok güzel istedin." diyerek kutuyu açıp, içindeki sevdiği oyuncacı çocuğunuza verip, doğru davranışını pekiştirebilirsiniz.

! DİKKAT

Çocuğunuz bu dönemde konuşmaya yeni başladıysa ya da henüz konuşamıyorsa sözel iletişim becerilerini desteklemek için sözel iletişimle birlikte alternatif ve destekleyici iletişim sistemlerini de kullanabilirsiniz.

Uygulama Örneği 2:

Çocuğunuz konuşmaya yeni başladıysa ya da henüz konuşamıyorsa ve yaptığınız değerlendirme sonucunda çocuğunuz isteklerini, ihtiyaçlarını talep etme becerisine sahip değilse ve siz çocuğunuza isteklerini, ihtiyaçlarını talep etmeyi öğretmek istiyorsanız aşağıdaki uygulama basamaklarını takip edebilirsiniz:

- ✓ İletişim kuran kişi (anne) çocuğun istediği bir nesneyi elinde tutabilir (ör. oyuncak araba ya da sevdiği bir yiyecek).
- ✓ Yönlendirici kişi (baba) ise çocuğun istediği nesnenin resmini iletişim kuran kişiye (annesine) vermesi için çocuğun arkasından fiziksel ipucu verebilir.
- ✓ Bu süreçte yönlendirici kişi (baba) şu basamakları öğretmek için fiziksel ipucu sunar:
  - o Resimli kartı eline alma.
  - o Resimli kartı iletişim kuran kişiye (annesine) verme.
  - o Talep ettiği nesneyi alma.
- ✓ İletişim kuran kişi (anne) resmi aldıktan hemen sonra çocuğun talep ettiği nesnenin adını söyler (ör. "Araba istiyorsun.") ve nesneyi çocuğa verir.
- ✓ Çocuk akıcı bir şekilde bu basamakları yapmaya başladığında ipuçlarının geri çekilmesi gerekmektedir.
  - o Önce iletişim kuran kişinin (annesinin) eline resimli kartı bırakma basamağı için sunulan ipucu geri çekilmelidir.
  - o Ardından resimli kartı iletişim kuran kişiye (annesine) uzatma basamağı için sunulan ipucu geri çekilmelidir.
  - o Son olarak resimli kartı alma basamağı için sunulan ipucu geri çekilmelidir.
- ✓ İpuçlarının hepsi geri çekildikten sonra çocuk beceriyi bağımsız olarak sergileyebilir.
- ✓ Çocuk talep etme becerisini bağımsız olarak sergileyebilir hâle geldikten sonra farklı kişilerle, farklı zamanlarda, farklı araç gereçlerle ve farklı ortamlarda da bu beceriyi sergileyebilmesi için çalışılmaya devam edilmelidir.

Değerlendirme

- ✓ Çocuğunuza kazandırmak istediğiniz beceriyi öğretim sırasında değerlendirmeniz gerekir. Eğer çocuğunuz kazandırmaya çalıştığınız beceriyi sizin hiçbir ipucunuza gerek duymadan yerine getirebiliyor ise beceriyi kazanmış demektir. Bu nedenle bir beceri-

nin öğretimini yaparken çocuğunuzu takip etmek ara ara hiçbir ipucu vermeden beceriyi yerine getirip getirmediğine bakmak önemlidir.

- ✓ Bu süreçte öğretim sürecinde çocuğunuz için belirlediğiniz ön uyarıların (örn. yiyecek, kitap, oyuncak, ödevini yapma ve zıplama gibi etkinlikler) varlığında, davranışın sergilenme sayısına ilişkin veri toplanmalıdır (17).

Örneğin çocuğunuza sevdiği oyuncakları (araba, kitap, uçak, top, bebek) "Ver." sözcüğünü kullanarak istemeyi öğretmek istiyorsanız çocuğunuzun görebileceği ama ulaşamayacağı bir mesafede elinizde arabayı tutarak birkaç saniye (3-5 sn.) çocuğunuzun arabayı istemesi için bekleyebilirsiniz. Çocuğunuz sizin elinizde arabayı gördükten sonra "Ver." sözcüğünü söyleyerek isteğini belirttiğinde arabayı hemen çocuğa verir ve herhangi bir kâğıdın üzerine (+) işareti koyabilirsiniz. Çocuğunuz sizin elinizdeki arabayı gördükten sonra hiçbir istekte bulunmazsa ya da yanlış bir istekte bulunursa herhangi bir kâğıdın üzerine (-) işareti koyabilirsiniz. Çocuğunuz her seferinde (+) işareti alıyorsa bu beceriyi öğrenmiş olarak kabul edebilirsiniz.

Becerileri Sürdürme, Genelleme

- ✓ Çocuğunuza bir iletişim becerisi öğretirken beceriyi kazandırmak için uygun olan; çocuğunuzun farklı araç gereçlerle, farklı ortamlarda, farklı zamanlarda ve farklı kişilerle öğrendiği beceriyi sergileyebiliyor olmasıdır. (20, 21, 22).
- ✓ Bu şekilde öğretim yaptığınız zaman çocuğunuz becerileri edindikten sonra farklı zamanlarda, farklı ortamlarda, farklı araç gereçlerle ve farklı kişilerle de becerileri sergilemeye devam edecektir.

! DİKKAT

Çocuğunuz içinde bulunduğu gelişim döneminde sergilemesi gereken tüm iletişim becerilerinin kazandırılmasında aynı süreçleri izleyebilirsiniz.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunuzun farklı ortamlarda gereksinim duyduğu iletişim becerilerini nasıl destekleyebileceğinize ilişkin ihtiyacınız olan bilgi ve becerilerin üzerinde durduk. Bölümün sonunda "iletişim" kavramı ve iletişim biçimlerinin tanımlarına ilişkin bilgi sahibi oldunuz. Aynı zamanda iletişim becerilerinin neler olduğunu ve OSB olan çocuklarda sık rastlanan dil ve iletişim özelliklerinin neler olduğunu öğrendiniz. Bu bilgilerin

çocuğunuzun iletişim becerilerine ilişkin yapacağınız değerlendirmeler sırasında işinize yarayacağını düşünüyoruz. Bu bilgilerin yanı sıra sözel olan ve sözel olmayan iletişim becerilerini desteklemeye yönelik uygulamalara ilişkin bilgi ve becerileri edindiniz. İletişim becerilerinin desteklenmesinde çevrenin ve ailenin rolüne ilişkin bilgi sahibi olmanızın yanı sıra iletişim becerilerinin desteklenmesinde dikkat edilecek noktaları ve çocuğunuzla iletişim kurarken kullanabileceğiniz basit iletişim stratejilerini öğrendiniz. Bu kısma kadar edindiğiniz bilgiler genel olarak çocuğunuzun gün içerisinde iletişim becerilerini nasıl destekleyebileceğinize ilişkin yol gösterici olacaktır. Bölüm içerisinde edinmiş olduğunuz bu bilgilerden yola çıkarak 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunuzun iletişim becerileri içerisinde yapabildiği ve yapamadığı becerileri değerlendirdikten sonra çocuğunuzun gerçekleştirilmesi gereken iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için gerekli koşulları (ortam düzenlemesi, araç gereç uyarlaması, zamanı, süreyi) nasıl düzenleyeceğini de öğrendiniz. Aynı zamanda çocuğunuzun gerçekleştirilmesi gereken sözel olan ve sözel olmayan iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak öğretim uygulamalarını nasıl yapacağınızı da öğrendiniz. Sizlerden beklentimiz, bu bölümde yer verilen örnek beceriler gibi çocuğunuzun desteklenmesi gereken becerilerde bu bölümde ele aldığımız başlıkları düzenleyerek çocuğunuza ihtiyaç duyduğu becerileri öğretmenizdir. Özellikle çocuğunuzun destek eğitim çevresinin en önemli kişileri sizlersiniz. Çocuğunuzun destek çevresinde yer alan eğitimcilerle koordinasyon içerisinde rolünüzü en iyi şekilde sergileyeceğinize inancımız sonsuz. Sonuç olarak OSB olan çocuklara iletişim becerilerinin kazandırılmasıyla ilgili daha detaylı bilgilere ulaşmak isterseniz okuma önerileri başlığı altındaki kaynakları inceleyebilirsiniz.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Şahin Ş. ve Ülke Kürkçüoğlu, B. (2017). Dil ve iletişim gelişimi: bebeklik-erken çocukluk, okul öncesi ve okul dönemi gelişimi. Ö. Diken (Editör). *İletişim ve alternatif iletişim sistemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
2. Çevik, D. (2019). İletişim, konuşma ve dil: Temel kavramlar. F. Acarlar ve Ö. Diken (Editörler), *Yetersizliği olan bireylerin dil ve iletişim becerilerinin desteklenmesi* içinde (ss. 2-24). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
3. Pektaş-Karabekir, E. (2021). *Çocuklarında otizm spektrum bozukluğu olan ebeveynlere sunulan koçluk uygulamalarının anne-çocuk çiftleri üzerindeki etkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
4. Kırcaali-İftar, G. ve Odluyurt, S. (2012). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere iletişim becerilerinin kazandırılması. E. Tekin-İftar (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri* içinde (s. 329-368). Ankara: Vize.

5. Ökcün-Akçamuş, Ç. M. (2019). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylerde iletişim ve dil özellikleri. F. Acarlar ve Ö. Diken (Editörler), *Yetersizliği olan bireylerin dil ve iletişim becerilerinin desteklenmesi* içinde (ss. 101-127). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
6. Kırcaali-İftar, G. (2003). *Otistik özellik gösteren çocuklara iletişim becerilerinin kazandırılması*. İstanbul: Yapa Yayınları.
7. Genç-Tosun, D. (2020). Alternatif ve destekleyici iletişim teknolojileri. E. Ünlü (Ed.), *Otizmde etkili uygulamalar* içinde (s. 253-282). Ankara: Vize Akademik Yayınları.
8. Çuhadar, S. (2017). Alternatif ve destekleyici iletişim uygulamaları: Düşük, orta ve ileri düzey teknoloji gerektiren uygulamalar. Ö. Diken (Editör). *İletişim ve alternatif iletişim sistemleri* içinde (ss. 209-224). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
9. Downing, E. J., Hanreddy, A., ve Peckham-Hardin, D. K. (2015). *Teaching communication skills to students with severe disabilities*. London: Paul H. Brookes Publishing.
10. Charlop-Christy, M. H., ve Carpenter, M. H. (2000). Modified incidental teaching sessions: A procedure for parents to increase spontaneous speech in their children with autism. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 2 (2), 98-112
11. Rakap, S. (2017). Okul öncesi dönemde kaynaştırma eğitimi uygulamalarının desteklenmesinde doğal öğretim yaklaşımları. *Özel Eğitim Dergisi*, 18 (3), 471- 492.
12. Kurt, O. (2008). Doğal öğretim yöntemleri. E. Tekin-İftar (Ed.), *Davranış ve öğrenme sorunu olan çocukların eğitimi* içinde (s. 161-179). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
13. AAC Institute (2019). *Who needs AAC?* <https://aacinstitute.org/who-can-benefit-from-aac/>.
14. Bondy, A. S. ve Frost, L. A. (1994). *The picture exchange communication system*. *Focus On Autism and Other Developmental Disabilities*, 9, 1-19.
15. Genç-Tosun, D. (2016). *Otizimli bireylere çok basamaklı talep etme becerisinin öğretiminde dokunmatik ekranlı konuşma üreten cihaz kullanımının etkililiği*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
16. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2018). *Erken çocukluk özel eğitim öğretim programı, değerlendirme kitapçığı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.s
17. Pektaş-Karabekir, E. ve Ülke-Kürkçüoğlu, B. (2018). Bakıma gereksinimi olan bireylerde davranışa ilişkin veri toplama süreçleri. F. Aksoy (Ed.), *Etkili davranış yönetimi* içinde (s. 55-80). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

18. DeLeon, I. G., ve Iwata, B. A. (1996). Evaluation of a multiple-stimulus presentation format for assessing reinforcer preferences. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 29, 519-533
19. Akmanoğlu, N. (2018). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara uygun ve yeni davranışların kazandırılması. E. Tekin-İftar (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri içinde* (s. 97-154). Ankara: Vize Yayıncılık.
20. Alberto, A. P., ve Troutman, C. A. (2013). *Applied behavior analysis for teachers* (9th ed.). NJ: Pearson Education.
21. Cooper, J. O., Heron, T. E., ve Heward, W. L. (2007). *Applied behavior analysis*. Ohio: Pearson Merrill Prentice Hall.
22. Tekin-İftar, E. ve Kırcaali-İftar, G. (2012). *Özel eğitimde yanlışsız öğretim yöntemleri*. Ankara: Vize Yayıncılık.

BÖLÜM 5

Dr. Öğr. Üyesi Esin PEKTAŞ KARABEKİR

SOSYAL ETKİLEŞİM VE
OYUN BECERİLERİNİN
DESTEKLENMESİ

Genel Amaç

0-3 yaş arasındaki otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocuğunuzun sosyal beceri ve oyun becerilerinin edinimini ve bu becerilerin gelişimini destekleyebilme amacıyla hazırlanmıştır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Sosyal gelişim ve sosyal beceri kavramlarını tanımlar.
- Sosyal becerilerin neler olduğunu söyler.
- Sosyal beceri yetersizliklerinin neler olduğunu söyler.
- OSB olan çocukların sosyal davranış özelliklerinin neler olduğunu söyler.
- Sosyal becerilerin desteklenmesinin/öğretmesinin neden önemli olduğunu ve bu süreçte çevrenin ve ailenin rolünü açıklar.
- Sosyal becerilerin desteklenmesinde dikkat edilecek noktaları söyler.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunun gerçekleştirmesi gereken sosyal becerileri desteklemek/öğretmek için koşulları düzenler.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunun gerçekleştirmesi gereken sosyal becerileri desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.
- OSB olan çocukların oyun davranışlarındaki yetersizliklerin neler olduğunu söyler.
- Oyun türlerinin neler olduğunu söyler ve örnekler verir.
- Oyun becerilerinin desteklenmesinin önemini ve bu süreçte çevrenin ve ailenin rolünü açıklar.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunun gerçekleştirmesi gereken oyun becerilerini desteklemek/öğretmek için koşulları düzenler.
- 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunun gerçekleştirmesi gereken oyun becerilerini desteklemek için planladığı bir oyunu çocuğuyla oynar.

İçerik

1. Giriş
2. Sosyal Gelişim ve Sosyal Beceri

3. Sosyal Beceri Yetersizlikleri
4. OSB Olan Çocukların Sosyal Davranış Özellikleri
5. Sosyal Becerilerin Desteklenmesinin/Öğretilmesinin Önemi
6. Sosyal Becerilerinin Desteklenmesinde Çevrenin ve Ailenin Rolü
7. Sosyal Becerilerin Desteklenmesinde Dikkat Edilecek Noktalar
8. 0-3 Yaş Arasındaki OSB Olan Çocukların Sosyal Becerilerinin Desteklenmesi
9. OSB Olan Çocuklar ve Oyun
10. OSB Olan Çocukların Oyun Davranışlarındaki Yetersizlikler
11. Oyun Türleri
12. OSB Olan Çocuk ve Ailesi Arasında Oyunun Önemi
13. 0-3 Yaş Arasındaki OSB Olan Çocukların Oyun Becerilerinin Desteklenmesi
14. Neler Öğrendik?
15. Yararlanılan Kaynaklar

Açıklama

Bu bölüm, 0-3 yaş arasındaki otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocuğunuzun sosyal etkileşim ve oyun becerilerini desteklemeniz için sizlere yönelik hazırlanan temel düzeyde bilgilerden ve etkinlik örneklerinden oluşmaktadır.

Bu bölümde size çocuğunuzun eğitimiyle ilgili ihtiyacınız olan bilgilere ulaşmanız için sosyal gelişim ve sosyal becerilerin ne olduğu, OSB olan çocukların sosyal becerilere yönelik yaşadıkları sorunların neler olduğu, bu çocuklara sosyal becerilerin ve oyun becerilerinin öğretilmesinin neden önemli olduğu ve bu becerilerin nasıl desteklenebileceği/öğretileceği hakkında bilgi verecek ve kendinizi eğitmek için atmanız gereken doğru adımların ne olduğu konusunda rehberlik etmeye çalışacağız.

Bu bölümü tamamladığınızda OSB olan çocuğunuzun sosyal becerilerini ve oyun becerilerini nasıl destekleyebileceğinize ilişkin ihtiyacınız olan bilgi ve becerileri edinmiş olacaksınız. Aynı zamanda siz de evinizde benzer oyunları çocuğunuzun özelliklerine uygun bir şekilde planlayarak oynayabileceksiniz.

Giriş

Toplumdaki diğer bireylerle etkileşim kurmak sosyal hayatın bir parçasıdır. Toplumsal ortamlarda bireylerin olumlu sosyal ilişkiler kurabilmesi için bazı davranışlara sahip olması gerekir. Sosyal beceriler, bu anlamda bireyin yaşamındaki toplumsal ve sosyal ortamlara uyum sağlayabilmesi ve diğer bireylerle olumlu etkileşim kurabilmesi için oldukça önemli davranışlardır (1, 2).

OSB olan çocuklar tanıyla ilişkili olarak sosyal etkileşim ve iletişim alanlarında önemli ölçüde yetersizlik yaşamaktadırlar. Bu çocuklar, sözel ve sözel olmayan iletişim davranışlarının gelişiminde yetersizlikler göstermekle birlikte; sosyal etkileşime katılma ve karşılıklı sosyal, duygusal paylaşımlara da yeterince ilgi göstermemektedirler. OSB olan çocukların sosyal beceri alanında yaşadıkları sorunların bu çocukları diğer yetersizlik gruplarından ayırt etmeyi sağlayan en önemli sorunlardan biri olduğu düşünülmektedir (3). Bu becerilerde görülen yetersizliklerin temelinde sosyal etkileşim alanında yaşanan sorunlar yer almaktadır (4).

Sosyal etkileşim kavramı hem sosyal becerileri hem iletişim becerilerini hem de oyun becerilerini kapsamaktadır. Özellikle 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocukların oyun becerilerinin desteklenmesi çocuğun tüm gelişim alanlarını destekler. Bu nedenle oyun 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocukların gelişim ve öğrenme sürecinde önemli bir yere sahiptir. Sosyal etkileşim becerileri içerisinden iletişim becerileri ayrı bir bölüm olarak ele alındığından bu bölümde sosyal beceri ve oyun becerilerine ilişkin bilgiler paylaşılacaktır.

ÖRNEK OLAY

Arzu Hanım bir kız çocuğuna sahip olmak için gün sayıyordu. Beklediği gün geldi çattı. Arzu Hanım, nur topu gibi bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Arzu Hanım ve eşi çocuklarının ismini Leyla koydular. Leyla 2 aylık olduğunda, anne ve babası da dâhil olmak üzere kendisine bakıp gülümseyen kişilere gülümseyerek yanıt vermesi gerekirken gülümsemiyordu. Bu durum Arzu Hanım'ı tedirgin etmeye başlamıştı.

Sosyal Gelişim

Yukarıdaki verilen örnek olayda da belirtildiği gibi sosyal gelişim doğumla birlikte başlar ve yaşam boyu sürer. Sosyal gelişim, çocuğun çevresindeki bireylerle sosyal ilişkiler kurması sonucu, içinde bulunduğu toplumun ve kültürün ilke ve değerlerine uyum için gerekli olan davranışları kazanması sürecinin tamamıdır. Bebeğin önce annesine daha sonra etrafındaki kişilere gülümsemeye başlaması ise ilk sosyal davranıştır (5, 6).

ÖRNEK OLAY (DEVAM)

Arzu Hanım'ın kızı Leyla büyüdü ve üç yaşına geldi. Arzu Hanım Leyla'nın sosyal gelişim açısından akranlarından farklılık gösterdiğini düşünüyordu. Ama yine de bu duruma inanmak istemeyerek kızının akranlarına göre biraz daha içe kapanık bir çocuk olduğunu düşünmek istiyordu. Arzu Hanım Leyla'yı kendi yaşlıları olan komşunun çocuklarıyla bir arada olabileceği ortamlara sokarak diğer çocuklarla etkileşiminin artmasını istiyordu. Leyla ise kendi yaşlılarıyla bir araya geldiğinde onlarla oynamak istemiyor, yalnız kalmayı tercih ediyordu. Diğer çocuklar birlikte oyun oynarken Leyla bir köşede yalnız başına oyun oynuyordu.

Sosyal Beceri

Sosyal beceri ise sosyal olarak kabul edilebilir olan öğrenilmiş davranışlardır. Yukarıdaki verilen örnek olayda da belirtildiği gibi sosyal beceriler, sosyal etkileşim sırasında diğer bireylerin tepkisini etkileyen ve bireyin sosyal durumlarda olumlu sonuçlar elde etmesi ve toplum tarafından kabul edilmesi için gerekli olan bir dizi sosyal davranışı içerir. Çocuğun karşısındaki kişiyle olumlu etkileşim kurmak ve olumsuz yaşantılardan kaçınmak üzere sergilediği sözlü veya sözsüz davranışlar olarak tanımlanmaktadır (1, 5, 7). Selamlaşma, izin isteme, teşekkür etme, sohbet başlatma, sohbeti sürdürme ve sonlandırma vb. davranışlar sosyal becerilere örnek olarak verilebilir.

Sosyal beceriler genel olarak çocuğun çevresindeki bireylerle etkileşimde bulunmasına olanak veren farklı disiplinlerle ilişkili çok sayıda beceriden oluşmaktadır. Bu becerilerden bazıları şunlardır:

- ✓ Göz kontağı kurma
- ✓ İsmi söylendiğinde tepki verme
- ✓ Ortak dikkat kurma
- ✓ Empati kurma
- ✓ Kendini yönetme
- ✓ Duyguları tanıma, başkalarının duygularını anlama ve kendi duygularını ifade etme
- ✓ Duygu ve davranışları yönetme
- ✓ Akranlarla ve yetişkinlerle etkileşim başlatma, sürdürme ve sonlandırma

- ✓ Sorumluluk alma
- ✓ Sosyal/toplumsal yaşam kurallarına uyma
- ✓ Nezaket kurallarına uyma

ÖNEMLİ

Sosyal beceriler, içinde bulunan sosyal durumlara bağlı olarak kullanılmayı gerektirdiği için var olan duruma özgü değişen becerilerdir. Çocukların içinde bulunduğu yaş dönemine göre sergilemesi beklenen sosyal beceriler değişebilmektedir.

DİKKAT

Sosyal becerilerin mutlaka bir amacı vardır. Örneğin çocukların arkadaşıyla oynarken oyuncaklarını paylaşma davranışı arkadaşının onunla oynamaya devam etmesini sağlamak için olabilir.

Sosyal Beceri Yetersizlikleri

Sosyal beceri sergileme yetersizliğini iki başlık altında ele alabiliriz. OSB olan çocuklar ya beceri yetersizliğinden ya da performans yetersizliğinden dolayı sosyal becerilerde yetersizlikler göstermektedir (13). Anne baba olarak bu durumun farkında olmanız gerekir.

✓ **Beceri Yetersizliği:** Çocukların sosyal beceriyi sergileme performansı gösterememeleri durumudur. Örneğin bir çocuk izin istemeyi, paylaşmayı veya sıra beklemeyi bilmiyor ise beceriyi sergilemede güçlük yaşayacaktır.

✓ **Performans Yetersizliği:** Çocukların sosyal beceriyi sergileme performansı olmasına rağmen yani ilgili sosyal beceri çocuğun davranış repertuarında olmasına rağmen ortama uygun davranışı kendiliğinden sergileyememeleri ya da yeterli sıklıkta ve uygun zamanda sergileyememeleridir. Örneğin çocuk akranlarıyla sohbeti başlatma becerisini sergileyebiliyor olmasına rağmen, karşısındaki kişiyle göz teması kurma gibi becerinin alt basamaklarını sergilemede güçlük yaşayabilir.

OSB Olan Çocukların Sosyal Davranış Özellikleri

Sosyal becerilerde yaşanan sınırlılıklar OSB'yi tanımlayan temel özellikler arasında yer al-

maktadır. Normal gelişim gösteren bireylerde doğal süreçte gelişen sosyal davranışlar OSB olan çocuklarda belirgin biçimde farklılık göstermektedir (3). OSB olan çocuklar birçok sosyal beceriyi kendiliğinden bağımsız sergilemekte güçlük yaşayabilmektedir. Buradan yola çıkarak OSB olan çocuklarda sosyal davranış özelliklerinin neler olduğunu bilmenizin faydalı olacağını düşünüyoruz. Bu sosyal davranış özellikleri şunlardır:

(a) Göz Kontağı Kurmada Yetersizlik: OSB olan çocukların büyük bir kısmında yoğun olarak gördüğümüz temel sosyal gelişimlerdeki yetersizliğin bir kişi ile etkileşim kurarken o kişinin öncelikle gözlerine ve yüzüne bakmama ya da bakmaktan kaçınma olduğu bilinmektedir (9). OSB olan çocukların sosyal gelişimindeki bozulmanın ilk belirtileri ilk aylarda göz teması kurmadaki sorunlardır (10).

(b) Empati Kurmada Yetersizlik: Empati, çocukların diğer çocukların davranışlarını anlamlandırmalarına, yorumlamalarına, nasıl hissettiklerini ve ne yapacaklarını tahmin etmelerine ve onların davranışlarına uygun tepkiler vermelerine izin veren bir beceridir (11). Empati becerisi için gerekli olan temel özelliklerden biri bireylerin kendileriyle diğer bireyler arasındaki farkı anlayabilmeleri, diğeri ise bireylerin başkasının bakış açısını anlayabilmeleridir. OSB olan çocukların empati becerisinde yetersizlik olduğu bilinmektedir. Bu çocuklar kendilerini başka bir kişinin yerine koymanın ne demek olduğunu anlamakta zorluk çekerler (12).

(c) Duyguları Anlama ve Kendi Duygularını İfade Etmede Yetersizlik: Başkalarının duyguları anlama ve kendi duygularını ifade etme becerileri; hem başkalarının hem de kendi duygularının farkında olma, üzgün birini teselli etme, öfkesini kontrol etme ve uygun yoldan ifade etme, eleştiriyi kabul etme, alay edilmeye başa çıkma, duygularını (mutlu, üzgün, kızgın, şaşırılmış vb.) paylaşma, hata yapmayla başa çıkma, yeni şeyler denemekten rahatsız olmama gibi becerilerden oluşmaktadır (13). OSB olan çocuklar bu becerileri sergilemede yetersizlik göstermektedir.

(d) Akranlarıyla veya Diğer Bireylerle Sosyal Etkileşim Kurmada Yetersizlik: Akranlarıyla veya diğer bireylerle sosyal etkileşim kurma becerileri; uygun şekilde dokunma, telefon etme, telefona cevap verme, arkadaşına uygun şekilde yardım etme, arkadaşlarından uygun şekilde yardım isteme, arkadaşlarıyla birlikte zaman geçirme, ilişkinin türüne uygun mesafede durma ve ilişkinin türüne uygun sosyal davranışlar sergileme, başkalarının düşüncelerine saygılı olma gibi beceriler olarak tanımlanmaktadır (14). OSB olan çocukların sosyal davranışlardaki yetersizlikler bu çocuklarının akranlarıyla ya da diğer bireylerle sosyal etkileşim başlatma, sürdürme ve sonlandırmada zorluk yaşamalarına neden olmaktadır.

(e) Sosyal ya da Duygusal Karşılıklı Yetersizlik: Sosyal ya da duygusal karşılıklı, bireyin içinde bulunduğu sosyal bağlam içerisinde herhangi bir etkinlik sırasında çevresinde-

ki diğer bireylerle birlikte olmaktan hoşlandığı için diğerlerinin duygu ve düşüncelerini (örn. ilgileri, tercihlerini, başarıları vb.) anlamaya çalışması ve kendi duygu ve düşüncelerini de diğerleriyle paylaşması olarak açıklanabilir (15). OSB olan çocuklar karşılıklı sosyal ve duygusal paylaşımda, başkalarıyla ilgilerini ve duygularını paylaşmada yetersizlik göstermektedirler.

(f) Diğer Çocuklarla Oyun Oynamada Yetersizlik: Diğer çocuklarla oyun oynama becerileri; oyuna katılma, oyuncak paylaşma, işlevsel ve kurallı oyunları oynayabilme, karşılıklı hayali oyunları oynayabilme, oyunda sıra alma, kazanma ve yenilmeyle baş edebilme gibi beceriler olarak tanımlanmaktadır (16). Sosyal etkileşim becerilerinden oyun becerilerindeki yetersizlikler, OSB'nin temel yetersizlik alanlarından birini oluşturmaktadır.

(g) Yazılı Olmayan Sosyal Davranış Kurallarını Anlamada ve Sergilemede Yetersizlik: Sosyal etkileşim bağlamları çok karmaşıktır ve içerisinde bir dizi sosyal davranış kurallarını barındırmaktadır (17). Sosyal davranış kuralları, içinde bulunulan toplumsal çevrede bireylerin birbirlerini rahatsız etmeden birbirlerine saygılı davranmalarını sağlayan yazılı olmayan o kültüre özgü toplumsal kurallar olarak tanımlanabilir (18). OSB olan bireyler yazılı olmayan sosyal davranış kurallarının farkına varma ve bu kurallara uygun davranışlar sergilemede zorluk yaşamaktadırlar.

! DİKKAT

OSB'li bireylerin sosyal beceri düzeylerini etkileyen önemli faktörlerden biri ise problem davranışlar sergilemeleridir. OSB olan çocukların sosyal gelişim alanında yaşadıkları zorluklar problem davranışların sergilenmesine neden olabilir. OSB olan çocukların ailesi olarak çocuğunuzun sosyal gelişim alanında yaşadığı zorlukların farkında olmanız çocuğunuzun daha uyumlu davranışsal tepkiler geliştirmesine yardımcı olacaktır.

Yukarıda verilen özelliklerin yanı sıra OSB olan çocuklarda görülen sosyal davranış özellikleri arasında aşağıda verilen özellikleride yer almaktadır.

OSB Olan Çocuklarda Görülen Sosyal Davranış Özellikleri

! DİKKAT

OSB'den etkilenme düzeyi arttıkça sosyal becerilerdeki yetersizlikler de artmaktadır (20).

Sosyal Becerilerin Desteklenmesinin Önemi

OSB olan çocukların başarıları ve nitelikli bir yaşam sürmeleri için sosyal becerilerinin desteklenmesi/öğretilmesi büyük önem taşımaktadır. OSB olan çocuklara sosyal becerilerin öğretilmesiyle bu çocukların yaşam kalitesini artırabiliriz. OSB olan çocukların içinde buldukları ortamdaki kişiler tarafından kabul görmeleri ve bu ortamdaki kişilerle sosyal etkileşime girebilmeleri için sosyal becerilere sahip olmaları ve bu becerileri uygun yer ve zamanda uygun bir şekilde sergileyebilmeleri gerekmektedir (5). OSB olan çocuklara sosyal becerilerin öğretilmesinin gerekçelerinden bazılarını izleyen şekilde ifade edebiliriz:

- ✓ Yaşamlarını bağımsız bir şekilde sürdürmelerini desteklediğinden,
- ✓ İçinde bulunduğu toplum tarafından kabul edilmeyen davranışlardan uzak durmasına olanak verdiğinden,

- ✓ Hem akranlarıyla hem de toplumdaki diğer bireylerle olumlu sosyal etkileşim kurmalarını sağladığından,
- ✓ Toplumdaki çoğu insan tarafından kabul edilen davranışlar sergileyerek toplumun bir parçası olmalarını sağladığından, bu çocuklara sosyal becerilerin öğretilmesi oldukça önemlidir (21, 22). toplumdaki çoğu insan tarafından sosyal açıdan kabul edilen davranışlar sergileyerek, toplumun bir parçası olmalarını sağladığından, bu çocuklara sosyal becerilerin öğretilmesi oldukça önemlidir (21, 22).

ÖRNEK OLAY (DEVAM)

Arzu Hanım kızı Leyla'nın akranlarıyla daha fazla sosyal etkileşim kurması için kreşe kayıt yaptırmıştır. Leyla'nın kreşte tanıdığı hiç kimse bulunmamaktadır. Leyla kreşe başladığında sınıftaki diğer akranlarıyla etkileşim kurmada zorlanmış ve sınıf içerisinde yalnız kalmayı tercih etmiştir. Sınıftaki akranları da Leyla'ya uyum sağlamada zorluk yaşamışlardır. Aynı zamanda Leyla akranlarına kıyasla sahip olması gereken sosyal becerilere sahip değildir. Bu nedenle de Leyla sınıf içerisindeki etkinlikler esnasında diğer akranları tarafından tercih edilmemektedir. Arzu Hanım bu duruma çok üzülmemektedir.

Yukarıdaki örnek olaya baktığımızda bu durumda çocuğun akranları tarafından sosyal kabulün sağlanabilmesi için aşağıdaki görselde ifade edilen davranış özelliklerinin ve ortamın gerçekleşmesi gerekmektedir.

Öncelikle çocuğun içinde bulunduğu uyumlu bir çevre olması gerekir.

Çocuğun içinde bulunduğu ortam için gerekli sosyal becerilere sahip olması önemlidir.

Çocuğun içinde bulunduğu ortamda, etkinliklerde çevresindeki kişiler tarafından tercih edilmesi gerekmektedir (21, 23).

ÖNEMLİ

Yukarıdaki koşulları düşünürsek çocuğunuza içinde bulunduğu ortamlarda sahip olması gereken sosyal becerileri öğrettiğinizde çocuğunuzun içinde bulunduğu ortamlardaki kişiler tarafından sosyal kabulünü arttırabilirsiniz.

DİKKAT

Sosyal becerilerin gelişiminde erken çocukluk dönemi en etkili dönemdir. Dolayısıyla bu dönemde anne babalara önemli sorumluluklar düşmektedir.

Sosyal Becerilerinin Desteklenmesinde Çevrenin ve Ailenin Rolü

Çocuğun içinde bulunduğu çevre içerisinde sosyal becerilerinin temellerinin atıldığı en önemli kurum ailedir. Sosyal becerilerin gelişimi, çocuğun bireysel farklılıkları ile sosyal çevresi arasındaki etkileşim ile sağlanabilir. Davranış ve etkileşim kurallarını öğrenmede aile ön planda aktif bir rol oynar (24). Çocuğun aile üyeleriyle olan etkileşimi çocuğun çevresindeki diğer tüm bireylere karşı sergileyeceği sosyal becerilerin temelini oluşturur. Ailenin özellikle bebeklikten itibaren çocuğuna sunacağı çeşitli ve çok sayıda uyaran çocukların sosyal becerilerinin gelişimini olumlu yönde destekleyecektir.

Sosyal becerilerin öğrenilmesi sürecinde çocukların en çok etkilendiği kişilerin temelinde aile üyeleri yer almaktadır. Anne babalar, çocuğun sosyal becerilerini önemli ölçüde etkileyen en uygun modellerdir. Anne ve babanın güven verici, destekleyici olması ve hoş görüyle çocuğuna yaklaşması, çocuğun sosyal ve duygusal gelişimi için en ideal etkileşim biçimidir (25). Özellikle erken çocukluk döneminde çocukların en yakınında olan aile bireylerinin, çocuklarına iyi bir model olmaları, çocuklarıyla olumlu sosyal etkileşimlerde bulunmaları ve çocuklarının sosyal becerilerini desteklemeleri oldukça önemlidir (26).

Sosyal becerilerin öğrenilebilir ve geliştirilebilir olduğunu unutmayınız. Çocuğa sosyal becerilerinin kazandırılması için günlük rutinler sırasında pek çok öğretim fırsatı oluşmaktadır. Önemli olan günlük rutin içerisinde oluşan bu doğal fırsatları bir öğretim sürecine çevirebileceğinizin farkında olmanızdır. Çocuklar zamanlarının çoğunu evde aile bireyleriyle birlikte geçirdiklerinden günlük rutinler sırasında oluşan fırsatların sosyal becerilerinin öğretimi için kullanılmasında ailenin ve çevrenin önemi çok büyüktür.

Sosyal Becerilerin Desteklenmesinde Dikkat Edilecek Noktalar

- ✓ Çocuklarınızın sosyal becerilerinin gelişimini desteklemek için günlük rutinlerden yararlanınız. Örneğin parkta ya da oyun alanlarında oyun oynama zamanları çocukların sırayla oynama, birlikte oynama, paylaşma, sosyal etkileşim başlatma ve sürdürme davranışlarını geliştirebilir.
- ✓ Günlük rutinlerinizdeki etkinliklerde uygun sosyal davranışlar sergileyerek çocuğunuza model olunuz. Örneğin aile bireyleri günlük etkinlikler sırasında sabırlı olma, nezaket sözcüklerini kullanma (ör. teşekkür etme, eline sağlık deme vb.), başkalarına değer verme, saygılı davranma gibi davranışlar sergileyerek model olabilirler.
- ✓ Çocuğunuzun olumlu akran ilişkileri oluşturabilmesi için çocuğunuzun destekleyiniz. Örneğin komşunun ya da akrabaların çocuklarını çocuğunuzla oynaması için eve davet edebilir ve çocuğunuzun olumlu akran ilişkileri kurması için ona model olabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun sosyal gelişimine uygun beklentiler oluşturunuz. Örneğin iki yaşındaki çocuklar keşfetme konusunda isteklidirler. Keşfedecek ve öğrenecek çok şey varken çocuğunuzun sakince oturmasını beklememelisiniz.
- ✓ Çocuğunuzun sosyal becerilerini geliştirmek için sosyal becerilere yönelik hazırlanmış çocuk kitaplarından yararlanınız. Örneğin arkadaşlık kurma, sıra alma ve iş birliği yapma vb. konuları ele alan kitapları edinerek bu kitapları çocuğunuza okuyabilirsiniz.
- ✓ Gün içerisinde çocuğunuzun sergilediği olumsuz davranışlar yerine olumlu davranışlara odaklanınız ve çocuğunuzun sergilediği uygun davranışların hepsini mutlaka pekiştiriniz. Örneğin çocuğunuz arkadaşının elindeki oyuncacı izinsiz alıyorsa "İzinsiz almıyoruz." demek yerine "Arkadaşımızdan izin alarak oyuncacı almalıyız." diyebilirsiniz.
- ✓ Gün içerisinde çocuğunuza seçimlerini kendi yapması için bolca fırsat sununuz. Seçim fırsatı sunmak günlük yaşamdaki görevleri yerine getirmenin basit bir yoludur. Örneğin yemek zamanı geldiğinde çocuğunuzun önüne iki seçenek koyup hangisini yemek istediğini sorabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun günlük yaşamda sergilemesi gereken sosyal becerileri prova edebilmesi için çocuğunuzla sosyal oyunlar oynayınız. Örneğin evcilik oyunu sırasında çocuğunuzun sohbet başlatma ve sohbeti sürdürme becerilerini destekleyebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun toplumsal kurallara uyabilmesi ve sorumluluk almayı öğrenmesi için erken dönemde ev içerisinde basit kurallar oluşturup çocuğunuzun bu kurallara uymasını ve ev içerisinde basit sorumluluklar almasını sağlayınız. Örneğin oynamak için oyuncaklarını döken çocuğunuza oyunu bittikten sonra oyuncaklarını toplama sorumluluğunu verebilirsiniz.

- ✓ Çocuğunuz zor bir durumla karşılaştığında bu sorunu onun adına çözmek yerine onu sorunu çözmeye konusunda teşvik ediniz. Çocuğunuzun sorunları çözmeye konusunda olumlu yollar bulmasına destek olabilir ve onu motive edebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuza duyguları tanıtır ve onunla duygular hakkında konuşunuz. Örneğin çocuğunuzla kitap okurken "Tavşan çok hızlı koşuyor! Korkmuş görünüyor." gibi ifadeler kullanabilirsiniz. Aynı zamanda oyun sırasında da çocuğunuzun duyguları prova etmesini sağlayabilirsiniz.
- ✓ Gün içerisinde kendi duygularınız hakkında da konuşunuz. Duygularınız hakkında konuşarak çocuğunuzun da kendi duygularını ifade etmesi için model olabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuza düşüncelerinin, duygularının ve çabalarının sizin için önemli olduğunu söyleyiniz ve aynı zamanda davranışlarınızla da gösteriniz.
- ✓ Çocuğunuza rahat olması için güven veriniz. Çocuğunuza öfke, kızgınlık, kıskançlık gibi olumsuz duyguların hiçbir sorun yaratmadığını ve bu duyguları kontrol edebilmesi için ona destek olabileceğinizi söyleyebilirsiniz.

ÖRNEK OLAY (DEVAM)

Arzu Hanım kızı Leyla'yı her gün kreşe götürüp kreşten getirmeye başlamıştır. Aradan biraz zaman geçtikten sonra Leyla'nın öğretmeni Esra, Arzu Hanım ile görüşmek istemiştir. Esra Öğretmen Arzu Hanım'a Leyla'nın sınıftaki diğer akranlarına kıyasla daha az iş birlikçi olduğunu, içe kapanık ve daha az arkadaşına sahip olduğunu, çevresindeki akranlarıyla ve kendisiyle daha az sosyal etkileşim kurduğunu, daha az sosyal becerilere sahip olduğunu, daha fazla problem davranış sergilediğini ve bu sosyal beceri yetersizliklerinin akranlar tarafından reddedilmeye yol açtığını söylemiştir. Arzu Hanım, Esra Öğretmen'in söylediklerine üzülerek Leyla'nın bebekliğinden beri farklı bir çocuk olduğunu ve bu durumda ne yapması gerektiğini bilmediğini söylemiştir. Esra Öğretmen de Leyla için elinden geleni yapacağını, ancak Leyla'nın gereksinim duyduğu tüm sosyal becerilerin ona öğretilmesi gerektiğini söylemiştir.

0-3 Yaş Arasındaki OSB Olan Çocukların Sosyal Becerilerinin Desteklenmesi

0-3 yaş arasındaki OSB olan çocukların sosyal becerilerinin nasıl desteklenebileceğine ilişkin açıklamalara yer vermeden önce çocuğunuzun hangi sosyal beceriyi öğrenmesi gerektiğini belirlemek için ayrıntılı değerlendirme süreçlerine yer vermelisiniz.

Sosyal Becerilerin Değerlendirilmesi

Sosyal beceri öğretiminde öncelikle hangi sosyal becerilerin öğretilmesi gerektiğine karar verilmesi gerekmektedir. Bu nedenle aşağıdaki soruların yanıtlarını çocuğunuzu birkaç gün farklı ortamlarda gözlemleyerek not alınız:

- ✓ Çocuğun içinde bulunduğu ortamlar ve bu ortamlarda katıldığı etkinlikler nelerdir?
- ✓ Bu ortamlarda bulunan diğer kişiler kimlerdir?
- ✓ Çocuğun bu ortamlarda sergilediği sosyal beceriler nelerdir?
- ✓ Çocuğun bu ortamlarda sergilemediği sosyal beceriler nelerdir?

ÇOCUĞUMUN SOSYAL BECERİLERİYLE İLGİLİ NOTLARIM

Yaptığınız doğal gözlemler sırasında çocuğunuzun sergilediği ya da sergilemediği davranışların neler olduğunu yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

Aynı zamanda 0-36 aylık özel eğitime gereksinimi olan çocukların sosyal beceriler içerisinden neleri yapabildiği ve neleri yapamadığını değerlendirmek için aşağıda verilen linki tıkladığınızda açılan "Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı" kitapçığındaki sosyal duygusal gelişim alanındaki tabloları kullanabilirsiniz. Bu tablolarda 0-36 aylık çocukların sergilemeleri gereken sosyal beceriler içerisinden hangi becerilere sahip olmaları gerektiği ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

LINK: *Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı, Değerlendirme Kitapçığı (27).*

<https://orgm.meb.gov.tr/derskitaplari/ciltler/okuloncesi/0-36aydegerlendirmekitapcigi.pdf>

- ✓ Çocuğunuzun sosyal beceriler içerisinde hangilerini öğrenmesi gerektiğini belirlemek için öncelikle neleri yapabildiğini ve yapamadığını belirlemeniz gerekir.
- ✓ Çocuğunuzun içinde bulunduğu yaşa göre neler yapabildiğini aşağıdaki işaretlerden yararlanarak değerlendirebilirsiniz.
- ✓ Değerlendirme yaparken var olan durumu olduğu gibi yansıtmaya dikkat ediniz. Böylece çocuğunuzun gerçekten hangi beceriyi öğrenmeye gereksinimi olduğunu belirlemiş olursunuz.
- ✓ Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı, Değerlendirme Kitapçığı tablolar üzerine, aşağıda açıklanan işaretleri kullanarak çocuğunuzun iletişim becerilerinde neleri yapabildiğini ve neleri yapamadığını işaretleyiniz.

Yapar	Çocuğunuz hiçbir yardım almadan, siz hatırlatmadan, hiçbir ipucu vermeden bağımsız bir şekilde iletişim becerisini sergileyebiliyorsa "+" işareti koyunuz.
Yardımla Yapar	Çocuğunuz iletişim becerisini sizin yardımınızla söylemeniz, hatırlatmanız veya göstermenizle yapıyorsa "Y" işareti koyunuz.
Yapamaz	Çocuğunuz iletişim becerisini hiç sergilemiyorsa "-" işareti koyunuz.

! DİKKAT

Çocuğunuzun yardımla yaptığı ya da yapamadığı beceriler, çocuğunuza öğretmeniz gereken becerileri gösterir.

Yaptığınız değerlendirme sonucunda çocuğunuzun gereksinimi olan sosyal beceriler içerisinde öncelikle öğrenmesi gereken beceriyi seçerken aşağıdaki sorulara yanıt vermeniz gerekmektedir. Bu sorulara verdiğiniz yanıtlar çocuğunuzun öncelikle öğrenmesi gereken beceriyi size gösterecektir:

- ✓ Hangi sosyal beceri, çocuğunuzun birden fazla etkinliğe katılımını kolaylaştırır?
- ✓ Hangi sosyal beceri, çocuğunuzun içinde bulunduğu ortamlardaki kişiler tarafından kabulünü artırır?

- ✓ Hangi sosyal beceri, çocuğunuzun arkadaşlık becerilerini geliştirir?
- ✓ Hangi sosyal beceri, çocuğunuzun farklı ortamlara katılımını kolaylaştırır?
- ✓ Hangi sosyal beceri, çocuğunuzun yaşı ne olursa olsun içinde bulunduğu toplumsal ortamlarda işine yarar? (28)

ÖRNEK OLAY (DEVAM)

Arzu Hanım'ın kızı Leyla gün içerisinde karşılaştığı kişilere selam vermiyordu. Arzu Hanım da kızı Leyla'ya selamlaşma becerisini kazandırmak istiyordu. Çünkü toplumsal kabulün sağlanmasında selamlaşma becerisinin önemli olduğunu düşünüyordu.

Sosyal Becerilerin Kazandırılması

Yukarıdaki değerlendirme sürecinde çocuğunuzun hangi sosyal becerileri yerine getirip getirmediğini belirlediniz. Şimdi de bu becerileri öğretirken veya desteklerken neler yapmanız gerektiğine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Öğrenmenin Gerçekleşmesi İçin Gerekli Koşullar

Her becerinin öğrenilmesi için öncelikle çocuğunuzun sahip olması gereken farklı koşullar vardır. Örneğin çocuğunuza selamlaşma becerisini kazandırabilmeniz için çocuğunuzun göz kontağı kurma becerisine sahip olması gerekir.

Çocuğunuza bir beceriyi öğretmeden önce çocuğunuzun öğrenmesini sağlayacak koşullara sahip olup olmadığını belirlemeniz çok önemlidir.

Çevre Düzenlemesi Yapma

OSB olan çocukların sosyal etkileşim becerilerini arttırmak için kullanılan etkili tekniklerden birisi de çocuğun içinde bulunduğu çevrenin düzenlenmesidir. Çocuğun içinde bulunduğu ortam çocuğun sosyal becerileri sergilemesine zemin hazırlayacak bir şekilde düzenlenmelidir. Çocuğunuza öğretmek istediğiniz sosyal beceriye yönelik ortamda birtakım düzenlemeler yapmanız gerekir.

İlk olarak öğretim yapmak istediğiniz ortamın çocuğunuzun dikkatini dağıtabilecek eşyaların olmadığı, sessiz bir ortam olmasına dikkat etmeniz gerekir. Örneğin Arzu Hanım kızı Leyla ile çok parçalı yapbozu tamamlama etkinliği yapmayı planlamıştır. Arzu Hanım, Leyla ile etkinliği yapmadan önce onun dikkatini dağıtabilecek her türlü nesneyi Leyla'nın göremeyeceği bir yere koymuştur.

İkinci olarak kazandırılmak istenen becerinin bağımsız olarak sergilenmesi için farklı ortamlarda ve farklı araç gereçlerle öğretim yapmanız gerekir. Örneğin Arzu Hanım Leyla'ya selamlaşma becerisini öğretmek için günlük rutin içerisinde farklı ortamlarda (örneğin ev, park, oyun alanı, komşunun evi vb.) düzenlemeler yapılabilir.

Uygulama Zamanına Karar Verme

Çocuğunuza sosyal beceriyi öğretmek için en uygun zaman günlük rutininiz içerisinde çocuğunuzla birlikteyken yakaladığınız doğal fırsatlardır. Örneğin çocuğunuza selamlaşma becerisini öğretmek için çocuğunuzun evden dışarı çıktığı veya dışarıdan eve geldiği zamanlar en doğru zaman olacaktır.

Model Olma

Model olma sosyal beceri öğretiminde çok etkili bir yöntemdir. Bu süreçte öğretilmek istenen sosyal becerinin doğru bir şekilde sergilenişi çocuğa gösterilir ve çocuğun sergilenen beceriyi taklit etmesi beklenir. Dolayısıyla model tarafından sergilenen becerilerin çocukların taklit edebilecekleri beceriler olmasına dikkat edilmelidir.

ÖRNEK OLAY (DEVAM)

Arzu Hanım kızı Leyla'ya selamlaşma becerisini kazandırmak için gün içerisinde karşılaştığı tüm kişilere önce kendisi selam vererek Leyla'ya model olmuştur. Daha sonra ise model olduğu beceriyi Leyla'nın da taklit etmesini istemiştir. Arzu Hanım gerektiğinde de Leyla'ya ipucu (Ne demen gerekiyor? vb.) sunmuştur. Leyla doğru davranış sergilediğinde Arzu Hanım, "Aferin, sana!" diyerek davranışı pekiştirmiştir.

Yukarıdaki örnekten yola çıkarak öğretilmek istenen sosyal becerinin nasıl sergileneceğini çocuğunuza model olarak gösterip ve çocuğunuzun beceriyi gözlemlemesine fırsat vererek o sosyal becerinin çocuk tarafından sergilenmesini sağlayabilirsiniz. Öğretmek istediğiniz sosyal becerinin nasıl sergileneceğini çocuğunuza hem canlı model olarak hem de videoyla model olarak öğretebilirsiniz. Ancak çocuğunuzun davranışı model alarak sergileyebilmesi için taklit becerisine sahip olması gerektiğini unutmamalısınız.

Canlı Model: Yukarıdaki örnekte olduğu gibi model olacak kişi, öğretmek istediğimiz davranışı uygun bir biçimde sergiler ve ardından çocuğunuz da bu davranışı sergilemesi beklenir (29, 30).

ÖRNEK OLAY (DEVAM)

Arzu Hanım kızı Leyla'ya selamlaşma becerisini kazandırmak için farklı ortamlarda selamlaşan farklı kişilerin model olarak yer aldığı videolar çekmiştir. Daha sonra gün içerisinde Leyla'nın karşılaştığı kişilere selam vermesi için önce videoyu izletmiş, daha sonra ise Leyla'nın videodan izlediği davranışı taklit etmesini istemiştir. Arzu Hanım gerektiğinde de Leyla'ya ipucu (Ne demen gerekiyor? vb.) sunmuştur. Leyla doğru davranış sergilediğinde Arzu Hanım, "Aferin, sana!" diyerek davranışı pekiştirmiştir.

Video Model: Yukarıdaki örnekte olduğu gibi model olacak kişi öğretmek istediğimiz davranışı uygun bir biçimde sergilerken video kaydına alınır ve çocuğun hazırlanan bu videoyu bilgisayar, tablet, cep telefonu gibi teknolojik araçlar aracılığıyla izlemesi sağlanır. Son olarak ise çocuğun izlediği beceriyi sergilemesi beklenir (29, 30).

Rol Oynama/Prova Etme

Çocuğunuza öğretmek istediğiniz sosyal beceriyi çocuğunuz doğal ortamlarda sergilemeye başlamadan önce çocuğunuzun bu beceriyi günlük yaşama benzer yapılandırılmış ortamlarda sergilemesi beklenir. Bu süreçte çocuğunuzun sosyal beceriyi doğru sergilemesi için ipucu sunabilir ve çocuk davranışı doğru bir şekilde sergilediğinde pekiştirebilirsiniz. Çocuk yapılandırılmış ortamlarda öğretmek istediğiniz beceriyi bağımsız bir şekilde sergiler hâle geldikten sonra doğal ortamlarda sergilemesini bekleyebilirsiniz (31).

Örneğin Arzu Hanım, Leyla'ya selamlaşma becerisini öğretmek için öncelikle evde farklı senaryolar oluşturarak Leyla'nın bu senaryolar içerisinde öğretilmek istenen sosyal beceriyi prova etmesini sağlamıştır. Daha sonra Leyla'nın prova ettiği sosyal beceriyi doğal ortamlarda sergilemesini beklemiştir.

Şekil Verme

Çocuğunuza öğretmek istediğiniz sosyal beceriye ilişkin çocuğunuzu gözlemleyip çocuğunuzun istenilen beceriyi yaklaşık olarak sergilediği tüm davranışları aşamalı olarak pekiştirebilirsiniz (32, 33).

Örneğin Arzu Hanım'ın kızı Leyla, arkadaşlarıyla bir araya geldiğinde oyuncaklarını paylaşmak istemiyordu. Bu duruma çok üzülen Arzu Hanım, Leyla'ya paylaşma becerisini öğretmek istiyordu. Arzu Hanım, paylaşma becerisini öğretmek için bazı basamaklar izlemiştir.

- ✓ Öncelikle arkadaşları Leyla'nın yanına oyun oynamak için gittiğinde Arzu Hanım Leyla'nın elinden tutup elindeki oyuncağı arkadaşına uzatması için fiziksel ipucu vermiş ve Leyla'nın sergilediği doğru davranışı "Aferin, sana!" diyerek pekiştirmiştir.
- ✓ Daha sonra arkadaşları Leyla'nın yanına oyun oynamak için gittiğinde Arzu Hanım Leyla'nın bileğinden hafifçe tutarak oyuncağı arkadaşına uzatması için kısmi fiziksel ipucu vermiş ve Leyla'nın sergilediği doğru davranışı "Aferin, sana!" diyerek pekiştirmiştir.
- ✓ Sonrasında ise Arzu Hanım, "Leyla elindeki oyuncağı arkadaşına da ver." diyerek sözel ipucu vermiş ve Leyla'nın sergilediği doğru davranışı "Aferin, sana!" diyerek pekiştirmiştir.
- ✓ Son olarak ise Leyla bağımsız bir şekilde oyuncaklarını arkadaşlarıyla paylaştığında Arzu Hanım Leyla'yı "Aferin, sana!" diyerek davranışı pekiştirmiştir.

İpucu Kullanımı

Günlük yaşamımızda bazı davranışlar kendiliğinden öğrenilirken bazı davranışları öğrenmek için yardıma ihtiyaç duyulabilir. Bazı durumlarda ortamda bir uyarın olduğu hâlde çocuk davranışı sergilemiyor ya da yanlış sergiliyor olabilir.

Peki, bu durumda ne yapmalıyız? Bu durumda İPUCU KULLANMALIYIZ!

İpucu istenilen davranışın gerçekleşme olasılığını arttırmak ya da kesinleştirmek amacıyla planlı olarak sunulan yardımdır. Şekil 5.2'de gördüğümüz gibi çocuğunuza kazandırmak istediğiniz amaca yönelik verebileceğiniz ipuçları çocuklar üzerinde en fazla kontrole sahip olandan en az kontrole sahip olana doğru sıralanmıştır (32, 33).

Şekil 5.2 En Fazla Kontrole Sahip Olandan En Az Kontrole Sahip Olana Doğru İpucu Sıralaması

Şekil 5.2 Betimleme: En fazla kontrol gerektirenden en az kontrol gerektirene doğru ipucu sıralamasının yer aldığı şemaya göre sırasıyla ipuçları; Fiziksel İpucu, Model İpucu, Sözel İpucu, Görsel İpucu, Jest İpucu.

Fiziksel İpucu:

- ✓ Tam fiziksel ipucu ve kısmi fiziksel ipucu olmak üzere iki farklı şekilde uygulanmaktadır.
- ✓ Çocuğunuz henüz taklit becerisi kazanmamış ise fiziksel ipucunu kullanabilirsiniz.
- ✓ Tam fiziksel ipucu uygulamacının çocuğun vücudu üzerinde tam anlamıyla fiziksel bir hâkimiyetinin olmasıdır. Örneğin çocuğunuza vedalaşırken el sallamayı öğretmek için tam fiziksel ipucunu kullanmak istiyorsunuz. Çocuğunuzun elinin üzerinden sıkıca tutarak çocuğunuzun elini sallamasını sağlayabilirsiniz.
- ✓ Kısmi fiziksel ipucu uygulamacının çocuğun vücudu üzerinde kısmi bir temasının olmasıdır. Örneğin elinin üzerinden hafifçe dokunma, dirseğini itme kısmi fiziksel ipucuna örnek olarak verilebilir.

Model İpucu

- ✓ Çocuğunuz motor ve sözel taklit becerisi kazanmış ise model ipucunu kullanabilirsiniz.
- ✓ Uygulamacının çocuğun yapmasını beklediği davranışın nasıl gerçekleştirileceğini göstermesidir.

Örneğin çocuğunuza teşekkür etme becerisini öğretmek için model ipucunu kullanmaya karar verdiğinizde çocuğunuz sizden bir şey talep ettiğinde çocuğunuz istediği şeyi çocuğunuza verip önce siz "Teşekkür ederim." diyerek model olabilirsiniz. Sonra da çocuğunuzun "Teşekkür ederim." demesini bekleyebilirsiniz.

Sözel İpucu

- ✓ Çocuktan yapmasını istediğiniz beceriyi, kelimelerle ifade etmenizdir.

Örneğin çocuğunuza izin isteme becerisini öğretmek istiyorsanız öncelikle "İzin istemek çok önemlidir, izin istediğimiz zaman isteğimiz şeylere ulaşabiliriz." diyerek beceriye ilişkin olumlu yorumlara yer verebilirsiniz. Daha sonra çocuğunuzun bir şeyi izinsiz almak istediğinde "Ne yapmamız gerekiyordu? Alabilir miyim, dememiz gerekiyordu." diyerek sözel ipucu sunabilirsiniz.

Jest/İşaret İpucu

- ✓ Çocuğunuzun doğru davranış sergilemesini sağlamak için ne yapması gerektiğine ilişkin bilgi verirken el, kol, vücut ve yüz hareketleri gibi jest ve mimiklerin kullanılmasıdır.
- ✓ Çocuğa fiziksel olarak temas etmeden dikkatini bir nesneye harekete çekmek için yapılan jest ve mimikler, hareketlerdir.

Görsel İpucu

- ✓ Çocuğa yapması istenen becerilerin gösterilmesinde çocuğun düzeyine uygun resim, çizim, fotoğraf, çizgi, işaret ya da yazı gibi görsel öğelerin kullanılmasıdır.

Örneğin kuralların öğretiminde kullanılan resimler, günlük etkinlikleri gösteren resimler, bir davranışın yerine getirilmesi için sergilenen basamakları gösteren resimli kartlar, bir nesnenin ya da etkinliğin resimli kartı vb. görsel ipucunun kullanımını örnekler.

! DİKKAT

Çocuk öğretilmek istenen becerileri sergilemeye başladığında sunulan ipuçlarının geri çekilmesi gerekmektedir. Eğer öğretim sürecinde kullanılan ipuçları geri çekilmezse çocuk beceriyi sergilemek için her zaman ipucuna ihtiyaç duyacak, bağımsızlaşamayacaktır. Buna ipucuna bağımlılık denmektedir. İpucuna bağımlılık çocuğun beceriyi bağımsız sergilemesini engeller.

Pekiştirmenin Kullanımı

Bir davranışı sergilemeye devam etmemiz ya da o davranışı sergilemeyi bırakmamız geçmişte o davranışı yaptığımızda elde ettiğimiz sonuçlarla doğrudan ilişkilidir. Geçmişte bir davranışı yaptığımızda hoşumuza giden bir durumla karşılaştıysak o davranışı tekrar tekrar yaparız. Çocuğunuzla hangi beceriyi çalışıyor olursanız olun çocuğunuz istediğiniz davranışları sergilediğinde onu mutlaka pekiştiriniz.

Pekiştirme, davranışın sergilenmesinin hemen ardından **ortama hoş giden bir uyarının** (ör. zıplama gibi etkinlikler, yiyecek, kitap, oyuncak vb.) **eklenmesiyle** davranışın sergilenme sıklığının artırılmasıdır (32, 33). Unutmayınız ki pekiştirilen bir davranış daha sık sergilenirken pekiştirilmeyen davranış bir süre sonra hiç sergilenmez. Aşağıda pekiştireç türlerinin kullanımına ilişkin örneklere yer verilmiştir.

Pekiştireç Türlerinin Kullanımına Örnekler

Pekiştireç Türleri	Kullanımı
Yiyecek Pekiştireci	Leyla yemek yerken annesi Arzu Hanım'dan bardağa su doldurmak için yardım istemiştir. Arzu Hanım da gülümseyerek bardağa su doldurmuştur. Leyla uygun bir şekilde yardım istediğinde olumlu bir tepki alarak suya ulaştığı için doğal olarak pekiştirilmiştir.
Sosyal Pekiştireç	Leyla annesinden yapmak istediği bir etkinlik için izin almıştır. Annesi Arzu Hanım da izin aldığı için Leyla'ya teşekkür edip izin vermiştir.
Sembol Pekiştireci	Arzu Hanım Leyla'nın her paylaşma davranışı için ona birer tane etiket vermiştir. Leyla'nın elindeki etiketlerin sayısı beşe ulaştığında, Arzu Hanım Leyla'nın tercih ettiği bir etkinliği yapmasına veya istediği bir oyuncakla oynamasına izin vermiştir.
Etkinlik Pekiştireci	Arzu Hanım Leyla'ya yemek zamanında herkesle birlikte sofrada oturup tabağındaki yemeği tamamen bitirme davranışını kazandırmak için bu davranışı sergilediğinde Leyla'nın çizgi film izlemesine izin vermiştir.
Nesne Pekiştireci	Arzu Hanım Leyla markette uygun bir şekilde sıra beklediği için ona sevdiği bir oyuncak almıştır.

! DİKKAT

"Aferin.", "Süpersin." gibi sözcükler başlangıçta çocuğunuz için hiçbir şey ifade etmeyebilir. Ancak bu sözcükler kuru yemiş, meyve, kek parçası gibi pekiştireçlerle birlikte sunulduklarında bir süre sonra yiyecek pekiştireçleri verilmese bile tek başlarına pekiştireç özelliği taşımaya başlarlar.

Değerlendirme

Çocuğunuza kazandırmak istediğiniz beceriyi öğretim sonunda değerlendirmeniz gerekir. Eğer çocuğunuz kazandırmaya çalıştığınız sosyal beceriyi sizin hiçbir ipucunuza gerek duymadan yerine getirebiliyor ise beceriyi kazanmış demektir. Bu nedenle bir becerinin öğretimini yaparken çocuğunuzu ara ara takip etmek ve öğretimin sonunda hiçbir ipucu vermeden beceriyi yerine getirip getirmediğine bakmak önemlidir.

Becerileri Sürdürme, Genelleme

Çocuğunuza sosyal beceri öğretirken beceriyi kazandırmak için uygun olan; çocuğunuzun farklı araç gereçlerle, farklı ortamlarda, farklı zamanlarda ve farklı kişilerle öğrendiği beceriyi sergileyebiliyor olması önemlidir (32, 33).

Bu şekilde öğretim yaptığınız zaman çocuğunuz becerileri edindikten sonra farklı zamanlarda, farklı ortamlarda, farklı araç gereçlerle ve farklı kişilerle de becerileri sergilemeye devam edecektir.

Uygulama Örneği 1:

Çocuğunuz içinde bulunduğu yaş grubu içerisinde sergilemesi gereken sosyal becerilerden biri olan paylaşma becerisine sahip değilse aşağıdaki uygulama basamaklarını izleyerek siz de çocuğunuza paylaşma becerisini öğretebilirsiniz:

- ✓ Öncelikle çocuğunuzun akranlarıyla birlikte oyun oynayabileceği bir ortam oluşturunuz. Bunun için komşunuzun veya akrabalarınızın çocuğunuzun yaşıyla yakın yaşta olan çocuklarını eve davet edebilirsiniz.
- ✓ Daha sonra çocuğunuzun gün içerisinde oynamaktan keyif aldığı oyuncakları çocuğunuzun ve diğer çocukların içinde bulunduğu ortamdaki farklı yerlere yerleştirebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun performansına göre sunacağınız ipucuna karar vermeniz gerekir. Ama öğ-

retimin başında çocuğunuza başarılı yaşantılar sunabilmek için en fazla kontrol edici ipucuya la öğretime başlamak gerekir.

- ✓ Çocuğunuzun en fazla tercih ettiği pekiştireçleri de önceden belirleyip ortamda bulundurmanız önemlidir.
- ✓ Öğretimde ipucu kullanacaksanız mutlaka çocuğunuza yakın bir yerde durunuz.
- ✓ Öncelikle diğer akranlar çocuğunuzun yanına elindeki oyuncakla oyun oynamak için gittiğinde çocuğunuzun elinden tutup arkadaşına uzatması için fiziksel ipucu sununuz.
- ✓ Çocuğunuz elindeki oyuncakı arkadaşına uzattığında ise "Oyuncağını paylaştığın için aferin sana." diyerek çocuğunuzun sevdiği bir yiyeceği ya da nesneyi çocuğunuza verip doğru davranışını pekiştirebilirsiniz.
- ✓ Bir sonraki gün verdiğiniz ipucunu biraz daha azaltmanız gerekir. Bu süreçte diğer akranlar çocuğunuzun yanına elindeki oyuncakla oyun oynamak için gittiğinde çocuğunuzun bileğinden hafifçe tutarak oyuncakı arkadaşına uzatması için kısmi fiziksel ipucu sununuz.
- ✓ Çocuğunuz elindeki oyuncakı arkadaşına uzattığında ise "Oyuncağını paylaştığın için aferin sana." diyerek çocuğunuzun sevdiği bir yiyeceği ya da nesneyi çocuğunuza verip doğru davranışını pekiştirebilirsiniz.
- ✓ Birkaç gün sonra verdiğiniz ipucunu biraz daha azaltmanız gerekir. Bu süreçte diğer akranlar çocuğunuzun yanına elindeki oyuncakla oyun oynamak için gittiğinde çocuğunuza "Ayşe elindeki oyuncakı arkadaşına da verir misin?" diyerek sözel ipucu sununuz.
- ✓ Çocuğunuz elindeki oyuncakı arkadaşına uzattığında ise "Oyuncağını paylaştığın için aferin sana." diyerek çocuğunuzun sevdiği bir yiyeceği ya da nesneyi çocuğunuza verip doğru davranışını pekiştirebilirsiniz.
- ✓ Son olarak ise çocuğunuz bağımsız bir şekilde oyuncaklarını arkadaşlarıyla paylaştığında çocuğunuza "Aferin, sana!" diyerek davranışını pekiştiriniz.

OSB Olan Çocuklar ve Oyun

Yaşamın ilk üç yılında çocuğun anne-babasıyla geçirdiği etkileşimler ve yaşantılar gelişimin temellerini oluşturur (34). Çocuklar dünyaya geldikleri günden itibaren hareket ederler. Çocukların bu hareketleri oyun olarak nitelendirilir. Çocukları eğlendiren eğlendirirken de öğrenmesini sağlayan etkinliklere oyun denir. (34, 35).

ÖNEMLİ

Oyun çocukların yaşamlarının ayrılmaz bir parçasıdır.

Normal gelişim gösteren çocuklar oyun oynayarak hem yaşam hem de yaşamdaki rolleri hakkında bilgi edinirler. Çocuklar yetişkinlerin dünyasında gördüklerini, yaşadıklarını ve düşündüklerini oyun aracılığıyla sergileyerek onları pratik ederler. Bu süreç her çocuğun dış dünyayı ne kadar gözlemlediğine, diğer bireylerle ne kadar iletişime girdiğine ve çevresindeki nesnelere ve insanlardan ne kadar farkında olduğuyula ilişkili olarak değişmektedir (34, 35).

Normal gelişim gösteren çocukların çoğu, model olduğunda veya kendilerine sözel yönlendirmeler yapıldığında belirgin bir öğretim olmaksızın da çoğu oyunu oynayabilir veya oyuna katılabilirler. Aynı zamanda normal gelişim gösteren çocuklar pek çok oyun becerisini sergilemek için pekiştirmeye gerek duymaz. Çünkü oyunun kendisi çocuklar için pekiştirici bir özelliğe sahiptir.

Ancak OSB olan çocuklarda ise bu durum daha farklıdır. Çünkü OSB olan çocukların;

- ✓ Dikkatlerini çevresindeki uyaranlara ve diğer bireylerin davranışlarına yöneltmekte yaşadıkları güçlükler,
- ✓ Sosyal etkileşimde yaşadıkları güçlükler (ör. düşüncelerini, isteklerini ve duygularını diğerleriyle paylaşmada isteksiz olma, diğerlerinin düşüncelerini, isteklerini ve duygularını anlamada yetersizlik, sözel olmayan ipuçlarını yorumlamada zorluk yaşama),
- ✓ Sözel olan ve sözel olmayan iletişim becerilerinde yaşadıkları güçlükler (ör. karşılıklı konuşma, iletişim başlatma, sürdürme ve sonlandırma, dilin işlevsel kullanımında zorluk yaşama),
- ✓ Soyut kavramları anlamlandırma ve hayal gücünde yaşadıkları zorluklar,
- ✓ Sınırlı ve yinelenen davranışlar, etkinlikler ve ilgiler bu çocukların oyun becerilerinde yetersizliklere neden olmaktadır [Örneğin sınırlı ilgilerinin olması, belirli nesne ve etkinliklere karşı takıntılı davranışlar sergilemeleri, tekrarlayan davranışlar ve etkinlikler konusunda ısrarcı olmaları vb. konularda yaşadıkları zorluklar nedeniyle bu çocuklarda sergilenen oyun davranışları normal gelişim gösteren akranlarından farklılık göstermektedir (36, 37, 38).].

OSB Olan Çocukların Oyun Davranışlarındaki Yetersizlikler

1. OSB olan çocuklar, oyunları öğrenmede ve oyunun amacını anlamakta zorlanmaktadır ve oyuncaklarla nasıl oynanacağına ilişkin kendilerine göre bir yol bulmaktadırlar. Örneğin arabayı sürmek yerine tekerleğini çevirmek ya da arabaları sıraya dizmek gibi.
2. OSB olan çocukların ortak dikkat ve taklit becerilerinin gelişiminde gösterdikleri yetersizlikler akranlarıyla karşılıklı etkileşim kurma becerisini etkilemektedir. Dolayısıyla bu çocuklar yalnızlığı tercih ettikleri için sosyal oyunlara karşı ilgisizdirler.
3. OSB olan çocukların oyun davranışlarının içerisinde kendini uyarıcı farklı davranışların yer almasından dolayı bu çocukların çoğu zaman duyu-motor oyunlarını tercih ettikleri bilinmektedir. Örneğin oyun içerisinde yer alan araç gereçlerin kokusu, tadı, sesi veya yüzey özellikleri OSB olan çocuklar için duyuusal uyaran sağlayabilir.
4. OSB olan çocuklarda kendisine, başkasına ya da bir nesneye yönelik işlevsel oyunlar daha az görülmektedir. Örneğin çocuğun kendi saçını taraması, annesinin saçını taraması veya bardağı tabağa koyma gibi işlevsel oyun becerileri daha az görülür.
5. OSB olan çocukların hem akranları tarafından sunulan sosyal tekliflere cevap vermedikleri hem de akranlarını taklit etmedikleri gözlemlenmiştir. OSB olan çocuklar taklit becerilerindeki, soyut durumları anlamlandırma ve kendiliğinden bir oyunu yapılandırmadaki yetersizliklerinden dolayı sembolik oyun becerilerinde önemli derece yetersizlik göstermektedirler.
6. OSB olan çocuklar roller üstlenerek oyun repliklerini planlama, organize etme ve birleştirmede zorluklar yaşamaktadırlar.
7. OSB olan çocuklar oyun kurallarını anlayabilme, kurallara uygun davranışlar gösterme ve diğerleriyle etkileşim kurma becerilerine sahip olmadıklarından kurallı oyun bu çocuklar için zor bir oyun türü olabilir.
8. Bu çocukların oyun sırasında uygun olmayan davranışlar sergiledikleri, ilgilerinin oldukça sınırlı olduğu ve oyuncakları esnek olmayan biçimde kullandıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca duyguları daha az paylaştığı ve tekrar eden davranışlarla daha çok meşgul oldukları da tespit edilmiştir.
9. OSB olan çocukların oyundaki gelişimsel farklılıklarının bilişsel ve sosyal gelişimdeki yetersizlikle ilgili olduğu düşünülmektedir (36, 37, 38, 39, 40).

! DİKKAT

OSB olan çocuklar için açık havada oyun alanlarında oynanan oyunlar sosyal etkileşim becerilerini desteklemenin yanı sıra olumlu davranışları arttırmaya da yardımcı olacaktır. Örneğin çocuk parkında oynama, koşma, kumda/suda oynama gibi çocuğunun yaşına uygun açık hava oyunları çocukların akranlarıyla etkileşim içerisinde olmalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla günlük rutininiz içerisinde mutlaka açık havada oynanan oyunlara yer vermeniz çocuğunuzun hem sosyal hem de oyun gelişimi açısından oldukça önemlidir. Ancak özellikle duyuşsal uyarılara karşı hassasiyeti olan ve dikkatini toparlamakta güçlük çeken OSB olan çocuklarda açık hava oyunları biraz sıkıntılı olabilir. Bu durumda çocuğunuzun özelliklerine göre bazı düzenlemeler veya uyarlamalar yapabilirsiniz (35).

OSB Olan Çocuk ve Ailesi Arasında Oyunun Önemi

Çocuklar, oyunlar ya da oyun içindeki davranışlar aracılığıyla gerçek yaşamı denerler; kendilerini, fiziksel ve sosyal çevrelerini keşfederler. Aynı zamanda erken çocukluk döneminde oyun, çocukların farklı gelişim alanlarını da desteklemektedir.

Oyun becerilerindeki yetersizlikler, OSB olan çocukların akranlarla etkileşimini büyük ölçüde engellemektedir. OSB olan çocukların uygun oyun becerileri arttıkça, kendini uyarıcı davranışlar gibi uygun olmayan davranışlar da hızla azalır. OSB olan çocuklar oyun sırasında akranları ile etkileşime girememekte ya da çevresindeki akranlarının farkında değil gibi davranmakta ve onlarla oynamamaktadırlar. Bu durum OSB olan çocukların akranlarıyla arasında büyük bir boşluk oluşturmakta ve akranları tarafından dışlanmasına neden olmaktadır. Oyunlar anne-babanın çocuğuyla etkileşim kurması için de çok zengin yaşantılar sağlar. Bu

nedenle oyun, tüm çocuklarda olduğu gibi, OSB olan çocukların gelişim ve öğrenme sürecinde de daha önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla bu çocuklara oyun becerilerinin öğretimi öncelikli hedefler arasında yer almalıdır.

Erken dönemde anne-babanın çocuğuyla sosyal etkileşim kurduğu en keyifli yollardan birisi oyundur. Oyunlar sırasında anne-baba ile çocuk arasında doğal, eğlenceli, rahat ve güvenli bir ortam oluşur. Çocuğun aile üyeleriyle olan etkileşimi çocuğun çevresindeki diğer tüm bireylere karşı sergileyeceği becerilerin temelini oluşturur. Ailenin özellikle bebeklikten itibaren çocuğuna sunacağı çeşitli oyunların çocukların sosyal oyun becerilerinin gelişimini olumlu yönde destekleyecektir (35, 41)

! DİKKAT

Günümüzde 0-3 yaş grubundaki çocukların akranlarıyla oynayabilecekleri oyun grupları olduğu görülmektedir. Bunların bazıları çocukların yalnız katılabileceği oyun gruplarıyken bazıları da anne-baba katılımlıdır. Her ikisinde de 0-3 yaş grubundaki çocuklara akranlarıyla oyun oynama fırsatı sunulmaktadır. Bu programlarda çocuklara yaşlarına uygun çeşitli oyunlar ve etkinlikler sunularak akranlarıyla etkileşim içerisinde olmaları ve anne-babalarıyla kaliteli bir zaman geçirmeleri sağlanmaktadır. Dolayısıyla OSB olan çocukların anne-babaları olarak sizlerde bulunduğunuz şehirlerdeki bu programları araştırabilir ve çocuğunuzun hem sosyal hem de oyun becerilerini desteklemek için bu programlardan yararlanabilirsiniz.

farklı gelişim alanlarını destekleyebilirsiniz. Aşağıda oyun türlerine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir (35, 36, 37, 39, 40, 41, 42).

Oyun Türü	Açıklaması
Araştırıcı/Duyu-Motor Oyun	Duyu-motor oyun aktif olarak çocuğun doğumundan 12 aya kadar geçirdiği dönemi kapsar. Bu oyun süresince bebekler duyu-motor özellikler aracılığıyla kendilerini ve çevrelerini keşfederler. Örneğin bebekler küçük nesnelere eliyle kavradıklarında onu hissetmek ve tatmak için ağzına götürürler. 6 ay civarında bebekler basit deneme yanılma yoluyla nesnelere keşfetmeye çalışırlar. Örneğin bebekler yere düşen bir nesneyi görmek için tekrar tekrar elindekini yere atabilirler.
İşlevsel Oyun	Normal gelişim gösteren çocuklarda 14 ay civarında gelişmektedir. İşlevsel oyun nesnelere işlevine uygun kullanma olarak da tanımlanır. Çocuk bu dönemde bir nesne ile oynamadan önce o nesnenin nasıl kullanıldığını bilmektedir. Örneğin çocuğunuza araba verdiğinizde arabayı sürer.
Sembolik Oyun/Hayali Oyun	Sembolik oyun normal gelişim gösteren çocuklarda 18-24 ay civarında gelişmektedir. İşlevsel oyuna göre oldukça karmaşıktır. Çünkü sembolik oyunda işin içine nesnelere işlevine göre değil kendi yüklediği anlamı göre o nesneyi sembolik olarak "mış" gibi kullanma girmektedir. Sembolik oyun basamakları şunlardır: <ul style="list-style-type: none"> ✓ Gerçek bir nesneyi veya temsilini amacına uygun olarak hayali kullanma (ör. elinde ruj olmamasına rağmen ruj sürüyormuş gibi davranması). ✓ Oyun sırasında bir nesnenin diğerinin yerini alması (ör. tahta bloğun telefon olarak kullanılması). ✓ Nesnelere olmayan bir özelliğin yüklenmesi (ör. fincanda çay olmasına rağmen çay varmış gibi içilmesi). ✓ Kendisine, başka kişilere veya nesnelere rol ve duygular yükleme (ör. "Bebek ağlıyor" dedikten sonra oyuncak bebeği kucağına alması).

<p>Yapı-İnşa Oyunu</p>	<p>Çocukların çeşitli nesnelere veya oyuncaklarla bir şeyler oluşturma, yapılandırma ve inşa etmek üzere oynadıkları oyunlar yapı-inşa oyunları olarak nitelendirilir. Bu oyunlar küçük ve büyük kas gelişimini geliştirdiği gibi çocuğun zihinsel alanda gelişimini de büyük ölçüde etkiler. Örneğin ev yapımı, kule yapımı, yollar, köprüler ve binaların yapımı olduğu gibi araba, gemi gibi hayallerinde yarattıkları her şey olabilir.</p>
<p>Sosyo-Dramatik Oyun</p>	<p>Çocuklar bu dönemde diğer çocuklarla birlikte oyun oynarlar ve onların varlığının farkındadırlar. Sosyo-dramatik oyunlarda çocuklar önce kendi yaşantılarını, sonra da doktorculuk, öğretmencilik gibi sosyal çevrede karşılaştıkları meslekleri ve çevrelerinde karşılaştıkları olayları oyunlarına taşırlar.</p>
<p>Kurallı Oyun</p>	<p>Kurallı oyunlar, topluma ve sosyal yaşama ait kuralların öğrenildiği oyunlardır. Her toplumun kendine ait bir kuşaktan diğerine aktarılmış oyunları bulunmaktadır. Bu tür oyunlarda çocuklar ait oldukları toplumun kültürel özelliklerini öğrenirler. Kurallı oyunlar yoluyla çocuklara kurallar oluşturma ve kurallara uyma, rekabet etme, kazanma, kaybetme, adil olma, hakkına razı olma veya hakkını arama gibi beceriler kazandırılabilir.</p>

0-3 Yaş Arasındaki OSB Olan Çocukların Oyun Becerilerinin Desteklenmesi

Aşağıda çocuğunuzun içinde bulunduğu gelişim dönemine uygun oynayabileceğiniz oyunlara ilişkin örnekler yer verilmiştir (43). Siz de örneklerden yola çıkarak çocuğunuzun içinde bulunduğu gelişim dönemine uygun daha farklı oyunlar oluşturup bu oyunları OSB olan çocuklarınızla oynayabilirsiniz. Çocuklarınızın oyun becerilerini desteklerken OSB olan çocuklara oyun oynamanın öğretiminde yaygın olarak kullanılan doğal öğretim, ayırık denemelerle öğretim, etkinlik çizelgeleriyle öğretim ve model olma gibi yöntemlerden yararlanabilirsiniz.

0-3 Yaş Aralığında Gelişim Dönemlerine Göre Oyun Örnekleri

Dönem	Oyunlar
İlk 6 Ay	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Bebeğinizle göz teması kurarak şarkılar söyleyiniz. ✓ Hareketleri ve çıkardığı sesleri taklit ederek karşılıklı oyun oynayınız. ✓ Jest ve mimiklerinizi kullanarak bebeğinizi eğlendirebilirsiniz. ✓ Işıklı, sesli, büyük ve renkli oyuncakları göz hizasında tutup takip etmesini sağlayınız. ✓ Yumuşak oyuncaklarla yakalama-bırakma oyunu oynayınız. ✓ Salladığında ses çıkaran hareketli oyuncaklarla (ör. çingirak) oynayınız. ✓ Büyük resimli kartları gösteriniz. ✓ Farklı uyarılar sunan oyun halılarını kullanarak oynayınız.
6-12 ay arası	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Fış fış kayıkçı oyununu oynayınız. ✓ Ce-ee oyununu oynayınız. ✓ Basitten başlayarak zora doğru saklama-bulma oyunu oynayınız. ✓ Üst üste dizme-devirme oyununu oynayınız. ✓ Basit bultak ya da basit yapboz oyunları oynayınız. ✓ Doldur-boşalt oyunları oynayınız. ✓ Etkileşimli basit hikâye kitapları okuyunuz. ✓ Halkaları geçirme ve kapları içe içe geçirme oyunları oynayınız.
1-2 yaş arası	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Yakalamaca oyunları oynayabilirsiniz. ✓ Daha kurallı bir şekilde saklanma-bulma oyunları oynayabilirsiniz. ✓ Basitten karmaşığa doğru giderek daha da ayrıntılandırmanız hayali oyunlar oynayınız. Örneğin bir nesneyi bir başka nesneymiş gibi kullanma ve ortamda olmayan bir nesneyi veya durumu varmış gibi kabul etme oyunu oynayabilirsiniz.

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Basit hareketleri olan şarkılar, tekerlemeler ve parmak oyunları oynayınız. ✓ Bloklarla bultak ya da yapboz oyunları oynayınız. ✓ Basit düzeyde kurallı oyunlar oynayınız. Örneğin nesnelere eşleme veya ayırma gibi. ✓ Daha detaylı etkileşimli hikâye kitapları okuyunuz. ✓ Doğa malzemeleri ile oynanan oyunları oynayınız. Örneğin su ile oynama gibi. ✓ Üst üste dizme-devirme oyununu oynayınız. ✓ Basit düzeyde hareketlerini taklit edebileceğiniz şarkılı oyunlar oynayınız.
<p>2-3 yaş arası</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Blok ve bloklarla basit yapı-inşa oyunları oynayınız. ✓ Basit düzeyde evcilik, doktorculuk gibi oyunlar oynayınız. ✓ İpe boncuk dizme gibi küçük kas becerilerine yönelik oyunlar oynayınız. ✓ Daha detaylı etkileşimli hikâye kitapları okuyunuz. ✓ Hareketlerini taklit edebileceği şarkılı oyunlar oynayınız. ✓ Çocuğun düzeyine göre daha fazla kuralları olan oyunlar oynayınız. ✓ Kuklaları konuşturarak hayali oyunlar oynayınız. ✓ Renk, şekil gibi basit kavramları öğrenebileceği oyunlar oynayınız. ✓ Boyama yapma, oyun hamuruyla şekiller çıkarma, kesme-yapıştırma yapma gibi sanatsal etkinlikler yaptırınız. ✓ Basit örüntüler oluşturabileceğiniz oyunlar oynayınız. ✓ Sofra hazırlama, kek yapma gibi mutfak etkinlikleri planlayınız.

! DİKKAT

0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunuzun sergilemesi gereken oyun becerilerini desteklemek için aşağıda verilen örnek oyun planından yararlanabilirsiniz.

Oyunun Adı: Sofra Hazırlama Oyunu

Oyunda Kullanılan Araç Gereçler:

- ✓ 1 tane çocuk masası
- ✓ 2 sandalye
- ✓ 2 tane Amerikan servisi
- ✓ 2 tane tabak
- ✓ 2 tane peçete
- ✓ 2 tane çatal
- ✓ 2 tane kaşık
- ✓ 2 tane bıçak

Oyun Ortamının Hazırlanması

Oyun ortamını hazırlarken öncelikle bir tane çocuk masasını oyun oynayacağımız ortama getirmeliyiz. Masanın kenarlarına iki tane de sandalye koymalıyız. Daha sonra masanın yakınında bir yere içinde sofra hazırlamak için gerekli olan araç gereçler olan saklama kutularını koyunuz.

Oyun İçin Ön Koşul Davranışlar

- ✓ Göz kontağı kurma
- ✓ Yapılan etkinliğine dikkatini verip takip etme
- ✓ Gösterilen davranışları taklit edebilme
- ✓ En az tek basamaklı yönergeleri yerine getirme
- ✓ En az tek kelimedenden oluşan basit kelimeleri sözel taklit etme
- ✓ El-göz koordinasyonunun olması

Oyun Davranışları

- ✓ Öncelikle “Karnımız acıktı, hadi sofraya hazırlayalım mı?” deyip içinde sofraya hazırlamak için gerekli araç gereçler olan saklama kutularını alıp masanın yanına gelmeliyiz.
- ✓ Daha sonra masanın üzerine servis altlığı düz bir şekilde koymalıyız.
- ✓ Servis altlığının üzerine ortalayacak şekilde tabağı yerleştirmeliyiz.
- ✓ Peçeteyi üçgen şeklinde ortadan ikiye katlayıp tabağın sağ tarafına yerleştirmeliyiz.
- ✓ Tabağın sağ tarafındaki peçetenin üzerine kaşık ve bıçağı dik ve birbirlerine paralel bir şekilde yerleştirmeliyiz.
- ✓ Tabağın sol tarafına dik bir şekilde çatalı yerleştirmeliyiz.
- ✓ En son olarak sandalyemize oturup “Hadi afiyet olsun, artık yemeğimizi yiyelim.” deyip yemeğimizi yiyormuş gibi yapmalıyız.

Oyunda Taklit Becerilerinin Desteklenmesi İçin Fırsatların Yaratılması

Oyunun, tüm davranışları taklit becerilerinin desteklenmesi için fırsatlar yaratmaktadır. (ör. tabağı koyma, çatalı kaşığı koyma, servisi hazırlama vb.)

Oyunda Çocuğun İletişim Girişimini Başlatması İçin Fırsatların Yaratılması

Oyun sırasında çocukların iletişim girişimlerini desteklemek için birçok fırsat yaratılabilir.

- ✓ Öncelikle “Karnımız acıktı, hadi sofraya hazırlayalım mı?” deyip içinde sofraya hazırlamak için gerekli araç gereçler olan saklama kutularından almak için saklama kutusunun kapağını çocuğun açamayacağı şekilde kapatıp çocuğun kapağı açmak için iletişim başlatmasını sağlayabiliriz.
- ✓ Daha sonra masanın üzerine araç gereçleri çıkarırken teker teker isimlerini söylemesini sağlayabiliriz.
- ✓ Tabağın sağ tarafındaki peçetenin üzerine yerleştirmesi gereken kaşık, çatal ve bıçaktan birini eksik bırakıp o nesnenin ismini söyleyerek istemesini ve böylece nesnelere talep etmesini sağlayabiliriz.
- ✓ En son olarak sandalyemize oturup beklentili bir yüz ifadesiyle çocuğa bakıp “Ne diyecektik?” diyerek ipucu verip “Afiyet olsun.” demesini sağlayabiliriz.

Oyunda Sıra Alma Becerisi İçin Fırsatların Yaratılması

Oyunun tüm davranışları sıra alma becerisinin desteklemesi için fırsatlar yaratmaktadır.

Oyunda Ortak Dikkat Becerisi İçin Fırsatların Yaratılması

Öncelikle "Karnımız acıktı, hadi sofraya hazırlayalım mı?" deyip içinde sofraya hazırlamak için gerekli araç gereçler olan saklama kutularını almak için yanına gittiğimizde boş bir saklama kutusu koyup "Aa şuna bak!" deyip boş saklama kutusunu göstererek "İç boş." diyebiliriz. Daha sonra Amerikan servisi yerine masa örtüsü koyabilir ve örtüyü göstererek "Aaa şuna bak!" diyebiliriz. Kendi peçetemizi yerleştirirken peçeteyi yere düşürüp "Aaa şuna bak!" diyebiliriz. Böylece ortak dikkat becerilerinin öğretimine ilişkin fırsat yaratabilirsiniz.

Oyunun Genişletilmesi

Oyunun birkaç basamak genişletilmesi için öncelikle en son çatal yerleştirildikten sonra tabağın sağ üst köşesine bardak koyulabilir. Bir sürahi yardımıyla bardağa su doldurulabilir. Aynı zamanda küçük bir tencere yardımıyla tabakların içine yemek servisi yapılabilir. Siz de çocuğunuzun ihtiyacına göre kendi yaratıcılığınızı kullanarak oyuna farklı basamaklar ekleyebilirsiniz.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunuzun sosyal etkileşim ve oyun becerilerini nasıl destekleyebileceğinize ilişkin ihtiyacınız olan bilgi ve becerilerin üzerinde durduk. Bölümün sonunda sosyal gelişim, sosyal beceri ve oyun becerileri kavramlarının tanımlarına ilişkin bilgi sahibi oldunuz. Aynı zamanda OSB olan çocukların sosyal davranışlarının ve oyun davranışlarının neler olduğunu öğrendiniz. Bu bilgilerin çocuğunuzun sosyal beceri ve oyun becerilerine ilişkin yapacağınız değerlendirmeler sırasında işinize yarayacağını düşünüyoruz. Bu bilgilerin yanı sıra sosyal becerilerin ve oyun becerilerinin desteklenmesinde çevrenin ve ailenin rolüne ilişkin bilgi sahibi olmanızın yanı sıra sosyal becerilerin desteklenmesinde dikkat edilecek noktaları öğrendiniz. Bu kısma kadar edindiğiniz bilgiler genel olarak çocuğunuzun gün içerisinde sosyal becerilerini ve oyun becerilerini nasıl destekleyebileceğinize ilişkin yol gösterici olacaktır. Bölüm içerisinde edinmiş olduğunuz bu bilgilerden yola çıkarak 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunuzun gerçekleştirmesi gereken sosyal becerileri desteklemek/öğretmek için gerekli koşulları (ortam düzenlemesi, araç gereç uyarlaması, zamanı, süreyi) nasıl düzenleyeceğini de öğrendiniz. Çocuğunuzun gerçekleştirmesi gereken sosyal becerilerini desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamalarını nasıl yapacağınızı da öğrendiniz. Aynı zamanda 0-3 yaş arasındaki OSB olan çocuğunuzla hangi oyunları oynayabileceğinize ve gerçekleştirmesi gereken oyun becerilerini desteklemek için planladığınız bir oyunu çocuğunuzla nasıl oynayacağınıza ilişkin de bilgi sahibi oldunuz. Siz-

lerden beklentimiz, bu bölümde yer verilen örnek beceriler gibi çocuğunuzun desteklenmesi gereken becerilerde bu bölümde ele aldığımız başlıkları düzenleyerek çocuğunuza ihtiyaç duydukları becerileri öğretmenizdir. Çocuğunuzun destek çevresinde yer alan eğitimcilerle koordinasyon içerisinde rolünüzü en iyi şekilde sergileyebileceğinize inancımız sonsuz. Daha fazla bilgi ve beceri edinmek için aşağıdaki kaynaklardan da yararlanabilirsiniz. Başarılar dileriz...

Yararlanılan Kaynaklar

1. Bacanlı, H. (2019). *Sosyal beceri eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
2. Sargent, L. R. (1998). *Social skills for school and community: systematic instruction for children and youth with cognitive delays*. Retrieved from <https://books.google.com.tr/books>.
3. American Psychiatric Association (APA). (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)*. Virginia: American Psychiatric Publication.
4. Weiss, M. J. ve Harris, S. L. (2001). Teaching social skills to people with autism. *Behavior Modification*, 25, 785-802.
5. Ergenekon, Y. (2013). Sosyal yeterlik ile ilişkili kavramlar ve sosyal yeterliğin bileşenleri. S. Vuran (Ed.), *Sosyal yeterliklerin geliştirilmesi içinde* (s.3-22). Ankara: Vize Akademik.
6. Selçuk, Z. (2000). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Nobel Yayınevi.
7. Pektaş,-Karabekir, E. (2020). Sosyal davranış özellikleri. N. Akmanoğlu (Ed.), *Asperger sendromu ve otizm: Çocukluktan yetişkinliğe içinde* (s. 29-65). Ankara: Eğiten Yayınları.
8. Gresham, F. M. (1986). Conceptual and definitional issues in the assessment of children's social skills: implications for classifications and training. *Journal of Clinical Child Psychology*, 15, 3-15.
9. Balconi, M. ve Carrera, A. (2007). Emotional representation in facial expression and script: a comparison between normal and autistic children. *Research in Developmental Disabilities*, 28, 409-422.
10. Volkmar, F. R., Carter, A., Grossman, J., ve Klin, A. (1997). *Social development in autism handbook of autism and pervasive developmental disorders*. Retrieved from <https://books.google.co.in/books>.
11. Wheelwright, S., Baron-Cohen, S., Goldenfeld, N., Delaney, J., Fine, D., Smith, R., ... ve Wakabayashi, A. (2006). Predicting autism spectrum quotient (EQ) from the systemizing quotient-revised (sq-r) and empathy quotient (eq). *Brain Research*, 1079, 47-56.

12. Rogers, K., Dziobek, I., Hassenstab, J., Wolf, O. T., ve Convit, A. (2007). Who cares? Revisiting empathy in asperger syndrome. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37, 709-715.
13. Howlin, P., Baron- Cohen, S., ve Hadwin, J. (1999). *Teaching children with autism to mind-read a practical guide for teachers and parents*. US: Wiley Publication.
14. Baker, J. E. (2003). *Social skills training for children and adolescents with asperger syndrome and social communication problems*. Shawnee Mission, KS: Autism Asperger Publishing Company.
15. Lord, C., ve Risi, S. (1998). Frameworks and methods in diagnosing autism spectrum disorders. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 4, 90-96.
16. Wolfberg, P. (2003). *Peer play and autism spectrum: The art guiding children's socialization and imagination*. Kansas: Autism Asperger Publishing Company.
17. Hagland, C. (2010). *Getting to grips with asperger syndrome: Understanding adults on the autism spectrum*. Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
18. Attwood, T. (2008). *A complete guide to asperger's syndrome*. Londra: Jessica Kingsley Publishers
19. Macintosh, K., ve Dissanayake, C. (2006). Social skills and problem behaviours in school aged children with high-functioning autism and Asperger's disorder. *Journal of autism and developmental disorders*, 36(8), 1065-1076.
20. Demir, Ş. (2009). *Otizimli çocukların sosyal becerilerinin farklı değişkenler açısından değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.
21. Manetti, M., Schneider, B. H., ve Siperstein, G. (2001). Social acceptance of children with mental retardation: Testing the contact hypothesis with an Italian sample. *International Journal of Behavioral Development*, 25, 279-286.
22. Weiss, M. J. ve Harris, S. L. (2001). Teaching social skills to people with autism. *Behavior Modification*, 25 (5), 785-802.
23. Yaşaran, Ö. Ö., Batu, S., ve Özen, A. (2014). Özel gereksinimli bireylerin sosyal kabullerini sağlamada normal gelişim gösteren öğrencilere sunulan kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin etkisi. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 14(3), 167-180.
24. Ioannis, F., ve Maria, N. S. (2017). Development and growing of social skills in teaching procedure: teaching actions and suggestions. *Journal of Education and Human Development*, 6(1), 120-128.

25. Kandır A., ve Alphan, U. Y. (2008). Okul öncesi dönemde sosyal-duygusal gelişime anne-baba davranışlarının etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(14), 33-38.
26. Samancı, O., ve Uçan, Z. (2017). Çocuklarda sosyal beceri Eğitimi. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 21(1), 281-288.
27. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2018). *Erken çocukluk özel eğitim öğretim programı, değerlendirme kitapçığı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
28. Sola-Öcğüç, C. ve Gümüş, T. (2013). Sosyal becerilerin değerlendirilmesi. S. Vuran (Ed.). *Sosyal yeterliklerin geliştirilmesi içinde* (s.53-76). Ankara: Vize Akademik.
29. Murray, S. ve Noland, B. (2013). *Video modeling for young children with autism spectrum disorders*. Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
30. Genç-Tosun, D. ve Pektaş-Karabekir, E. (2020). Video modellerle öğretim. E. Ünlü (Ed.), *Otizimde etkili uygulamalar içinde* (s. 85-116). Ankara: Vize Akademik Yayınları.
31. Olçay Gül, S. (2013). Sosyal yeterliğin geliştirilmesinde kullanılan yöntemler. S. Vuran (Ed.), *Sosyal yeterliklerin geliştirilmesi içinde* (s.83-101). Ankara: Vize Akademik.
32. Alberto, A. P., ve Troutman, C. A. (2013). *Applied behavior analysis for teachers* (9th ed.). NJ: Pearson Education.
33. Cooper, J. O., Heron, T. E. , ve Heward, W. L. (2007). *Applied behavior analysis*. Ohio: Pearson Merrill Prentice Hall.
34. Santrock, W. J. (2011). *Child development*. New York: McGraw-Hill Companies, Inc.
35. Tüfekçioğlu, U. (2003). *Çocukta hareket, oyun gelişimi ve öğretimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Yayınları.
36. Smith, M, J. (2001). *Teaching playskills to children with autistic spectrum disorder*. New York: DRL Boks, Inc.
37. Sucuoğlu, B. (2001). Engelli çocuklar ve oyun: Otistik çocuklar. U. Tüfekçioğlu (Editör) *Çocukta hareket, oyun gelişimi ve öğretimi içinde*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları.
38. Öncül, N. (2015). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara sembolik oyunların küçük grupta öğretiminde canlı modeller ve video modellerle öğretimin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
39. Wolfberg, P. (2003). *Peer play and autism spectrum: The art guiding childrens' socialization and imagination*. Kansas: Autism Asperger Publishing Company

40. Barton E. E., ve Pavilianis, R. (2012). Teaching pretend play to young children with autism. *Young Exceptional Children*, 15, 5-17.
41. Anderson-McNamee, J. K., ve Bailey, S. J. (2010). The importance of play in early childhood development. *Montana State University Extension*, 4(10), 1-4.
42. Piaget, J. (1999). *Play, dreams and imitation in childhood*. London: Routledge.
43. Bardak M. ve Topaç N. (2022). *Oyun ve oyun materyalleri*. İstanbul, Efe Akademi Yayınları.

BÖLÜM 6

Dr. Öğr. Üyesi Ersin Ufuk TİMUÇİN

**ÖZ BAKIM, BEDENSEL VE
BİLİŞSEL BECERİLERİ
DESTEKLEME**

Genel Amaç

0-3 yaş dilimindeki çocuğun öz bakım, bedensel ve zihinsel gelişim alanlarında becerileri kazanmasını sağlamak ve beceri edinimlerini desteklemek için nasıl bir yol izleyeceğinize yönelik ipuçları vermek amacıyla hazırlanmıştır.

Kazanımlar

- 0-3 yaş öz bakım, bedensel ve zihinsel gelişim alanlarında yer alan becerileri söyler.
- 0-3 yaş öz bakım, bedensel ve zihinsel becerilerin aşama sırasını söyler.
- Çocuğun öz bakım, bedensel ve zihinsel beceri alanlarında yapabildiği ve yapamadığı becerileri değerlendirme çizelgesi üzerinde işaretler.
- Çocuğun gerçekleştirmesi gereken becerileri desteklemek/öğretmek için koşulları (ör. ortam düzenlemesi, araç gereç uyarlaması, zaman, süre vb.) düzenler.
- Çocuğun gerçekleştirmesi gereken becerileri desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.

İçerik

1. Öz Bakım, Psikomotor ve Zihinsel Becerileri Destekleme
2. Çocuğun Yapabildiği Becerileri Belirleme
3. Çocuğum Ne Öğrenecek? Amacım Ne?
4. Çocuğumun Öğrenmesi İçin Koşullar
5. Ortam Düzenleme
6. Araç Gereç Düzenleme
7. Çalışma Zamanı Süresi ve Sıklığını Düzenleme
8. Etkinlik/Uygulama Yapma
9. Amacı Kazandırmak İçin Hangi İpuçlarını Vermeliyim?
10. Çocuğun Davranışlarının Yönetilmesi/Pekiştirme ve Kullanımı
11. Becerileri Sürdürme, Genelleme
12. Değerlendirme

Açıklama

Bu bölümde, çocuğunun öz bakım, bedensel ve zihinsel gelişim alanlarındaki beceri basamakları ve bu becerilerin aşama sırasının nasıl gerçekleştiği yer almaktadır. Bu bölümde çocuğun öz bakım, bedensel ve zihinsel becerilerinde neler yapabildiğini belirlemenizi sağlayacak şekilde kayıt formları bulunmaktadır. Bu kayıt formları üzerinde işaretleme yaparak çocuğunun neler yapabildiğini ve neleri öğrenmeye ihtiyacı olduğunu daha somut olarak ortaya çıkarabileceksiniz. Çocuğunun neler yapabildiğini belirledikten sonra yapamadığı becerileri çalışılacak beceri olarak ele alabileceksiniz. Bir beceriyi çocuğunuza kazandırmak için yapmanız gerekenlere bu bölümde yer verilmiştir. Çocuğunuza bir beceriyi kazandırmaya çalışırken düzenlemeniz gereken koşulları; ortam, materyal, zaman, süre gibi düzenlemelerin örneklerini bulabilir ve farklı becerileri kazandırırken nasıl düzenlemeler yapmanız gerektiğine yönelik fikirler edinebilirsiniz.

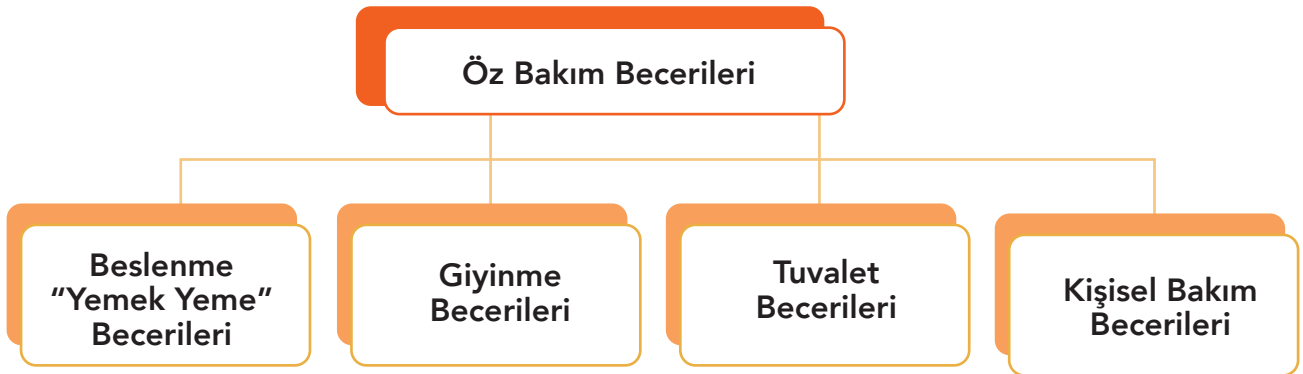
En önemlisi bu bölümde çocuğunuza bir beceriyi kazandırırken hangi ipuçlarından nasıl yararlanabileceğinizi bulabileceksiniz. Biz sizin için belli başlı bazı becerilerde örnekler verdik, sizin çocuğunun gereksinim duyduğu farklı becerilerde bu becerileri kullanmanızı umut ediyoruz.

Giriş

ÖZ BAKIM BECERİLERİ VE KAZANDIRILMASI

Öz Bakım Becerileri Nelerdir?

Öz bakım becerileri; beslenme, tuvalet, giyinme ve kişisel bakım becerilerinden oluşur.

ÇOCUĞUMUN ÖZ BAKIM BECERİLERİYLE İLGİLİ NOTLARIM

Bir sonraki sayfada yer alan tablo üzerine yapacağınız işaretleme dışında çocuğunuzun bir beceriyi yerine getirirken sergilediği farklı davranışlar olabilir. Örneğin gereğinden fazla süre bekleme, beceriyi çok yavaş gerçekleştirme, beceriyi yapmak istememe vb. Bu gibi durumları diğer aile bireyleri ve kreş öğretmenleri ile paylaşmak için notlar almanız önemlidir.

.....

.....

.....

Tablo 6.10 – 3 Yaş Öz Bakım Becerileri

	Beslenme Becerileri	Giyinme Becerileri	Tuvalet Becerileri	Kişisel Bakım Becerileri
0 - 3 YAŞ	<ul style="list-style-type: none"> • Memeden ya da biberondan emer. • Katı gıda tüketmeye başlar. • Parmakla yer. • Bardaktan içer. • Kaşıkla beslenir. • Çatalla yer. 	<ul style="list-style-type: none"> • Giyinirken iş birliği yapar. • Giysilerini çıkarır. • Ebeveynin yardımıyla giyinir. • Bağımsız giyinir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bezi kirlendiğinde rahatsızlığını belli eder. • Sözlü olarak ya da işaretlerle tuvaletinin geldiğini belli eder. • Adaptörlü tuvalete oturma 	<ul style="list-style-type: none"> • Banyo yapmaktan keyif aldığı belli eder. • Burnunun ve ağzının silinmesi, elinin yüzünün yıkanması için yardım ister. • Yardımla ellerini yıkar. • Yardımla saçlarını tarar. • Yardımla dişlerini fırçalar. • Banyo sırasında iş birliği gösterir. Kaynak (1)

Öz Bakım Becerilerini Kazandırma**Bebeğim Ne Öğrenecek? Amacım Ne?**

- Çocuğunuza bir beceri öğretmeden önceki en önemli konu onun neyi öğreneceğinin “**çocuğunuza kazandıracığınız beceriye yönelik amacın**” farkında olmanızdır. Bu amacın farkında olmanız, öğretimi sağlamak ya da çocuğunuzun öğrenmesini desteklemede çok önemli bir unsurdur.
- Tüm beceri alanlarında öncelikle amacınızı yukarıda işaretlediğiniz maddelerden seçerek belirgin hâle getirmelisiniz.
- Yukarıdaki sıralı becerilere göre ilk “-” basamağı bebeğinizin amacı olarak ele alabilirsiniz.

- Örneğin "giysi çıkarma" maddesi "-" ise amacınız: "Çocuğum giysilerini çıkarır." şeklindedir. Bütün odağınız çocuğunuzun giysilerini bağımsız çıkarması olmalıdır.

Amacı belirlediğimize göre şimdi çocuğunuza belirlediğiniz amacı gerçekleştirmek için yapmanız gerekenleri ele alalım.

Bir amacı gerçekleştirirken aşağıdaki başlıklarda yer alan başlıkları oluşturmalsınız. Şimdi bu başlıkların neler olduğunu örneklerle birlikte ele alalım.

Çocuğumun Öğrenmesi İçin Koşullar

- Her becerinin öğrenilmesi için çocuğunuz sahip olması gereken farklı koşullar vardır. Bunlar ön koşullar şeklinde de ifade edilir.
- Örneğin bir çocuğun kaşıkla yemek yiyebilmesi için kaşığı tutabilmesi gerekir. Ya da tuvalet becerilerini öğretmeye başlayabilmeniz için çocuğun en az bir saatlik kuruluk süresine sahip olması gerekir. Çocuğunuza bir beceriyi öğretmeden önce çalışacağınız beceriyi öğrenmesini sağlayacak ön koşula sahip olup olmadığını belirlemelisiniz. Çocuğunuz çalışacağınız becerinin ön koşuluna sahip değilse kazanmasını istediğiniz beceriyi öğrenemeyebilir.
- Her şeyden önce ele aldığınız amacı kazandırmak için koşulların neler olduğunu düşünmelisiniz. Bu konuda yukarıda yer alan tablodan ve çocuğunuz bir özel eğitim rehabilitasyon merkezine devam ediyor ise oradaki öğretmenlerinden yardım alabilirsiniz.

Ortam Düzenleme

Görsel Betimleme: Evin bir odasında kanepede yan yana anne ve kız çocuğu. Annesi kızına doğru yönelmiş onunla konuşuyor.

Çocuğunuza kazandırmak istediğiniz amacı çalışmadan önce şu soruyu kendinize sorunuz: “Çocuğumda amacı gerçekleştirmek için nasıl bir ortamda çalışmalıyım?” Bu soruya vereceğiniz cevaba göre çalışma ortamı belirlenmiş olacaktır. Çalışma ortamında olması gereken başka özellikleri aşağıda bulabilirsiniz, bunlar:

- o Mümkün olduğunca sessiz bir ortam (TV ve kapının kapalı olduğu, sessizliğin sağlandığı bir ortam).
- o Fazlaca oyuncuğun olmadığı, derli toplu sade bir ortam
- o Çocuğun size ve öğretmeye çalıştığınız amaca yönelik kullanılacak araç gereçlere daha fazla dikkat edebileceği şekilde bulunduğu bir ortam. (Çocuğun görüş alanında dikkat dağıtıcı unsurların yer almaması gerekir.).

Araç Gereç Düzenleme

Çocuğunuza kazandırmak istediğiniz amacı çalışmadan önce şu soruyu kendinize sorunuz: “Çocuğumda amacı gerçekleştirmek için hangi araç gereçlerle çalışmalıyım?” Bu soruya vereceğiniz cevap ile araç gereçleri düşünmüş ve belirlemiş olursunuz. Her bir amaç için farklı araç gereçler kullanmanız gerekebilecektir. Çocuğunuza renkleri öğretirken renkli materyaller ya da renk kartları gerekirken yemek yeme becerileri kazandırmak için eline en uygun çatal kaşık kullanmanız gerekecektir. Çalışma sırasında kullanacağınız araç gereçler farklı olmakla birlikte genel olarak kullanacağınız araç gereçlerde olması gereken belli başlı özellikler:

- o Öncelikle tehlikeli sonuçlara neden olmayacak araç gereçlere yer vermelisiniz. Çocuğunuz tarafından yutulabilecek büyüklükte araç gereçler (ör. çocuğunuz tarafından yutulabilecek kadar küçük oyuncak parçaları gibi) kullanmamalısınız.
- o Çocuğunuzun canını acıtabilecek, ona zarar verecek araç gereçler (ör. ucu sivri çatal, kalem gibi) kullanmamalısınız.

Görsel Betimleme: Mutfakta yemek yapmaya yarayan bazı araç gereçler

- o Kullanacağınız araç çocuğunuzun vücut özelliklerine ör. eline uygun büyüklükte kaşık, çatal ya da blok parçası gibi) uygun olmalıdır.
- o Kullanacağınız araç çocuğunuza beceriyi öğretirken zorlanmasını engelleyecek özellikte (ör. soyunma ve giyinme için kolaylıkla çıkarılabilen esnek ve bir beden büyük kazak, beli lastikli eşofman gibi) olmalıdır.
- o Kullanacağınız araç gereçler; çocuğunuzun görebilmesini, duyabilmesini, dokunmaktan zevk alabilmesini sağlayacak nitelikte (ör. dokunmaktan hoşlanacağı bir kumaş parçası gibi) olmalıdır.

Çalışma Zamanını, Süresini ve Sıklığını Düzenleme

Çocuğunuza kazandırmak istediğiniz amacı çalışmadan önce şu soruyu kendinize sorunuz: "Çocuğumla amacı gerçekleştirmek için ne zaman ne kadar süre ve hangi sıklıklarda çalışmalıyım?" Bu soruya vereceğiniz cevap ile doğru zamanı, süreyi ve sıklığı belirlemiş olursunuz. Çalışma zamanı, süresi ve sıklığı için dikkat etmeniz gerekenlere her biri için soracağınız sorularla tek tek cevaplar arayalım. Bunlar:

Ele aldığım beceri için en uygun çalışma zamanı nedir? Bu durum için birkaç örnek verelim:

- Yemek becerileri için çocuğun acıktığı zaman,
- Soyunma/giyinme becerileri için soyunma ve giyinmenin gerektiği zamanlar; parktan eve döndüğünüzde uykudan önce kıyafet değiştirirken,
- Yemeklerden önce ellerini yıkaması gereken zamanlarda gibi.

Ele aldığım beceri için en uygun çalışma süresi ne kadar? Bu durum için birkaç örnek ele alalım:

- Beslenme becerileri için yemek öğünleri süresince,
- Soyunma ve giyinme becerileri için kıyafet değiştirme zamanlarında çocuğunuzun katılımına göre en fazla bir kez daha tekrar edecek şekilde,
- Çocuğunuzun dışarı çıkmak için sabırsızlık gösterdiği durumlarda ise çalışılan becerinin süresini adım adım artıracak şekilde.

Ele aldığım beceri için en uygun çalışma sıklığı ne kadar? Bu sorunun cevabı gün içerisinde o beceri hangi sıklıkta yapılacak ise o kadar sıklıkta yer vermek şeklinde olmalıdır.

- Örneğin yemek öğünlerinde, bir günde ara öğünlerle birlikte 3 ya da 5, 8 kez bebeğinizin/çocuğunuzun beslenme düzenine paralel şekilde
- Çocuğunuz sıkılmasına fırsat vermeyecek sıklıkta.

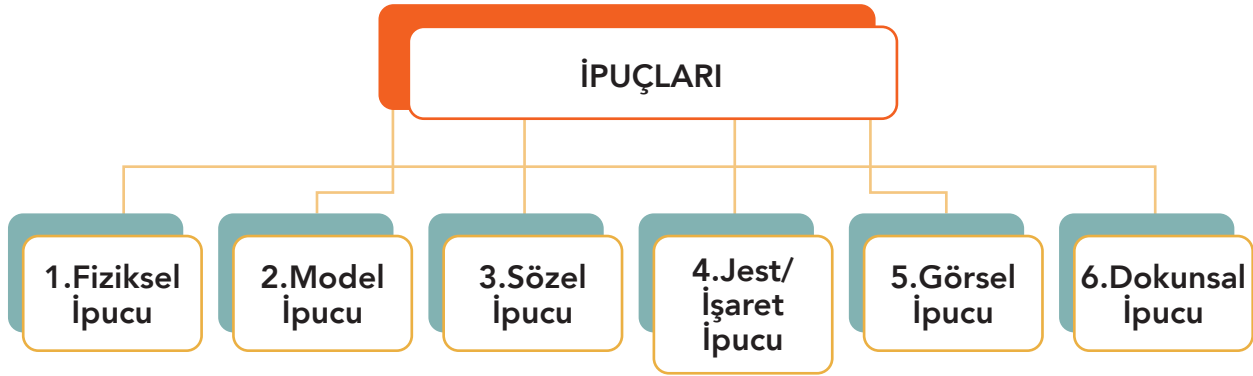
Etkinlik/Uygulama Yapma

Ele aldığınız amacı çocuğunuza nasıl kazandırmanız için öncelikle kendinize aşağıdaki soruları sorabilirsiniz:

- o Amacı kazandırmak için hangi ipuçlarını kullanabilirim?
- o Becerileri çocuğuma hangi sırada sunmalıyım?
- o İpuçlarını nasıl geri çekmeliyim?
- o Amacı kazandırırken başka hangi yöntemlerden yararlanabilirim?

Amacı Kazandırmak İçin Hangi İpuçlarını Vermeliyim?

Çocuğunuza kazandırmak istediğiniz amaca yönelik verebileceğiniz ipuçları en fazla yardımdan en az yardıma doğru aşağıda yer almaktadır.

Fiziksel İpucu

- Bedensel hareketleri gerektiren becerilerin öğretilmesinde çocuğun ayak, kol, el vb. uzuvlarından tutularak yaptırılacak beceriyi fiziksel destekle birlikte çocuğa yaptırmayı sağlayan ipucudur.

Görsel Betimleme: Yumuşak bir zemin üzerinde bir yetişkine ait elin serçe parmağını kavrayan bir bebeğin eli

- Bu ipucu verilirken aynı anda ne yapıldığı da bebeğe söylenir.
- Genellikle çocuğun arkasından, çocuğun beceriyi yapacağı uzvu, örneğin eli kavranarak beceri yaptırılır. Çocuk beceriye katılım sağladıkça yavaş yavaş bebeğe sunulan fiziksel ipucu/destek azaltılır.
- En önemlisi, fiziksel ipucu henüz taklit becerisi kazanmamış çocuklarda ve beceriye model olduğu hâlde taklit edemeyen çocuklarda kullanılır.

Model İpucu

- Taklit edebilen çocuğun yapması istenen hareketi bir modelin yaparak çocuğun gözlemlenmesini ve taklit etmesini sağlamaktır. Kısacası bebeğe sergilemesi istenen beceri yapılarak gösterilir.

Görsel Betimleme: Bebeğini iki kolundan tutan anne

- Model ipucu sunulurken çocuğun kullandığı elinin çaprazında durulmalıdır.
- Beceriye model olunurken bir yandan da yapılan beceri sözel olarak söylenir.
- Çocuğun mutlaka taklit becerisine sahip olması gereklidir. Taklit edemeyen çocuk için kesinlikle fiziksel ipucu kullanılmalıdır.

Sözel İpucu

- Çocuktan yapmasını istediğimiz beceriyi, kelimelerle (al , koy , ayağa kalk, otur vb.) ifade etmenizdir.

- Sözel ipuçları hem fiziksel ipuçları hem de model ipuçları ile birlikte kullanılır.

! DİKKAT

Çoğu zaman çocuklar; bir işe başlamak, işi devam ettirmek ya da işin farklı bir aşamasına geçmek için sizin yönerge vermenize (ne yapması gerektiğini sizin söylemenize) ihtiyaç duyabilirler. Bu durum normal olmakla beraber eğer çocuk sizin yönergeniz olmasızın bir işe başlamıyor, o işi sürdürmüyor ve hep sizin yönergenizi bekler hâle gelmiş ise “yönerge bağımlısı” olmuş demektir. Bu nedenle çocuklarınıza yapmasını istediğiniz etkinliğe yönelik yönerge verebilirsiniz ancak bu durumu çocuğun her seferinde sizin yönergenize gerek duyacağı yoğunlukta vermemeye çocuğunuzu, yapacağı işe bağımsızca devam ettirmeye yönelik ifadeler kullanmaya dikkat etmeniz gerekir. Örneğin “.... yapmaya devam et, şimdi ne yapacaksın, hadi devam et” şeklinde.

Jest/İşaret İpucu

- Çocuğa fiziksel olarak temas etmeden dikkatini bir nesneye ya da harekete çekmek için yapılan jest ve mimikler, hareketlerdir.
- Bu hareketler; kol, el, baş gibi kaba hareketlerinden parmak, göz gibi ince hareketlere doğru bir sıra izler.
- Beceriye işaret ipucu verilirken bir yandan da yapılan beceri sözel olarak söylenir.

Görsel Betimleme: Evde yerde çocuğunu kucağına almış ve çocuğuna vazo içindeki çiçeği işaret eden anne

Görsel İpucu

- Çocuğa yapması istenen becerilerin gösterilmesi şeklinde sunulan ipuçlarıdır.
- Örneğin el yıkama sırasında el yıkama becerisinin aşamaları olan; musluğu açma, eli ıslatma, eli sabunlama, eli durulama, musluğu kapatma ve eli kurulama gibi aşamaları ayrı ayrı gösteren resimler kullanılarak çocuğa görsel ipucu sağlanmış olur.

Görsel 4 Betimleme: Ust üste duran çerçevelerden en üstündekinde bir oturan bir bebeğin fotoğrafı

Dokunsal İpucu

- Çocukta hareketi başlatmak amaçlı olarak dokunsal uyarı vermeyi içeren ipucudur. Çoğu çocuk bir beceriyi sergilemeye hemen başlayabilir.
- Çocuğa hareketin, becerinin ilk aşamasını yapması için eline, koluna, bacağına ya da vücuduna dokunarak ipucu verilebilir.

Görsel Betimleme: Alınları birbirine değecek şekilde durup gülümseyerek birbirine bakan baba oğul. Baba çocuğun omuzlarından tutmuş.

Becerileri çocuğuma hangi sırada sunmalıyım?

Çocuğunuza becerileri üç farklı yaklaşım kullanarak sunabilirsiniz: Bunlar:

- **İleri Zincir:** Çocuğunuza becerileri gerçekleşme sırası ile her bir parçasını ayrı ayrı öğreterek kazandırmadır. Örneğin diş fırçalama becerisinin aşamalarını düşünelim. Diş fırçalama becerisinin aşamaları sırasıyla şöyledir: Macunun kapağını açma, macunu sürme, macunun kapağını kapatma, diş fırçalama, durulama ve kurulamadır. İleri zincir yönteminde ifade edilen bu becerilerin her biri ayrı ayrı öğretilir. Çocuk bir beceride bağımsızlaştığında diğer beceriye geçilir. Daha sonra ayrı ayrı bağımsızlaşan beceriler bir bütün olarak çocuğa yaptırılır.
- **Geri Zincir:** Çocuğunuza bir beceriyi son basamaktan ilk basamağa doğru öğretmektir. Örneğin kazak giyme öğretilirken şu sıralama izlenebilir: Göğsüne kadar giydirilmiş kazağı, başı ve bir kolu giydirilmiş kazağı, başı giydirilmiş kazağı, giyilecek yönde önüne konulan kazağı ve en son katlı duran kazağı giydirmek gibi bir sıralama izlenebilir.
- **Tüm Beceri:** Çocuğunuza öğreteceğiniz bir becerinin her öğretim denemesinde beceri basamaklarının hepsini bir bütün olarak öğretmek tüm beceri öğretimidir. Örneğin diş fırçalama becerisinin aşamalarını (1. Basamak: Macunun Kapağını Açma, 2. Basamak: Macunu Sürme, 3. Basamak: Macunun Kapağını Kapatma, 4. Basamak: Diş Fırçalama, 5. Basamak: Durulama ve 6. Basamak: Kurulama Becerisi) ilk seferde birden altıya kadar tüm beceri basamaklarında öğretim yapmak beceriyi bir bütün olarak öğretmektir.

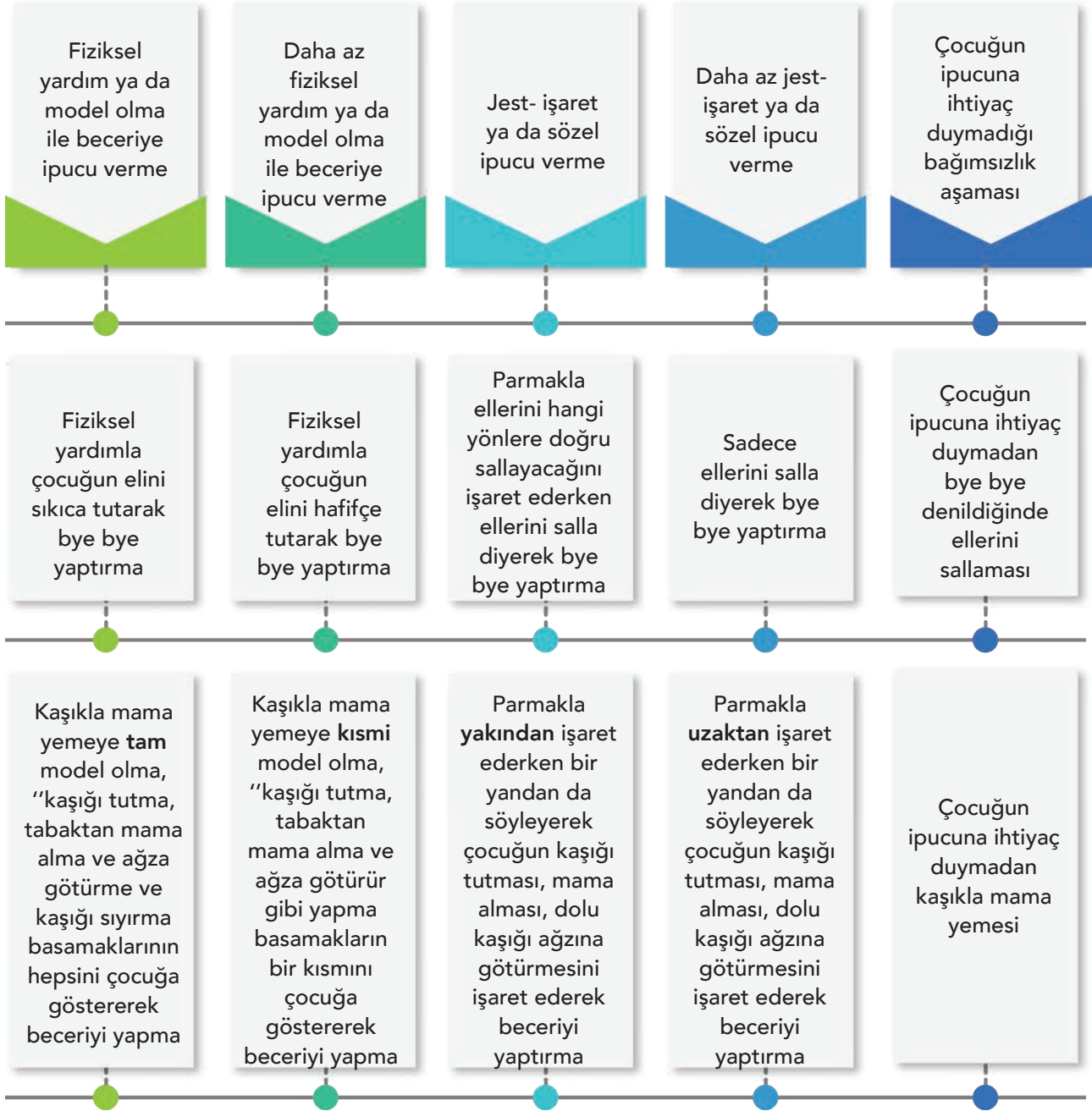
İpuçlarını nasıl geri çekmeliyim?

Çocuğunuza, bir beceriyi ipuçlarını kullanarak öğretebilirsiniz. Çocuğunuza verdiğiniz ipuçlarını zamanla geri çekmelisiniz ki çocuğunuz beceriyi bağımsız şekilde gerçekleştirebilsin. Beceri öğretiminde ipuçlarını iki şekilde geri çekebilirsiniz:

- **Kullandığınız İpucunun Yoğunluğunu Azaltma:** Çocuğunuza bir beceriyi öğretmek için kullandığınız ipucunu birkaç kez kullandıktan sonra daha az yoğun bir ipucu kullanarak çocuğu bağımsızlaştırmaya çalışmaktır. Örneğin taklit eden çocuğunuza saç tarama becerisini model ipucu ile öğretecek olun. İpucunun yoğunluğunun azaltılması yönteminde, modeli giderek daha az yapma ve sonra model olmadan sözel ipucuna geçme şeklinde ipuçlarının yoğunluğu geri çekilmiş olur. Şimdi bazı becerilerde ipuçlarının nasıl azaltılabileceğini örnekleyelim.

İpucunun Yoğunluğunu Azaltma

! DİKKAT

Çocuklar çoğu zaman yukarıdaki örneklerdeki her bir basamağın birden fazla şekilde de tekrar edilerek ipucu verilmesine gereksinim duyarlar. Bu nedenle çocuğunuza ipuçlarını verdiğinizde onu çok iyi şekilde gözlemeli ve ipuçlarına ihtiyaç duymadığını düşündüğünüz yerlerde ipuçlarını geri çekmeye başlamalısınız.

• **Kullandığınız İpucunu Verme Zamanını Uzatma:** Bir diğer ipucu verme yöntemi de çocuğa bir beceriyi öğretirken kullandığınız ipucunun türünü değiştirmeden (farklı bir tür ipucuna geçmeden sadece fiziksel ipucu, model ipucu ya da işaret ve sözel ipucu kullanmak) çocuk için uygun ipucunu birkaç kez kullandıktan sonra bekleme ve beceriyi çocuğun yapmasını istemek şeklindedir. Örneğin taklit eden çocuğunuza saç taramanın nasıl yapılacağını birkaç kez gösterdikten (model ipucu verdikten) sonra onun saçını taramasını istemek gibi. Şimdi bazı becerilerde ipuçlarının nasıl azaltılabileceğini örnekleyelim. (2)

1. BASAMAK

Çocuğunuza yapmasını istediğiniz beceriyi söyleyiniz.

2. BASAMAK

Çocuğunuzun beceriyi yapmasını beklemeden yapacağı beceriyi "fiziksel yardım" yaparak ya da "model olarak" siz yapınız.

Bu basamağı "3 - 4 kez" tekrarlayınız.

3. BASAMAK

Daha sonra, çocuğunuzun yapmasını istediğiniz beceriyi söyleyiniz "4-5 sn." çocuğunuzun beceriyi yapmasını bekleyiniz.

4. BASAMAK

Çocuğunuz beceriyi yaparsa memnuniyetinizi belli ederek onu övünüz. Çocuğunuz beceriyi yapamazsa 3. basamağı tekrar ediniz. Sonra 4. basamağı geçerek ipucu vermeden çocuğunuzdan tepki bekleyiniz.

1. Çocuğunuza mamayı ye, deyiniz.

2. Çocuğunuzun mamasını yemesini beklemeden bak kaşığı tuttum, kaşığı mama aldım, mamayı ağzıma götürdüm, ham diye yedim derken bir yandan da hareketleri eş güdümlü şekilde yaparak mama yeme becerisini siz model ipucu ile çocuğunuza bir kaç kez üst üste gösteriniz.

3. Daha sonra çocuğunuza mamayı ye diyerek beceriyi yapması için 4-5 saniye bekleyiniz.

4. Çocuğunuz tam olarak beceremeden bile olsun mama yemeye çalışırsa memnuniyetinizi belli ederek onu övünüz, alkışlayınız. Çocuğunuz mamasını yemezse 3. basamağı tekrar ediniz. Sonra 4. basamağı geçerek ipucu vermeden çocuğunuzdan tepki vermesini yeniden bekleyiniz.

Amacı kazandırırken başka hangi yöntemlerden yararlanabilirim?

Çocuğunuza gereksinimleri olduğunu belirlediğiniz becerileri öğretmek için kullanabileceğiniz farklı öğretim yöntemleri de vardır. Şimdi kısaca bu yöntemleri de ele alalım.

- **Video ile Model Olma:** Çocuğunuza öğretmeniz gereken becerileri, öncesinde siz yaparak ya da beceriyi doğru şekilde yapabilen bir akranına yaptırarak telefonunuzla kayıt altına alabilirsiniz. Sonrasında beceriyi öğretmek için bu kayıtları çocuğunuza, birden fazla kez izleterek ipucu vermek amaçlı bu tür kayıtlardan yararlanabilirsiniz. Bu yolla çocuğunuza video ile model olabilirsiniz. Bu tür bir uygulama ile zamandan ve çabadan tasarruf etmiş olursunuz. Bir örnekle kısaca açıklayacak olursak kazak çıkarabilen bir çocuğun kazağını nasıl çıkardığını kaydedebilir, çocuğunuza kazak çıkarmayı öğretirken ipucu olarak daha önce çektiğiniz bu video kaydını oyun şeklinde izletebilir ve daha sonra çocuğunuzun kazağını çıkarmasını isteyebilirsiniz.

- **Etkinlik Çizelgesi Kullanma:** Etkinlik çizelgeleri, çocuğunuza öğretmek istediğiniz becerilerin temel aşamalarını -fotoğraflarını da çekerek- sırası ile bu fotoğraflardan becerinin nasıl yapıldığını çocuğunuza göstererek öğretmeyi amaçlamaktadır. Çocuğunuza ellerini yıkamayı öğretmek istediğinizi düşünelim. El yıkama becerisini öğretirken aşağıdaki görselleri çocuğunuzun lavaboda kolaylıkla görebileceği bir yere sırasıyla asabilir ve beceriyi etkinlik çizelgesinde yer alan aşamalardan göstererek yaptırabilirsiniz. Zamanla çocuğunuz el yıkama becerisinin basamaklarını gösterilmeden yapmaya başlayınca resimleri daha az gösterir ve son olarak bağımsız bir şekilde yapmaya başlayınca resimleri tamamen ortadan kaldırabilirsiniz.

- **Çocuğun Davranışlarının Yönetilmesi/Pekiştirme ve Kullanımı:** Çocuğunuzla hangi beceriyi çalışıyor olursanız olun çocuğunuz istediklerinizi doğru şekilde sergilediğinde, yaptığında aşağıdaki maddelere dikkat edecek şekilde mutlaka çocuğunuzun ödüllendirin, beceriyi pekiştirin.

1. Bebeğinizin becerileri bağımsız yapmasını desteklemek için kullanabileceğiniz **ödülleri belirleyin.** Bu ödüller:

a. Yiyecek Ödülleri: Leblebi, dut kurusu, pestil vb. "Yiyecek ödülleri bebeğinizin sağlıklı beslenmesini destekleyecek yiyeceklerden olmalıdır." Tabii bu yiyecekleri belirlerken çocuğunuzun yaşı ve yeme alışkanlıklarını mutlaka göz önünde bulundurunuz.

b. Sosyal Ödüller: Kucaklama, çak yapma, aferin deme vb.

c. Etkinlik Ödülleri: Parka gitme, su ile oyun oynama, uçtu-uçtu yapma vb.

2. Belirlediğiniz ödülleri kullanırken bebeğinizin yaptığı beceriyi söyleyerek ödülü veriniz. Örneğin sadece "Aferin." demek yerine, "Bana ne kadar güzel baktın, aferin.", "Musluğu ne güzel açtın, harikasın.", "Benim tatlı kızım pijamasını beline kadar çekti, aferin." demek şeklinde.
3. Yiyecek ödülleri çok az miktarda kullanın ve zamanla sosyal ödülleri ve etkinlik ödülleri kullanmaya başlayın.

! DİKKAT

Çok önemli bir konuda, çoğu zaman çocukların bir beceriyi yapabildiği hâlde yapmak istememesi yani yapmaması, istenen beceriyi sergilememesidir. Örneğin bağımsız olarak kaşık kullanarak çorba içebildiği hâlde bu beceriyi sergilememesi ve yapmaması gibi. Bu durumda çocuk zaten beceriye sahiptir. Beceriyi öğretmekten çok beceriyi yapmaya çocuğu sevk etmek gerekir. İşte bu tür durumlarda pekiştireçlerin sistemli şekilde kullanılması çok önemlidir.

Becerileri Sürdürme, Genelleme

Çocuğunuza bir beceriyi öğretirken beceriyi kazandırmak için uygun olan; farklı materyaller, farklı ortamlar ve farklı kişilerle bu becerileri yaptırmanız önemlidir. Bu şekilde öğretim yaptığınız zaman bebeğiniz becerileri edindikten sonra farklı zamanlarda farklı ortam, araç ve kişilerle de becerileri yapmaya devam eder.

Değerlendirme

Çocuğunuza kazandırmak istediğiniz beceriyi öğretim sonunda değerlendirmeniz gerekir. Eğer çocuğunuz kazandırmaya çalıştığınız amacı sizin hiçbir ipucunuza gerek duymadan yerine getirebiliyor ise beceriyi kazanmış demektir. Bu nedenle bir amacın öğretimini yaparken çocuğunuzu takip etmek, ara sıra ve öğretimin sonunda hiçbir ipucu vermeden beceriyi yerine getirip getirmediğine bakmak önemlidir.

Tüm bu aşamaları öğrendikten sonra aşağıda farklı öz bakım, psikomotor ve zihinsel beceri alanlarındaki farklı becerilerin öğretilmesini/desteklenmesini birer örnekle ele alalım.

Beslenme Becerileri

0-3 Yaş Beslenme Becerileri

0-3 yaş beslenme becerileri altı temel aşamada ele alınabilir. Bu aşamalara basitten zora doğru aşağıda yer verilmiştir. Bebeğinizin henüz gerçekleştirmediği en basit aşamadan başlayarak bebeğinize beslenme davranışını kazandırabilirsiniz.

1. Memeden-Biberondan Emme
2. Katı Gıdaya Geçiş (Püre ile başlayarak)
3. Parmakla Yeme
4. Bardaktan İçme
5. Kaşıkla Beslenme
6. Çatalla Yeme

Tablo 6.3. 0-3 Yaş Beslenme Aşamaları

Beslenme-Yemek Yeme Becerisi Uygulama Örneği

AMAÇ: Memeden-Biberondan Emme

Çocuğumun Öğrenmesi İçin Koşullar

- Bebeğiniz uyurken kendiliğinden ya da uyanırken dudağına meme, battaniye ucu değdirildiğinde ya da dokunulduğunda ağzını açıp kapatarak **emme hareketi yapar**.
- Bebeğiniz dudağına meme, battaniye ucu değdirildiğinde ya da dokunulduğunda meme aramak için **başını hareket ettirir**.
- Beslenme pozisyonuna alındığında, meme ya da biberonu gördüğünde hareketlenerek **besleneceğini anladığını** belli eder.

Ortam Özellikleri

- Bebeğinizi **yarı yatar pozisyonda** emzirme ve beslenme pozisyonuna alınız.
- Bebeğinizi beslerken onun **gözlerine bakınız**.
- Bebeğiniz ile **tensel temas** kurunuz.

- Bebeğinizi beslerken onunla mutlaka **sakin bir ses tonu ile** ve sesler ve kelimeler çıkararak '(agu, guu, hanımı, bir tanesi, kuzucum, bebeğim)' ya da bir ninni söyleyerek bebeğinizle mutlaka etkileşime giriniz.
- Arka planda çalışan bir TV ya da sizin sesinizi bebeğinizle etkileşiminizi bastıracak farklı uyarıcıların olmamasına dikkat ediniz.
- Bebeğinizi kendisini güvende hissedeceği huzurlu bir ortamda beslemeye özen gösteriniz.

Araç Gereç Özellikleri

- Anne sütü, sütü (Süt miktarınızın yeterli olduğuna hekiminize danışarak emin olunuz.)
- Uygun miktar ve sıcaklıkta mama
- Mama kaşığı

Zamanı Ayarlama

Bebeğinizi karnı acıktığı ve beslenme zamanı geldiğinde beslemeye başladığınızdan emin olunuz.

Uygulama

- Beslenme zamanında bebeğinizi kucağınıza alarak beslenme pozisyonuna geçirin.
- Bebeğinizin dikkatini beslenmeye çekiniz (ör. beslenme zamanı, meme, mama geldi vb.).
- Meme emecek ise meme ya da biberon ucunu bir miktar süt ile ıslatınız.
- Memeyi ya da biberon ucunu bebeğinizin dudağına değdirerek bebeğinizin emme refleksini uyandırınız. Bebeğiniz emme refleksi sergilemiyorsa hafifçe çenesine parmağınızla bastırarak ağızını açmasını sağlayabilirsiniz.
- Meme ya da biberon ucunu en rahat emecek şekilde pozisyon aldığınızdan emin olunuz.
- Bebeğiniz emmeye başladığında ona gülümseyerek, onunla konuşarak ve tensel temas kurarak memnuniyetinizi belli ediniz.
- Anne sütü alan bebeklerin her iki memeden de emmesini sağlamaya özen gösteriniz.
- Bebeğiniz emmez ya da huysuzlanırsa doğru zaman olup olmadığını, altının temiz olup olmadığını ya da bebeği rahatsız eden bir durum olup olmadığını kontrol ediniz.

Becerileri Sürdürme, Genelleme

- Bebeğinizi farklı zamanda gerçekleştireceğiniz beslenme öğünlerinde ve farklı ortamlarda aynı şekilde beslemeye devam ediniz.

Bebeğinizin Davranışlarının Yönetilmesi/Pekiştirme ve Kullanımı

- Bebeğinizi emzirirken onunla mutlaka konuşun, ona bakın ve yanağını okşayın.

Değerlendirme

- Bebeğinize hiçbir yönlendirme yapmadığınız, hiçbir ipucu vermediğiniz hâlde bebeğiniz beceriyi bağımsız yapıyorsa beslenme konusunda yer alan daha zor farklı bir beceriye geçebilirsiniz. Eğer bebeğiniz çalıştığınız beceriyi sergilemek için sizin yardımınıza gereksinim duyuyorsa bebeğinizi beceriyi sergilemesinde bağımsız olana kadar desteklemeye devam ediniz.

Giyinme Becerileri

0-3 Yaş Giyinme Becerileri

1. Giyinirken iş birliği yapma
2. Giysilerini çıkarma (çorap, şapka, eldiven, elbise, palto, pantolon, kazak)
3. Giysilerin çoğunu ebeveynin yardımıyla giyinme
4. Bağımsız giyinme (çorap, bağciksız ayakkabı, pantolon, elbise, palto) Kaynak: (3)

Tablo 6.4 0-3 Yaş Giyinme Becerileri

Aşağıda 0-36 ay giyinme becerilerinden biri olan pijama giyinme becerisinin kazandırılmasında neler yapabileceğiniz örneklenmiştir. Siz de bu örnekte yer alan basamaklardan yararlanarak pantolon çıkarma, çorap çıkarma ya da kazak giyinme becerilerini çocuğunuza kazandırabilirsiniz. Önemli olan beceriyi kazandırırken aşağıda koyu olarak yer verilen basamaklarda kazandırmak istediğiniz beceriye uygun hareket etmenizdir.

Pijama Giyinme Becerisi Uygulama Örneği

AMAÇ: Pijama Giyinme

Çocuğumun Öğrenmesi İçin Koşullar

- Çocuğunuz kıyafetlerinin tamamına yakını çok az yardım ile çıkarabilmelidir.
- Çocuğunuz sizin verdiğiniz yönergeleri gerekirse fiziksel olarak yönlendirmenizle birlikte yerine getirmelidir. Eğer bu yönergeleri yerine getirmiyor ise davranış yönetimi kitabında belirtilenleri giyinme becerisi sırasında uygulayınız.

Ortam Özellikleri

- Çocuğunuz kendi odasında ya da sizin odanızda ayakları yere değecek yükseklikte bir yatak kenarında oturma pozisyonunda ya da yerde oturma pozisyonunda olabilir.
- Çocuğunuzla anlayacağı kelime sayısında cümle kurarak konuşunuz.
- Çocuğun yaşı küçük olsa dahi mahremiyeti kazanması için giyinme ve soyunma çalışırken bulunduğunuz ortamın kapısını kapatınız.
- Çalışma sırasında dikkat dağıtabilecek araçları örneğin TV'yi kapatınız.

Araç Gereç Özellikleri

- Çocuğunuzun giyeceği pijamanın kolaylıkla giyilebilecek olmasına (bir beden büyük olmasına) dikkat ediniz.

Zamanı Ayarlama

- Çocuğunuzla her gündüz ve gece uykusu öncesinde pijama giyinme çalışabilirsiniz.
- Gerekirse soyunma ve giyinmeyi oyun hâline getirerek gün içerisinde de çalışabilirsiniz.

Uygulama

- Uygulamada yöntem olarak tersine zincir yöntemini kullanalım. Bu durumda çocuğunuzla aşağıdaki her bir aşamayı gerçekleştirerek yardım etmeden başarabildiği her bir aşamadan sonra diğer aşamaya geçebilirsiniz.

1. Kasıklarına kadar giydirilmiş pijamayı giyme
2. Dizlerine kadar giydirilmiş pijamayı giyme

3. Bileklerine kadar giydirilmiş pijamayı giyme
  4. Bir bileğine giydirilmiş pijamayı giyme
  5. Giyilecek şekilde önünde katlanmış pijamayı giyme
  6. Katlı şekilde duran pijamayı önünü arkasını çevirerek giyme (4)
- Çocuğunuzla sırası ile yukarıdaki aşamalarda giyinme çalışınız.
  - Her aşamada çocuğunuz taklit edebiliyor ise pijamasını nasıl giymesini gerektiğini basitçe söylerken aynı zamanda gösteriniz. Eğer çocuğunuz taklit etmiyorsa pijamasını nasıl giymesini gerektiğini basitçe söylerken ellerinden tutarak çocuğunuza fiziksel ipucu veriniz.
  - Çocuğunuzun dikkatini giyinme becerisine çekiniz.
  - Çocuğunuz giderek daha fazla giyinme becerisine katılım göstermeye başlamışsa verdiğiniz ipucunu "yardımı" azaltınız.
  - Çocuğunuza giyinme davranışına katılımından dolayı memnuniyetinizi belli ediniz.

Becerileri Sürdürme, Genelleme

- Çocuğunuzla farklı zamanlarda pijama, eşofman ve pantolon giyme becerisi çalışmaya devam ediniz.

Çocuğun Davranışlarının Yönetilmesi/Pekiştirme ve Kullanımı:

- Çocuğunuzun giyinme için gerekli becerileri sergilediği her seferinde "Aferin benim kızım/oğluma ne güzel giyindi." şeklinde ne yaptığını söyleyerek övünüz. Giderek seyrek övgü kullanmaya ve daha zor işleri başardıkça övmeye devam ediniz.

Değerlendirme

- Çocuğunuzun pijamasını giyinmesini isteyiniz. Çocuğunuz, hiçbir yönlendirme yapmadığınız, hiçbir ipucu vermediğiniz hâlde pijamasını bağımsız şekilde giyiniyorsa amacı gerçekleştirdi demektir. Listede yer alan daha zor bir beceriye geçebilirsiniz. Eğer çocuğunuzun çalıştığınız beceriyi sergilemek için sizin yardımınıza gereksinim duyuyorsa çocuğunuzun beceriyi sergilemesinde bağımsız olana kadar desteklemeye devam ediniz.

Tuvalet Becerileri

0–3 Yaş Tuvalet Becerileri:

1. Bezi kirlendiğinde rahatsızlığını belli eder.
2. Sözlü olarak ya da işaretle tuvaletinin geldiğini belli eder.
3. Adaptörlü tuvalete oturur.

0-36 ayda bebeğiniz bağımsız tuvalet becerilerinin ön koşullarını gerçekleştirecektir. Çocuğunuzun bağımsız tuvalet becerisini kazanmasında neler yapmanız gerektiğine 37-78 ay uyumsal beceriler bölümünde yer verilecektir.

0-3 Yaş Kişisel Bakım Becerileri

1. Banyo yapmaktan keyif aldığını belli eder.
2. Burnunun ve ağzının silinmesi, elinin ve yüzünün yıkanması için yardım ister.
3. Yardımla ellerini yıkar.
4. Yardımla saçlarını tarar.
5. Yardımla dişlerini fırçalar.
6. Banyo sırasında iş birliği gösterir.

Yukarıda örneklendiği şekilde 0-36 ayda yer alan kişisel bakım becerilerini seçerek ve ipuçlarını kullanarak çocuğunuzun kişisel bakım becerilerini kazanmasını sağlayabilirsiniz.

Bedensel Becerilerin Kazandırılması

Bedensel Beceriler Nelerdir?

Bedensel beceriler, kaba ve ince kas becerilerinden oluşur.

Kaba motor becerileri; yürüme, koşma, merdiven çıkma, uzanma, dengede durma ve benzeri becerilerdir. İnce motor becerileri; baş ve işaret parmağıyla küçük nesnelere tutma, bir başka şeyin üstündeki nesnelere dengede tutma, bir yapboz içine parçaları yerleştirme ve delikli bir tahtaya çivileri sokma gibi becerilerdir.

Yapar	Çocuğunuz hiçbir yardım almadan, siz hatırlatmadan, hiçbir ipucu vermeden bağımsız bir şekilde iletişim becerisini sergileyebiliyorsa "+" işareti koyunuz.
Yardımla Yapar	Çocuğunuz iletişim becerisini sizin yardımınızla söylemeniz hatırlatmanız veya göstermenizle yapıyorsa "Y" işareti koyunuz.
Yapamaz	Çocuğunuz iletişim becerisini hiç sergilemiyorsa "-" işareti koyunuz.
Açıklama	Çocuğunuz beceriyi yapabiliyor ancak istendiğinde yapmıyorsa , uygun zaman içerisinde yapmıyorsa ya da becerinin yapılmasına ilişkin yazmanız gereken güçlükler nedeniyle olan durumları yazınız.

- **"+" İşaretli Beceriler:** Çocuğunuzun yapabildiği beceriler, çocuğunuzun hangi düzeyde bağımsız olduğunu gösterir.
- **"- ve Y" İşaretli Beceriler:** Çocuğunuzun yardımla yaptığı ya da yapamadığı beceriler, çocuğunuzla hangi alanlarda çalışmanız gerektiğini gösterir.
- **Performans Eksiği:** Çoğu zaman çocuklar yapabildikleri bazı davranışları göstermez, sergilemezler. Bu şekilde bir şüphe duyuyorsanız açıklama kısmına mutlaka bu durumu yazınız. Eğer çocuğunuz aslında yapabildiği bir beceriyi yerine getirmiyor ise bazı davranışsal güçlükler sahip olabilir. Bu durumu aşmak için "Ortak Kitap Davranış Yönetimi/Performans Eksiği" konusuna bakınız.

	Kaba Motor Gelişim Alanı		İnce Motor Gelişim Alanı	
HAREKET	Sırtüstü ya da yüzüstü yatarken pozisyon değiştirme		Elleri ile oynama	
	Başı dik tutma		Nesnelere uzanma	
	Sürünme		Nesneleri iki eliyle kavrama	
	Emekleme		Nesneleri avuç içi ile kavrama	
	Destekle ayağa kalkma		Nesneleri parmakları ile kavrama	
	Sıralama		Kalemi baş ve işaret parmağı ile kavrama	
	Destekle yürüme		Nesneleri elinden bırakma	
	Desteksiz yürüme		Nesneleri her iki eli ile tutma	
	Desteksiz ayağa kalkma		Nesneyi bir elinden diğerine geçirme	
	Koşma		İki elindeki nesneyi birbirine vurma	
	Yan yürüme		İşaret parmağı ile nesne gösterme	
	Geri geri yürüme		Kitap sayfalarını avcunu kullanarak açma	
	Sıçrama (Çift ayak – Tek ayak)		Kalem, çatal gibi nesnelere avuç içi ile tutma	
	Tek tek merdiven çıkma		Nesneleri birbirine takma	
	Adımlayarak basamak çıkma		Hareketli nesnelere hareket ettirme	
	DENGE	Başı dik tutma		3-4-5-6 küpü üst üste dizme
Destekle oturma			Kitap sayfalarını baş ve işaret parmağı ile açma	
Desteksiz oturma			Kapı kolunu basarak çekerek iterek açma,	
Destekle ayakta durma			Makasla kesme	
Desteksiz ayakta durma			Büyük boncukları ipe dizme	
Yürürken dengesini koruma			8-10 küple kule yapma	
Yürümeden koşmaya geçerken denge sağlama				
Topa vururken dengesini sağlama				
Sıçrarken dengesini sağlama				
Tek ayak üstünde denge sağlama				
Merdivende denge sağlama				
Parmak ucunda denge sağlama				

Ortam Düzenleme

- Çocuğunuzun dikkatini dağıtmayacak (TV kapalı, görüş alanında almak isteyeceği farklı materyallerin olmadığı) bir ortamda düz bir zeminde bu beceriyi çalışabilirsiniz.

Araç Gereç Düzenleme

- Çocuğunuzun yerde yuvarlanırken yakalayabileceği büyüklükte ve ağırlıkta bir top.

Zamanı Ayarlama

- Çocuğunuz karnı tok, altı temiz ve sizinle oynamak için en istekli olduğu zamanlar.

Etkinlik/Uygulama Yapma

- Çocuğa topu tutması için fiziksel yardım ediniz.
- Bu beceride size yardım edecek yardımcı kişinin çocuğunuzun karşısına geçmesini sağlayınız.
- Siz de çocuğunuzun topu tutmasını sağlayabilecek pozisyonda olacak şekilde çocuğunuzun önüne oturtunuz.
- Yardımcı personel topu yavaşça attığında yakala diyerek:
  - o Çocuğunuzun iki elini kavrayarak topu tamamen siz yakalayınız.
  - o Çocuğunuzun bileklerini kavrayarak topu yakalamasına kısmen yardım ediniz.
  - o Çocuğunuzun dirseklerini kavrayarak topu yakalamasına çok az yardım ediniz.
  - o Çocuğunuzun sadece arkasında durunuz ve gerektiğinde topu yakalaması için elinden bileğinden ya da dirseğinden tutarak yardım ediniz.

Becerileri Sürdürme, Genelleme

- Çocuğunuzun başka kişilerle, farklı toplarla, farklı ortam ve zamanlarda atılan topu yakalamasını çalışınız.

Değerlendirme

- Çocuğunuz topu sizin hiçbir desteğiniz olmadan yakalayabiliyorsa çizelgede “-” maddeyi “+” yaparak becerinin gerçekleştiği tarihi yazınız ve daha sonraki beceri basamağına geçiniz.

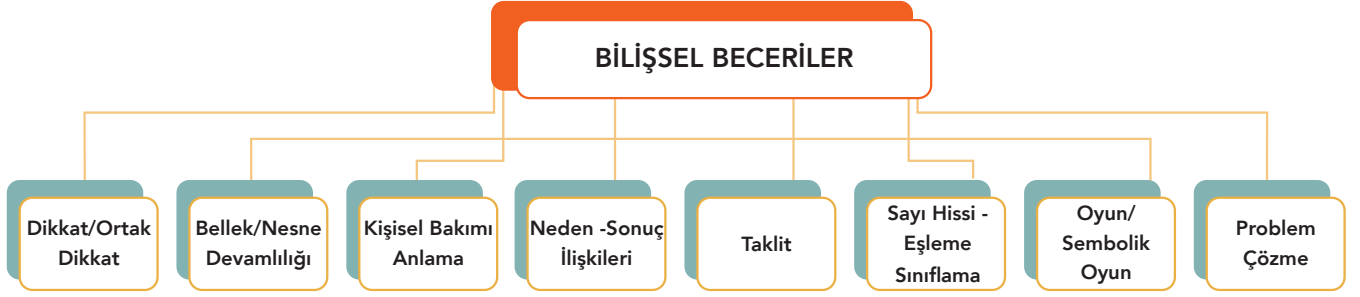
NOT: Çocuğunuza tabloda yer alan diğer bedensel becerileri de yukarıda örneklendiği şekilde kazandırabilirsiniz. Her bir beceriyi kazandırırken;

- Tablodan çocuğunuz gerçekleştiremediği ilk beceriyi amaç olarak seçiniz.
- Çocuğunuzun ele aldığınız beceriyi kazanması için gerekli ön koşulları gerçekleştirip gerçekleştirmediğini yani amacı kazanmaya hazır olup olmadığını belirleyiniz. Eğer çocuğunuz aynı gelişim alanında yer alan daha önceki becerileri ve diğer gelişim alanlarındaki paralel becerileri gerçekleştirdi ise ön koşul becerilere sahip demektir. Eğer sahip değil ise kazandırmayı istediğiniz becerinin ön koşullarını kazandırmaya odaklanmalısınız.
- Çocuğunuza ele aldığınız amacı gerçekleştirmede en uygun ortamı hazırlayınız.
- Çocuğunuzla gerçekleştireceğiniz amaç için gerekli araç gereçleri temin ediniz.
- Çocuğunuzla çalışacağınız en uygun zamanı belirleyiniz.
- Çocuğunuza beceriyi kazandırmak için vermeniz gereken en uygun ipucunu veriniz. Daha önceki bölümde bahsettiğimiz ipuçlarından bebeğinizin ihtiyaç duyduğu ipucunu vererek ve zamanla ipucunu daha az vererek ya da geciktirerek beceride bağımsız olmasını sağlamaya odaklanınız.
- Çocuğunuzun kazandırmak istediğiniz beceriyi sürdürebilmesi ve beceriyi genellebilmesi için farklı zamanlarda beceriyi tekrar etmeye, beceriyi uygun farklı materyal ve ortamlarda gerçekleştirmeye devam ediniz.
- Son olarak bebeğinizin beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirip gerçekleştiremediğini belirlemek için hiç ipucu vermediğinizde bebeğinizin kazandırmak istediğiniz beceriyi bağımsız şekilde yapıp yapamadığını değerlendiriniz. Beceriyi bağımsız olarak sergileyorsa bir sonraki beceriye geçiniz. Eğer beceriyi bağımsız olarak sergileyemiyorsa bebeğinizle çalışmaya devam ediniz.

BİLİŞSEL BECERİLERİN DESTEKLENMESİ

Bilişsel Beceriler Nelerdir?

Bilişsel gelişim; çocuğun çevresini algılaması, çevresini yorumlaması ve buna göre zihinsel faaliyetler göstermesi olarak ifade edilebilir. Bilişsel gelişim alanı, çocukların çevrelerinde olup bitenin farkına varmalarını, nesnelere özelliklerine göre eşlemeyi, göstermeyi ve isimlendirmeyi öğrenebilmelerini, saymayı öğrenebilmelerini içerir. Bilişsel beceriler aşağıdaki tabloda yer alan alanlarla ifade edilebilir.

Yapar

Çocuğunuz hiçbir yardım almadan, siz hatırlatmadan, hiçbir ipucu vermeden bağımsız bir şekilde iletişim becerisini sergileyebiliyorsa "+" işareti koyunuz.

Yardımla Yapar

Çocuğunuz iletişim becerisini sizin yardımınızla "söylemeniz, hatırlatmanız veya göstermenizle yapıyorsa "Y" işareti koyunuz.

Yapamaz

Çocuğunuz iletişim becerisini hiç sergilemiyorsa "-" işareti koyunuz.

Açıklama

Çocuğunuz beceriyi **yapabiliyor ancak istendiğinde yapmıyorsa**, uygun zaman içerisinde yapmıyorsa ya da becerinin yapılmasına ilişkin yazmanız gereken güçlükler neden olan durumları yazınız.

- **"+" İşaretli Beceriler:** Çocuğunuzun yapabildiği beceriler, çocuğunuzun hangi düzeyde bağımsız olduğunu gösterir.
- **" - ve Y" İşaretli Beceriler:** Çocuğunuzun yardımla yaptığı ya da yapamadığı beceriler, bebeğinizle hangi alanlarda çalışmanız gerektiğini gösterir.
- **Performans Eksiği:** Çoğu zaman çocuklar yapabildikleri bazı davranışları göstermez, sergilemezler. Bu şekilde bir şüphe duyuyorsanız açıklama kısmına mutlaka bu durumu yazınız. Eğer çocuğunuz aslında yapabildiği bir beceriyi yerine getirmiyor ise bazı davranışsal güçlükler sahip olabilir. Bu durumu aşmak için "Ortak Kitap Davranış Yönetimi/Performans Eksiği" konusuna bakınız.

Görsel/Uzamsal İlişkiler	Dikkat/Ortak Dikkat	Bellek/Nesne Devamlılığı
<ul style="list-style-type: none"> • İnsan yüzünü inceleme 	<ul style="list-style-type: none"> • İnsan sesine ve çevresel seslere başını çevirerek ya da hareketleri ile tepki verme 	<ul style="list-style-type: none"> • Gözleri ile takip ettiği nesne yok olduğunda nesnenin kaybolduğu yere 2-3 saniye bakma
<ul style="list-style-type: none"> • 20-30 cm uzaklıktaki nesneye bakma 	<ul style="list-style-type: none"> • Yetişkinle göz kontağı kurma 	<ul style="list-style-type: none"> • Yere düşen nesneye bakma
<ul style="list-style-type: none"> • Yavaşça hareket eden nesneyi bakışları ile görüş açısı içindeyken izleme 	<ul style="list-style-type: none"> • Konuşan kişinin yüzünü izleme 	<ul style="list-style-type: none"> • Gözü önünde yarısı saklanan nesneyi bulma
<ul style="list-style-type: none"> • Sırtüstü yatarken ellerini inceleme 	<ul style="list-style-type: none"> • Bakışını bir nesneden diğerine yöneltme 	<ul style="list-style-type: none"> • Gözü önünde tümüyle saklanan nesneyi bulma
<ul style="list-style-type: none"> • Nesneyi ağzına götürme 	<ul style="list-style-type: none"> • Yetişkinle birlikte kitap ya da resimlere bakma 	<ul style="list-style-type: none"> • İki kaptan birinin altına bir nesne saklanırken izledikten sonra, saklanan nesneyi doğru kabın altında bulma
<ul style="list-style-type: none"> • Görüş alanının dışına çıkan bir nesneyi gözleri ile arama 	<ul style="list-style-type: none"> • Gürültülü bir ortamda odaklandığı kişinin konuşmasını dinleme 	<ul style="list-style-type: none"> • İsteddiği nesneyi bulamadığında nesneyi birden fazla yerde arama
<ul style="list-style-type: none"> • Bir nesneyi bir elinden diğer eline geçirme 	<ul style="list-style-type: none"> • İsteklerini bildirmek için işaret etme, uzanma, gösterme 	<ul style="list-style-type: none"> • Gözü önünde üç farklı matelyalin/örtünün altına saklanan nesneyi bulma
<ul style="list-style-type: none"> • Hareket hâlindeki nesnenin gittiği yönü takip ederek arkasından gitme 	<ul style="list-style-type: none"> • Yetişkinin gösterdiği ya da işaret ettiği uzaktaki bir nesneye bakma 	<ul style="list-style-type: none"> • Kendisine söylenen tek basamaklı üç sayıyı tekrar etme
<ul style="list-style-type: none"> • İki – üç – dört – beş – altı küp- le kule yapma 	<ul style="list-style-type: none"> • Nesnelerle tek başına en az 10 dakika süreyle oynama 	<ul style="list-style-type: none"> • Bir nesne resmi gösterilip kapatıldığında resimde ne olduğunu söyleme
<ul style="list-style-type: none"> • Farklı büyüklükteki kapları iç içe yerleştirme 		
<ul style="list-style-type: none"> • İki farklı büyüklükteki nesne arasından istendiğinde büyük ya da küçük olanı gösterme 		
<ul style="list-style-type: none"> • Farklı büyüklükteki halkayı çubuktan çıkarıp çubuğa sırasıyla tekrar takma 		

Kişisel Bakımı Anlama	Neden-Sonuç İlişkileri	Taklit
<ul style="list-style-type: none"> Ağzını annenin memesine ya da biberona doğru çevirme 	<ul style="list-style-type: none"> Ses çıkaran nesnelere tekrarlı olarak sallama 	<ul style="list-style-type: none"> Kendiliğinden yaptığı hareketleri ya da sesleri tekrarlama
<ul style="list-style-type: none"> Huzursuzken, kucağa alınmak için yaklaşıldığında sakinleşme 	<ul style="list-style-type: none"> İstediğini elde etmek için yetişkini aracı olarak kullanma 	<ul style="list-style-type: none"> Basit el ya da vücut hareketlerini taklit etme
<ul style="list-style-type: none"> Günlük bakım rutininin zamanının geldiğini hareketlerle ya da seslerle belli etme 	<ul style="list-style-type: none"> İki elindeki nesneyi birbirine vurarak ya da sürterek sesler çıkarma 	<ul style="list-style-type: none"> Nesnelerle yapılan tek aşamalı davranışları taklit etme
<ul style="list-style-type: none"> Kişisel bakım rutinine giysisini, bezini ya da ıslak mendil getirme gibi davranışlarla kısmi katılım gösterme 	<ul style="list-style-type: none"> Bir sonuca ulaşmak için ardışık olarak iki ayrı davranış gösterme 	<ul style="list-style-type: none"> Sesletimleri taklit etme
<ul style="list-style-type: none"> Yemek yeme, uyku, tuvalet, temizlik gibi günlük bir rutinin yerine getirilmesini sözel ya da sözel olmayan yollarla isteme 	<ul style="list-style-type: none"> Kendisine okunan ya da anlatılan bir öyküdeki bir olayın sonucu açıklandığında olası nedeni söyleme 	<ul style="list-style-type: none"> Cümlenin bir ya da iki sözcüğünü taklit etme
	<ul style="list-style-type: none"> Yarım bırakılan bir öyküyü neden-sonuç ilişkisi kurarak tamamlama 	<ul style="list-style-type: none"> Sözel olan ya da sözel olmayan davranışları oyunda taklit etme

Sayı Hissi-Eşleme Sınıflama	Oyun/Sembolik Oyun	Problem Çözme
<ul style="list-style-type: none"> Bir tane nesneyi tutma 	<ul style="list-style-type: none"> Nesnelerle keşfedici oyunlar oynama 	<ul style="list-style-type: none"> Biberonu ya da emziği ağzına almak için çevirme
<ul style="list-style-type: none"> Her iki eliyle birer tane nesne tutma 	<ul style="list-style-type: none"> Doldur-boşalt oyunu oynama 	<ul style="list-style-type: none"> Nesneyi aradan çıkarma
<ul style="list-style-type: none"> İstendiğinde bir nesne verme 	<ul style="list-style-type: none"> -miş gibi eylemleri birleştirip oyun dizisi oluşturma 	<ul style="list-style-type: none"> Nesne etrafında dolaşma, üzerinden geçme
<ul style="list-style-type: none"> İstendiğinde iki nesne verme Üç kadar ritmik sayma Az ve çok olan grubu gösterme 	<ul style="list-style-type: none"> Bir nesneyi başka bir nesnenin yerine kullanma 	<ul style="list-style-type: none"> İstediği nesneye ulaşmak için ikinci bir nesneyi kullanma
<p>Eşleme:</p> <ul style="list-style-type: none"> Birbiri ile aynı olan iki nesneyi eşleme 	<ul style="list-style-type: none"> Oyuncak bebeklere ya da hayvanlara duygu yükleyerek oynama 	<ul style="list-style-type: none"> Üç parçalı, ilişkisiz yapbozu tamamlama
<ul style="list-style-type: none"> İki farklı grup nesneyi türlerine göre sınıflama 	<ul style="list-style-type: none"> Oyunda var olmayan bir nesne varmış gibi yaparak oynama 	<ul style="list-style-type: none"> Altı parçalı, ilişkisiz yapbozu tamamlama
<ul style="list-style-type: none"> Hayvanları sesleri ile eşleme 		<ul style="list-style-type: none"> İki parçalı, ilişkili bir yapbozu tamamlama
<ul style="list-style-type: none"> Nesneleri resimleri ile eşleme 		<ul style="list-style-type: none"> Dört parçalı, ilişkili bir yapbozu tamamlama Kaynak (1)
<ul style="list-style-type: none"> Geometrik şekilleri eşleme 		
<ul style="list-style-type: none"> Renkleri eşleme 		
<ul style="list-style-type: none"> Nesneleri büyüklüklerine göre sınıflama 		

BEBEĞİMİN BİLİŞSEL BECERİLERİYLE İLGİLİ NOTLARIM

.....

.....

.....

.....

.....

DİKKAT

Yukarıda listelenen beceriler 0-3 yaş dilimlerine denk gelen 3 yıl gibi geniş bir zaman dilimi içerisinde yer almaktadır. Çocuğunuz listede yer verilen farklı alanlardaki becerileri zamanla kendi içerisinde daha ileri düzeyde sergileyebilecektir. Örneğin 3 ay civarında gözleri ile nesne hareketini izleyen çocuğunuz üç yaş civarında üçten farklı yere saklanan nesneyi son saklandığı yerde bulabilecektir. Yukarıdaki basamaklar, bilişsel gelişim alanının temel alanları ve alt beceri basamaklarında 0-36 ay dilimi içerisinde yer alan becerilerle ilgili izlenim edinmeniz için verilmiştir. Bu becerilerin her birinin yaklaşık olarak hangi ayda geliştiğinin tablosuna ve ne şekilde öğretilebileceğinin detaylı anlatımına kaynaklarda da gösterilen "Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler İçin Okul Öncesi Özel Eğitim Programı Seti"nden erişebilirsiniz.

Bilişsel Becerilerin Kazandırılması

Çocuğunuza bilişsel becerileri kazandırırken en önemli unsur çocuğunuza bilişsel gelişim seviyesinde gereken fırsatları sunmak ve ihtiyaç duyduğu düzeyde onu desteklemektir. Çocuğunuza bu desteği nasıl verilebileceğine yönelik olarak aşağıda seçilen bir beceri alanında örnek verdik. Bu bölümde daha önce yer verdiğimiz öz bakım ve psikomotor becerilerine yönelik beceri basamaklarındaki örneklerde olduğu gibi önemli olan çocuğunuza kazandıracacağınız beceriye yönelik olarak aşağıda koyu yazılı olan başlıkları her bir beceri basamağı için öncesinde tasarlamanızdır.

Yukarıdaki tablodan bebeğimize uygun herhangi bir beceriyi aşağıdaki aşamalara uygun hareket ederek kazandırabilirsiniz.

Çocuğum Ne Öğrenecek? Amacım Ne?

Amacım: Nesnelere yapılan tek aşamalı davranışları taklit etme; kovaya küp atma, halkaya çubuk takma gibi davranışları taklit etme.

Çocuğumun Öğrenmesi İçin Koşullar

- Çocuğunuzla bu beceriyi çalışabilmeniz için bebeğinizin 2-3 dakika sizin karşınızda oturabiliyor olması gerekir.
- Bu bölümde tablolar içerisinde verilen beceri aşamalarından bir önce gelen beceri sonrasındaki beceri için ön koşul beceri olarak düşünülebilir. (ör. altı parçalı yapboz yapabilmek için üç parçalı yapbozu yapabilmek gibi).

Ortam Düzenleme

- Çocuğunuzun dikkatini dağıtmayacak (TV kapalı, görüş alanında almak isteyeceği farklı materyallerin olmadığı) bir ortamda masada karşılıklı ya da düz bir zeminde oturarak bu beceriyi çalışabilirsiniz.

Araç Gereç Düzenleme

- Çocuğunuzun sevdiği, ilgisini çekecek nitelikte iki oyuncak/nesne,
  - o Kova-küp
  - o Çubuk-halka
  - o Davul-sopa

Zamanı Ayarlama

- Çocuğunuzun karnı tok,
- Uykusunu almış,
- Sizinle en fazla etkileşime girmeye uygun olduğu,
- Altı temiz ve sizinle oynamak için en istekli olduğu zamanlarda çalışabilirsiniz.

Etkinlik/Uygulama Yapma

- Birlikte kovaya küp atma becerisini örnekleyelim.
- Çocuğunuzla karşılıklı olarak oturunuz.

- Bir kova ve küp sizin önünüzde, bir kova ve küp çocuğun önündeyken, kendi önünüzdeki küpü kovaya atarken "Böyle yap." deyiniz.
- Daha sonra bebeğinizin bir küpü alıp kovaya atmasını sağlamak için aşamalı olarak her bir seferinde küpü kovaya attırmak için aşağıdakileri yapabilirsiniz:
  - o Çocuğunuzun elinden sıkıca tutarak küpü kovaya attırınız.
  - o Çocuğunuzun elinden daha hafifçe tutarak küpü kovaya attırınız.
  - o Çocuğunuzun bileğinden tutarak küpü kovaya attırınız.
  - o Çocuğunuzun kolundan tutarak küpü kovaya attırınız.
  - o Çocuğunuza küpü ve kovayı işaret ederek küpü kovaya attırınız.
  - o Çocuğunuza küpü kovaya at dediğinizde hiçbir yardımda bulunmadan küpü kovaya attırınız. (5)
- Daha sonra farklı bir araçla örneğin siz çubuğa halka geçirdiğinizde sizi taklit etmesini sağlamak için bu kez çubuğa halka geçirme taklit becerisini çalışınız.

Becerileri Sürdürme, Genelleme

- Çocuğunuzun başka kişilerle, farklı oyuncaklarla, nesnelere, ortam ve zamanlarda taklit etme becerisini çalışmasını sağlayınız. Salonda çalıştığınız beceriyi, yatak odasında, sizinle çalıştığı bir taklit becerisini babası ile yapmasını sağlayınız.

Değerlendirme

- Eğer, çocuğunuz sizin nesnelere yaptığınız bir taklit becerisini sizin hiçbir desteğiniz olmadan yapabiliyorsa çizelgede "-" maddeyi "+" yaparak becerinin gerçekleştiği tarihi yazınız ve daha sonraki beceri basamağına geçiniz.

NOT: Çocuğunuza tabloda yer alan diğer bedensel becerileri de yukarıda örneklendiği şekilde kazandırabilirsiniz. Her bir beceriyi kazandırırken;

- Tablodan çocuğunuzun gerçekleştiremediği ilk beceriyi amaç olarak seçiniz.
- Çocuğunuzun ele aldığınız beceriyi kazanması için gerekli ön koşulları gerçekleştirip gerçekleştirmediğini yani amacı kazanmaya hazır olup olmadığını belirleyiniz. Eğer bebeğiniz aynı gelişim alanında yer alan daha önceki becerileri ve diğer gelişim alanlarındaki paralel becerileri gerçekleştirdi ise ön koşul becerilere sahip demektir. Eğer sahip değil ise kazandırmayı istediğiniz becerinin ön koşullarını kazandırmaya odaklanmalısınız.

- Çocuğunuza ele aldığınız amacı gerçekleştirmede en uygun ortamı hazırlayınız.
- Çocuğunuza gerçekleştireceğiniz amaç için gerekli araç gereçleri temin ediniz.
- Çocuğunuzla çalışacağınız en uygun zamanı belirleyiniz.
- Çocuğunuza beceriyi kazandırmak için vermeniz gereken en uygun ipucunu veriniz. Daha önceki bölümde bahsettiğimiz ipuçlarından bebeğinizin ihtiyaç duyduğu ipucunu vererek ve zamanla ipucunu daha az vererek ya da geciktirerek beceride bağımsız olmasını sağlamaya odaklanınız.
- Çocuğunuzun kazandırmak istediğiniz beceriyi sürdürebilmesi ve beceriyi genelleyebilmesi için farklı zamanlarda beceriyi tekrar etmeye, beceriyi uygun farklı materyal ve ortamlarda gerçekleştirmeye devam ediniz.
- Son olarak çocuğunuzun beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirip gerçekleştiremediğini belirlemek için hiç ipucu vermediğinizde bebeğinizin kazandırmak istediğiniz beceriyi bağımsız şekilde yapıp yapamadığını değerlendiriniz. Beceriyi bağımsız olarak sergileyorsa bir sonraki beceriye geçiniz. Eğer beceriyi bağımsız olarak sergileyemiyorsa çocuğunuzla çalışmaya devam ediniz.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde 0-36 aylık çocuğunuzun, öz bakım, bedensel ve zihinsel becerilerinin neler olduğunun üzerinde durduk. Çocuğunuzun öz bakım, bedensel ve zihinsel becerilerinden neler yapabildiğini sizler de bu bölümdeki tablolardan yararlanarak belirleyebilirsiniz. Bu bölümde 0-36 ay evresinde öz bakım, bedensel ve zihinsel becerilerin genel aşamalarına tablolar olarak yer verdik. Daha detaylı tablolara yukarıda belirttiğimiz MEB linklerinden ulaşabilirsiniz. Ayrıca bu bölümde öz bakım, bedensel ve zihinsel becerilerinin öğretilmesinin öncesinde ortamın nasıl düzenlenebileceği, hangi araç gereçlerle çalışılabileceği, çocuğunuza bir beceriyi öğretirken ipuçlarının nasıl çeşitlendirebileceğinizin örneklerini verdik. Sizlerden beklentimiz, bu bölümde yer verilen beceriler gibi çocuğunuzun desteklenmesi gereken becerilerde bu bölümde ele aldığımız başlıkları düzenleyerek çocuğunuza ihtiyaç duydukları becerileri öğretmenizdir. Bir beceriyi öğretmeye başlamadan önce neler yapmanız gerektiğini sizlere hatırlatacağını düşündüğümüz aşağıda yer alan "Öğretmeye Hazır mıyım?" listesinde yer alan sorulara cevabınızın evet olmasını sağladıktan sonra çocuğunuzun desteklemeye geçebilirsiniz.

Bebeğimi Desteklemeye Hazır Mıyım?

Tablo 6.14. Çocuğu Desteklemeye Hazırlık Kontrol Listesi

	Evet	Hayır
1. Tablolardan yararlanarak çocuğumla hangi amacı çalışacağımı belirledim mi?		
2. Çocuğum çalışacağım becerinin ön koşullarını gerçekleştiriyor mu?		
3. Çalışmaya başlamadan önce ortamı düzenledim mi?		
4. Çalışma için gerekli araç gereçleri tedarik ettim mi?		
5. Çocuğumla ne zaman ve ne kadar süre çalışmam gerektiğini belirledim mi?		
6. Çocuğuma öğretirken hangi ipucunu nasıl kullanmam gerektiğini biliyor muyum?		
7. Çocuğuma öğreteceğim beceriyi öğretmeye nasıl devam edeceğimi, farklı ortamlarda, farklı araçlar ve kişilerle aynı beceriyi nasıl çalışabileceğimi belirledim mi?		
8. Çocuğumun beceriyi öğrenip öğrenemediğini nasıl değerlendireceğimi planladım mı?		

NOT: Tüm cevaplarınız evet olduğunda çocuğunuzun çalışmaya hazırsınız demektir. Başarılar dileriz.

Yararlanılan Kaynaklar

1. MEB (2018) *Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler İçin (0-36 Ay) Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara
2. Elif Tekin ve Gönül Kırcaali İftar, (2001) *Yanlızsız Öğretim Yöntemleri*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
3. Varol, N. (2004) *Özbakım Becerilerinin Öğretimi*, Ankara: Kök Yayıncılık
4. Öncül N. ve Tekinaslan İ.Ç. (2018) *Özel Eğitimde Sosyal Uyum Becerilerinin Öğretimi*, Ankara: Vize Akademi
5. İftar G.K. ve Kurt O. ve Kürkçüoğlu B. Ü. (2020) *Otistik Çocuklar İçin Davranışsal Eğitim Programı (OÇİDEP)* Ankara: Anı Yayınları